

త్రుహయగ్గివాయనమః.

త్రువాధూలకులతిలక త్రుమన్త హాచార్యస్య పృథమ
దాసేన త్రువెంకటగిరినాథపదక మలసేవాపరాయణ
సావమిపుష్కరిణీ శ్రీగోవిందాచార్యనూనునా
త్రునివాసాచార్యేణవిరచితా

— య తి ం ద్ర మ త దీ పి కా —

త్రుశతమర్షణాన్వయపయోధిదంద్రమసః షడ్వగ్నీపా
రద్భుశ్వనస్సురపురనివాసినాన్త్రయాభ్యసామః ధిసః
తృతీయతనూజేన బుచ్చివేంకటాచార్యేణ విరచితా

— వె దాంత కారికానలీ —

శ్రీభగవద్ద్రామానుజమతఘాషణమాడపూశితిరువరంగ
మాండూకతిరుమలైశ్రీరంగరాజమహాదేశికతనూజేన
తత్ప్రసాదలబ్ధవాజపేయాద్యనేకకృతయజనధన్య
తావతాశ్రీశైలాచార్యేణవిరచితః

— త్రుయత్పిన్ద్రసిద్ధాంతసంగ్రహశ్చ —

ఏతత్ప్రతయం నానాదేశానీతప్రాచీనానేకవిద్య
శుస్తకసాహాయకేనయథామతిపరిశోధ్యపరిష్కృత్య
త్రుమన్త హీశూరపురీమధ్యవిద్యోతమాన దివ్యరత్న
సింహాసనారూఢత్రికృష్ణరాజేంద్రాశ్రీతైస
ధర్మాధికారిదక్రవత్సయ్యంగా ర్యేణ
మహీశూరపురీమధ్యవర్తినాన్యం విద్యాతరంగిణ్యాశ్చ
స్వీయముద్రాక్షరశాలాయాం ముద్రాపితంసద్విజయతే
ఇదానీ మేతన్నూల్యమర్థరూప్యమ్.

న ౯౦౮౯౬

యతింద్రమకడిపికా నదాంతకారికావళి యతింద్రాద్ధాంత

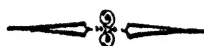
సంగ్రహశుద్ధాశుద్ధపత్రికా

పుట-పత్రిక-అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట-పత్రిక-అశుద్ధం	శుద్ధం
౧ గం శింకేదా	శింకేదా	౪౬ గం బ్రహ	బ్రహ్మ
౫ గం వంచక	వంచక	౪౭ గం ద్రవై	ద్రవ్య
౫౭ గం వ్య	దివ్య	౫౯ గం ధాదిమ్	ధాదిమమ్
౫౫ అం వకర	వకర	౫౫ గం హృదమ్	హృదయమ్
౫౨ గం ఖండ	ఖండ	౬౨ గం వధు	వధు
౪౨ గం చుతర్దా	చుతర్దా	౮౧ గం గరుః	గురుః

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

యతీంద్రమతదీపికా.

ప్రథమోపతారః

శ్లో ||

శ్రీవెంకటేశంకరిశైలనాథం

శ్రీదేవరాజంఘటికాద్రిసింహం ।

కృష్ణేనసాకంయతిరాజమీదే

స్వప్నేచదృష్టాస్తమదేశింకేద్యార్క ॥ ౧ ॥

యతీశ్వరంప్రణమ్యహంవెదాంతార్చ్యంమహాగురుమ్ ।

కరోమిబాలబోధార్థంయతీంద్రమతదీపికాం ॥ ౨ ॥

శ్రీమన్నారాయణవీణ చిదచిద్విశిష్టోద్దైవతంతత్త్వం, భక్తిప్రపత్తిభ్యాం ప్రసన్నస్సవీనోపాయః, అప్రాకృతదేశవిశిష్టస్సవీనప్రాప్యః ఇతివేదాంతవాక్యైః ప్రతిపాదయతాం వ్యాసబోధాయ సగుహాదేవ భారుచిబ్రహ్మనందిద్రమిడాచార్య శ్రీపరాంకుర నాథయామునముని యతీశ్వరప్రభృతీనాం మతానుసారేణ బాలబోధనాథం వెదాంతానుసారిణీ యతీంద్రమతదీపికాఖ్యా శారీరకపరిభాషా మహాచార్యకృపావలంబినా మయా యథామతిసంగ్రహేణప్రకాశ్యతే, సర్వంపదార్థజాతం ప్రమాణప్రమేయభేదేనద్విధాభిన్నం, ప్రమాణానిత్యజ్ఞేయప్రమేయంద్వివిధం, ద్రవ్యాద్రవ్యభేదాల్, ద్రవ్యంద్వివిధం, జడమజడంచతి, జడంచద్వివిధం, ప్రకృతిఃకాలశ్చేతి, ప్రకృతిశ్చతుర్వింశతితత్త్వాత్మికా, కాలస్తూపాధిభేదేనత్రివిధః, లజడంతు ద్వివిధం, సర్వాకృత్యకృతి, పరాగసిద్ధిధా నిత్యవిధూతిధర్మధూతజ్ఞానంచేతి-

ప్రత్యగపిద్వివిధః- జీవేశ్వరభేదాల్, జీవస్త్రివిధః- బద్ధము క్తనిత్యభేదాల్, బద్ధాపిద్వివిధః- బుభుక్షుముముక్షుభేదాల్, బుబుక్షుద్వివిధః- అథాకామపరోధర్తపరశ్చేతి- ధర్తపరోద్వివిధః- దేవతాంతరపరోభగవత్పరశ్చేతి- ముముక్షుద్వివిధః- క్తేవల్యపరోమోక్షపరశ్చేతి, మోక్షపరోద్వివిధః, భక్తఃప్రపన్నశ్చేతి, ప్రపన్నశ్చద్వివిధః, ఏకాంతీపరమైకాంతీచేతి, పరమైకాంతీద్వివిధః, దృష్టాంతభేదాల్, ఈశ్వరః పంచధా పరవ్యూహవిభవాంతర్యామ్యర్చావతారభేదాల్, పరమీకధా, వ్యూహశ్చతుర్థా- వాసుదేవసంకషణ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధభేదాల్, కేశవాదివ్యూహాంతరమత్రైవాంతర్భవతి, మత్స్యాదయోవిభవాః పునరసంతాః, అంతర్యామీప్రతిశరీరమవస్థితః, అర్చావతారస్తు త్రిరంగవేకటాద్రిహస్తిగిరియాదవాద్విఘటికాచలాదిషు సకలమనుజనయనవిషయతాంగతామూర్తివిశేషః, ఆద్యవ్యంతు సత్త్వరజస్తమశ్శబ్దస్పర్శరూపరసగంధసంయోగశక్తిభేదాద్వశ్చైవ, ఏవముద్దిష్టానాముద్దేశకమేణ లక్షణపరీక్షేక్రియేతే, తత్ర ప్రమాకరణం ప్రమాణం, ప్రమాణంలక్ష్యం, ప్రమాకరణత్వంలక్షణం, యథావస్థితవ్యవహారానుగుణజ్ఞానం, ప్రమా, ప్రమాలక్ష్యం, యథావస్థితవ్యవహారానుగుణజ్ఞానత్వంలక్షణం, జ్ఞానం ప్రమేత్యకైశు క్తికాయామిదం రజతమితిజ్ఞానేతివాప్తిః- అతఉక్తం వ్యవహారానుగుణమితి, ఏవమపి తత్రైవాతివాప్తిః- భ్రాంతిదశాయామిదం రజతమితివ్యవహారయమాణత్వాల్ అతఉక్తంయథావస్థితైతి, యథావస్థితవదేన సంశయాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానవ్యాప్తుత్తి, ధర్మగ్రహణే మిథోవిరుద్ధానేకవిశేషస్ఫురణం సంశయః- యథా ఊర్ధ్వతావిశిష్టే ధర్మణి స్థాణుర్వా పురుషోవతిజ్ఞానం, అన్యథాజ్ఞానంనామధర్మవిపర్యాసః- యథాకర్తృత్వేన భాసమానే ఆత్మనిగుయక్తిభిః కర్తృత్వస్య భ్రాంతత్వాపపాదనం, విపరీతజ్ఞానంనామధర్మవిపర్యాసః- యథావస్తునావస్తవీంతరజ్ఞానం, లక్షణ

స్వతీగిరీమాషానిసంతి- అవ్యాప్తిరవ్యాప్తిరసంభవశ్చేతి, లక్ష్యైక
 దేశే లక్షణస్యావర్తనమవ్యాప్తిః, లక్ష్యాదన్యత్ర వర్తమానత్వమతి
 వ్యాప్తిః, లక్ష్యైకావ్యవర్తనమసంభవః- యథా జీవో గుణత్రయవ
 శ్యః ఇత్యుక్తే అవ్యాప్తిః జ్ఞానగుణకఇత్యుక్తే లక్ష్యాప్తిః చక్షుర్విష
 యోజీవఇత్యుక్తే లక్ష్యసంభవవ, అస్మాక్తమాషణత్రయాభావాత్ప్రమా
 ణలక్షణంసుప్తం, సాధకతమంకరణం, అతిశయితంసాధకంసాధకతమం
 యస్మిన్సత్యవిలంబేన జ్ఞానముత్పద్యతే- తదతిశయితమిత్యవ్యతే- తే
 నప్రమాకరణంప్రమాణమితిసిద్ధం, అనన్యతాథాగంత్వప్రమాణమిత్వా
 దికంతు తత్తద్వాదిభిరేవ నిరస్తత్వాదనాదరణీయం, తానిప్రమాణాని
 ప్రత్యక్షానుమానశబ్దాభ్యానితీగిః తత్రసాక్షాత్కారప్రమాకరణం ప్ర
 త్యక్షం, అనుమానాదివాచ్యవృత్త్యధంసాక్షాత్కారీతి, దుష్టేంద్రియ
 జన్యవాచ్యవృత్త్యర్థంప్రమేతి, తచ్చప్రత్యక్షంద్వివిధం- నిర్వికల్పకసవి
 కల్పకభేదాత్, నిర్వికల్పకంనామగుణసంస్థానాదివిశిష్ట ప్రథమపిండ
 గ్రహణం, సవికల్పకంతు సప్రత్యవమర్శం గుణసంస్థానాదివిశిష్టద్వితి
 యాదిపిండగ్రహణం, ఉభయమప్యేతద్విశిష్టవిషయవేద-విశిష్టగ్రా
 హిణోజ్ఞానస్యానుపలంభాదనుపపత్తైశ్చ, గ్రహణప్రకారస్తు ఆత్మావన
 సాసంయుజ్యతే- మనఃకంద్రియేణ- ఇంద్రియమథాన-ఇంద్రియాణాం
 ప్రావ్యకారిత్వనియమాత్, అథో ఘటాదిరూపార్థస్యోచక్షురాదిరూ
 పెంద్రియస్యచ సన్నికషేసతి అయంఘటఇతి చాక్షుషజ్ఞానం జాయ
 తే, ఏవం స్పృశ్యసప్రత్యక్షాడయోపి, ద్రవ్యగ్రహణేనయోగస్సంబం
 ధః, ద్రవ్యగతరూపాదిగ్రహణే సమవాయానంగీకారాత్సంయుక్తాశ్చ
 యణంసంబంధః, నిర్వికల్పకసవికల్పకభిన్నం ప్రత్యక్షం ద్వివిధం, అ
 ర్వాచీనమనర్వాచీనంచేతి, అర్వాచీనంపుంజ్వివిధం, ఇంద్రియసా
 పెక్షం తదనపేక్షంచేతి, తదనపేక్షుద్వివిధం, స్వయంసిద్ధం దివ్యంచే
 తి, స్వయంసిద్ధం- యోగజన్యం, దివ్యం-భగవత్ప్రసాదజన్యం, అనర్వా

చీనంతు ఇంద్రియానపేక్షంనిత్యముకైశ్వరజ్ఞానం, అనర్వాచీనం ప్రా
 గాదు త్తం, ఏవం సాక్షాత్కారిప్రమాకరణంప్రత్యక్షమితిసిద్ధం, స
 యథాఽవస్థితవ్యవహారానుగుణజ్ఞానం ప్రమేత్యుక్తం, ఏవంచస్మై
 రపి యథాఽవస్థితవ్యవహారానుగుణజ్ఞానత్వేనప్రామాణ్యాత్ స్మృతే
 పి ప్రమాణత్వేన పరిగణనాచ్చతీణ్యేనప్రమాణానీతికథం ప్రతిపాద్య
 తఇతిచేత్ - ఉద్యతై, స్మృతైఃప్రామాణ్యాంగీకారేపి సంస్కారసా
 క్షత్వాత్తస్యచ ప్రత్యక్షమూలత్వాన్మూలభూతై ప్రత్యక్షేంతర్భావఇ
 నపృథక్ప్రమాణత్వకల్పనం, అతస్త్రీణ్యేవేతిసమ్భవతి, స్మృతిర్నామ
 పూర్వాస్థిభవజన్యసంస్కారమాత్రజన్యంజ్ఞానం, సంస్కారోద్బంధ
 శ్చ * సదృశాదృష్టచింతాద్యాస్తస్మైతివీజస్యబాధకాః । ఇత్యుక్తప్ర
 కారేణ క్వచిత్సదృశ దర్శనాద్భవతి, క్వచిదదృష్టాత్, క్వచిద్చింతయా
 ఆద్యశబ్దేన సాహచర్యస్యాపిగ్రహణాలైనాపిభవతి, సాదృశ్యజాయథా
 దేవదత్తయజ్ఞదత్తయోర్నదృశయోదేవదత్తదర్శనేన యజ్ఞదత్తస్మై
 తిః, ద్వితీయాయథా, యాదృచ్ఛిక కాలాంతరదేశాంతరానుభూతక్రిరం
 గాదిదివ్యదేశస్మృతిః, తృతీయాయథా, చింత్యమానెసతిక్రివేజ్జ్ఞతే
 శస్య కమనీయదివ్యమంగళవిగ్రహస్మృతిః, చతుర్థీతు సహచరితయో
 దేవదత్తయజ్ఞదత్తయోర్నదృశ్యతరదర్శనేన తదన్యతరస్మృతిః, సమ్య
 గనుభూతస్య సర్వస్య స్మృతివిషయత్వనియమః, క్వచిత్కాలద్వైర్యా
 దావ్యభ్యాదిసావా సంస్కారస్య ప్రమోషాత్స్మృత్యభావః, యథా
 స్మృతైఃప్రత్యక్షేంతర్భావః, ఏవంసాయం దేవదత్తఇతిప్రత్యభిజ్ఞాయాఅ
 పిప్రత్యక్షేంతర్భావః, అస్తన్నతేఽభావస్యభావాంతరరూపత్వాత్తజ్ఞాన
 స్యాపి ప్రత్యక్షేంతర్భావః, భూతలేఘటాత్పంతాధావాభూతలమేవ,
 ఘటపాగధావానామ మృదేవ, ఘటధ్వంసశ్చకపాలమేవ, ప్రాయః
 పురుషేణనేనభవితవ్యమితితదూహః, సంశయఉక్తః, ఏతయోరపి
 ప్రత్యక్షేంతర్భావః, పుణ్యపురుషనిష్ఠాప్రతిభాపిప్రత్యక్షేంతరగతాః *

యథార్థసర్వవిజ్ఞానమితి వేదవిదాం మతమిత్యుక్తత్వాత్, భిమాది
 పృత్యక్షాదిజ్ఞానం యథార్థమేవ, అఖ్యాత్యాత్తఖ్యాత్యనిర్వచనీయ్ ఖ్యా
 త్యస్యథాఖ్యాత్యసత్త్వాతివాదినానిరస్య సత్త్వాతిపక్షస్వీకారాత్, స
 త్త్వాతిర్నానుజ్ఞానవిషయస్య సత్యత్వం, తహిభిమత్వం కథమితిచె
 త్, విషయవ్యవహారబాధాద్భ్రమత్వం, తదుపపాదయామః, పంచీక
 రణప్రక్రియయా పృథీవ్యాదిషు సర్వత్ర సర్వభూతానాం విద్యమాన
 త్వాత్ అతఏవ శుక్తికాయాం రజతాంశస్య విద్యమాన త్వాజ్ఞాన వి
 షయస్య సత్యత్వం, తత్ర రజతాంశస్య సప్తశాస్త్రం వ్యవహార ఇ
 తి తద్బాధాత్తజ్ఞానం భిమః, శుక్త్యంశ భూయస్తవ్విజ్ఞానాద్భ్ర
 మనివృత్తిః, స్వప్నాదిజ్ఞానంతు సత్యమేవ, తత్తత్పరుషానుభావ్యత
 యా తత్తత్కాలానసానాన్రీధాదీన్ పరమపురుషస్సృజతీతిహిమిత్యా
 ౨వగవ్యతే, పీతశ్శంఖిత్యాదౌ నయనవర్తిపితృద్రవ్యసంభినానా
 యనరత్తయశ్శంఖాదిభిస్సంయుజ్యంతే, తత్ర పితృగతపీతిమాభిభూతశ్శ
 ఙ్గతశ్శక్తిమానగృహ్యతే, అతిస్సువణానులిప్తశంఖవత్పితశ్శంఖఇతి
 ప్రతీయతే, సూక్ష్మత్వాత్పీతిమాస్వనయననిష్కాంతతయా సేవనైవగృ
 హ్యతే, నత్యన్త్రైః జవాకుసుమసమీపవర్తిస్ఫటికమణిరపిరక్తఞ్చిగృ
 హ్యతే- తజ్ఞానం సత్యమేవ, మరీచికాయాం జలజ్ఞానమపి పంచీకరణ
 ప్రక్రియయా పూర్వోక్తమపవద్యతే, పంచీకరణప్రక్రియాయా త్రర
 త్రవక్ష్యతే, దిగ్భిమోపితథైవ, దిశి దిగంతరస్య విద్యమానత్వాదవ
 చెచ్ఛదకమంతరేణ దిగితిద్రవ్యాంతరానంగీకారాత్, అలాతచక్రాదౌ
 తు అతిశైర్భ్రాన్తదంతరాశోగ్రహణాత్తత్తద్దేశసంయుక్తతత్తదవస్తు
 నపివ చక్రాకారేణ గ్రహణమేవ, తదపి సత్యం, దర్పణాదిషు నిజము
 ఖాదిప్రతితిరపి యథార్థా-దర్పణాదిప్రతిహతగతయోనాయనరత్తయో
 దర్పణాదిగ్రహణపూర్వకం నిజముఖాదిగృహ్యంతి, తత్ప్రతివైమూర్ఖ్య
 దంతరాశోగ్రహణాత్తథాప్రతీతిః, ద్విదంద్యజ్ఞానాదావష్షంగుశ్యవ

స్తంభతిమిరాదిభిర్నామనలైజాగతిభేదేన సామగ్రిభదాల్ సాః
 ద్వయమన్యోన్యనిరపేక్షం ద్విచంద్రగ్రహణమౌతుగ్భవతి, సామగ్రి
 యంపారమార్థికం, తెనద్విచంద్రజ్ఞానంభవతి, అతస్సర్వంవిజ్ఞానంసం
 సవిశేషవిషయంచ- నిర్విశేషవస్తునోఽగ్రహణాల్, ఏవంభూతం
 త్యక్షం ప్రథమతా జాత్యాదిరూపభేదవిశిష్టమేవగృహ్యతి, భేదఇతి
 వహారేతు ప్రతియోగ్యపేక్షా, నతుస్వరూపేణైతి, లెనానవస్థాఽని
 గ్యాశ్శ్రయవోదోపినాస్తి, ఉపర్యపర్యపేక్షాఽనవస్థా, పరస్పరా
 త్తాఽన్యోన్యాశ్శ్రయః, నను దశమస్తవ్వమసీత్యేతదపిప్రత్యక్షం కిం
 స్యాదితిచెన్న, త్వమి త్యేతస్య ప్రత్యక్షత్వేపి దశమోసీత్యేతస్యవా
 జన్యత్వాత్, యది దశమోసీత్యేతస్య ప్రత్యక్షవిషయత్వం తర్హిధ
 వాంస్తవ్వమి త్యేతస్యాపి ప్రత్యక్షత్వంస్యాత్-అంగీకారైతిప్రసం
 ల్- అతఏవ * తత్తవ్వమసీతివాక్యస్య నాపరోక్షజ్ఞానజనకత్వం, ఏ
 న ప్రత్యక్షప్రమాకరణం ప్రత్యక్షప్రమాణం, ప్రమాచాత్యచేతస్యమే
 చైతన్యందత్రివిధం- అంతఃకరణావచ్ఛిన్నచైతన్యంవృత్త్యవచ్ఛిన్నచై
 న్యం విషయావచ్ఛిన్నచేతన్యంచేతి, యదా త్రయాణామైక్యం, తద
 సాక్షాత్కారః, తదపి నిర్విశేషవిషయమేన, అభేదమేవగృహ్యతీత్యా
 కుదృష్టికల్పనానిరస్తా, నిర్వికల్పకంతు నామజాత్యాదియోజనాహీన
 వస్తుమాత్మానగాహి కించిదిదమితిజ్ఞానమితి నేయామి కానాం మతవ
 పినిరస్తం, నను * కాణాదంపాణిసీయంచ సర్వశాస్త్రోపకారకమిత్త
 క్తత్వాల్ అథంగౌతమమతనిరాసఇతిచేల్, ఉచ్యతే, నఖలుకారైన్ని
 నాస్యమతస్యనిరాసఃక్రియతే, యావదిహయ క్రియక్తః- తావత్ప్రీ
 క్రియతే- పరకల్పితటాకోపజీవనవల్, నఖలు తటాకస్థపంకోపిసీక్రి
 యతే, అతః పరమాణుకారణత్వం. వేదపౌరుషేయత్వం- ఈశ్వరా
 మమానికత్వం- జీవవిభుత్వం- సామాన్యవిశేషసమవాయాసాంపచార్థ
 త్వేనసీవారః, ఉపమానాదో పృథక్ప్రమాణత్వకల్పనం- సంఖ్యావ

రిమాణప్రథ క్తవీభాగ వరత్వావరత్వగురు త్వద్రవత్వాదీనాం వృథ
 గ్గుణత్వకల్పనం, దిశోపి ద్రవ్యత్వకల్పనమిత్యాదిసూత్రకారాదివిరుద్ధ
 ప్రక్రియానాస్తాభిస్సీక్రియతే, అవిరుద్ధానితః సీక్రియస్త ఇతి నవిరోధః
 ఇతిక్రివాధూలకులతిలకక్రిమస్తహచార్యస్య ప్రథమదాసేన
 క్రినివాసదాసేనవిరచితాయాం యతః ప్రథమతదీపికాయాం
 శారీరకపరిభాషాయాం ప్రత్యక్షనిరూపణం నామ ప్రథమోపతాః

— అథ ద్వితీయోపతాః. —

అథానుమాననిరూప్యతే - వ్యాప్యస్య వ్యాప్యత్వానుసంధానాత్,
 వ్యాపకవిశేషప్రమితిరనుమితిః, తత్కారణమనుమానమ్, వ్యాప్యస్య,
 భూమస్య అగ్నివ్యాప్యత్వానుసంధానాద్వ్యాపకవిశేషప్రమితిః - వ
 హ్నిప్రమితిః, అనధిక దేశకాలనియమం వ్యాప్యమ్, అన్యూనదేశకాల
 వృత్తివ్యాపకమ్, తదిదమవినాభూతం వ్యాప్యమ్, తత్ప్రతిసంబంధివ్యా
 పకమితి - తేన నిరుపాధికతయా నియతసంబంధో వ్యాప్తిర్యుక్తంభ
 వతి - సేయం యత్రధూమస్తత్రవహ్నిరిత్యాప్తిర్యుక్తాదర్శనైవ గృ
 హ్యతే, వ్యాప్తిర్ద్విధా - అన్వయవ్యతిరేకభేదాత్, సాధనవిధౌ సా
 ధ్యవిధిరూపేణ ప్రవృత్తావ్యాప్తిరన్వయవ్యాప్తిః, యథాయోయోధూ
 మవాత్ - ససోఽగ్నిమానితి - సాధ్యనిషేధే సాధననిషేధరూపేణ ప్ర
 వృత్తావ్యాప్తిః వ్యతిరేకవ్యాప్తిః - యథాయోఽనగ్నిః - సనిర్ధూమ ఇ
 తి - సేయముభయవిధావ్యాప్తిరుపాధిసంభవేదుష్టా - సాధ్యవ్యాపకత్వే
 సతిసాధనావ్యాపకఉపాధిః - యథా వహ్నినా ధూమేసాధ్యమానై. ఆ
 ద్యోఽంధననుయోగఉపాధిః, మైత్రీతనయత్వేనశ్యామత్వే సాధ్యమా
 నే శాకపాకజత్వముపాధిః - సచోపాధిర్ద్వివిధః - నిశ్చితశృంగితశ్చ
 తి - నిశ్చితాయథా - విప్రతిపన్నాసేవాదుఃఖపాతుః - సేవాత్వాత్ -
 రాజసేవావదిత్యత్ర పాపారబ్ధత్వముపాధిః - అయంచేత్స్వరసేవాయాం
 నాస్తీతినిశ్చయాదయం నిశ్చితాపాధిః, శంకితాయథా - విప్రతిపన్నా

జీవః ఏతచ్ఛరీరావసానైముక్తిమాణ- నిషన్నన్నసమాధిత్యాల్- శుకా
 దివదత్యత్ర కర్తాత్వంతపరిక్షయఉపాధిః సచనిషన్నసమాధౌ విప్రతి
 పన్నేజీవే అస్తిహస్తీతి సుదిగ్ధకావచ్ఛంకితోపాధిః, అతా నిరుపాధిక
 సంబంధవద్యావ్యవస్థమితిసిద్ధం, వ్యాప్యం సాధనం- లింగమిత్యనర్థాం
 తరమ, తస్య ద్వైరూపే అనుమిత్యంగధూతే- వ్యాప్తిఃపక్షధర్మతాచే
 తి, పంచరూపాన్యపినంతి- తానిచ పక్ష (వ్యాపకత్వం) ధర్మత్వం) స
 వత్తేనత్వం- విపక్షాద్యావ్యవృత్తిః- అబాధితవిషయత్వం- అసత్ప్రతి
 పక్షత్వంచేతి, సిపాధయిషితధర్మ విశిష్టోఽర్హిపక్షః- యథాఽగ్నిమ
 త్త్వాదిసాధనై పర్యవతాదిః, సిపాధయిషితధర్మ సజాతీయధర్మ వాణ్ సప
 త్తః యథా మహానసాదిః- సాధ్యతజ్జాతీయశూన్యావిపక్షః- యథా మ
 హాహూదాదిః ప్రబలప్రమాణైవ వత్తే నిశ్చితసాధ్యాభావవత్త్వందాధి
 తవిషయత్వం- యథా మహాహూదోఽగ్నిమానిత్యాదిః, తదభావవత్త్వ
 మదాధితవిషయత్వం, సమబలతయా ప్రతీయమానప్రమాణాపరోధా
 భావోఽసత్ప్రతిపక్షత్వమ్. ఏవంభూతంవ్యాప్యంద్వివిధం- అన్వయవ్య
 తిరేకీకేవలాన్వయిభేదాల్- పూర్వోక్తపశ్చిమరూపోపపన్నం వ్యాప్య
 మన్వయవ్యతిరేకీ- యథా- పర్యతోఽగ్నిమాణ- ధూమవత్త్వాల్ యో
 యోధూమవాంతస్సోగ్నిమాణ - యథామహానసః - యోఽనగ్నిస్సని
 ర్ధూమః-యథాహూదఇతి- తాదృశమేవ విపక్షరహితంవ్యాప్యం కేవలా
 న్వయి- యథా బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం వస్తుత్వాల్- ఘటసత్ - విపక్షాభా
 వాల్- కేవలాన్వయిచతూరూపోపపన్నం- కేవలవ్యతిరేకిణి సాధ్య
 ప్రసిద్ధైస్తద్వ్యతిరేకవ్యాప్తిదుర్గ్రహ- అతః కేవలవ్యతిరేకినిరాసః
 కేవలాన్వయిని అన్వయవ్యతిరేకిణిత్యంతాతీంద్రియాధ్యగోచరతాని
 రస్తా- త దైతదనుమానంసాధ్యం పరాధ్యంచేతిద్విధావిభజ్య కేచిదా
 హుః- స ర్వేషామనుమానానాం న్యవృత్తినంధానాదిబలైవ ప్రవృత్తత
 యో న్యవృత్తపరభూత్య హేతుత్వమితిసాన్విధానుమానమేవత్యపరే

తదనుమానబోధకవాక్యం ప్రతిజ్ఞాపేతూదాహరణోపనయనిగమన
 రూపపంచావయవసంయుక్తమ్, తత్ర సాధ్యవత్తయా పక్షవచనంప్రతి
 జ్ఞా, యథాపర్వతోఽగ్నిమానితి- లింగస్యవచనంపేతుః, యథాధూమ
 వత్త్వాదితి, వ్యాప్తినిదేశశూన్యకం దృష్టాంతపదనముదాహరణమ్
 తద్వివేచితం- అన్వయవ్యతిరేకభేదాల్- యథా యోయోధూమవాంత్స
 సోగ్నిమాన్ యథా మహానసశత్యన్వయోదాహరణమ్- యోఽనగ్ని
 స్సనిధూమః, యథాహృదశత్యన్వయోరేకోదాహరణమ్- దృష్టాంతావమ
 గ్ధనేన వ్యాప్తతయా పక్షేపేతూపసంహారవాక్యముపనయః- సోపి
 ద్వివేచితం- అన్వయవ్యతిరేకభేదాల్- తథా ధూమవానిత్యన్వయోపన
 యః- అయంచ నతథానిధూమశత్యన్వయోరేకోపనయః, పేతుశూన్య
 కం పక్షేసాధ్యోపసంహారవాక్యం నిగమనమ్- ఏతదపిద్వివేచితం తత్రైవ-
 యథా తస్మాదసావగ్నిమానిత్యన్వయేన నిగమనమ్- తస్మాదయం నిరగ్ని
 ర్నభవతీతి- వ్యతిరేకణ, ఏవం పంచావయవనాదినో నైయాయికాః,
 ప్రతిజ్ఞాపేతూదాహరణరూపత్రివయవనాదినోమీమాంసకాః, ఉ
 దాహరణోపనయరూపావయవద్వయవాదినోస్సంగతాః- అన్తాకంత్యని
 యమః- క్వచిత్ప్రజ్ఞానయవాః, క్వచిత్త్రయోఽవయవాః, క్వచిద్ద్వా
 వయవా- ఉదాహరణోపనయాభ్యామేవవ్యాప్తిపక్షధర్తతయోస్సిద్ధ
 త్వాత్తావత్రైవానుమిత్యుపపత్తైః- మృదుమధ్యమకఠోరధియాం విస్తర
 సంగ్రహాభ్యాం వ్యవహారఉపపద్యతఇత్యనియమఏవ- ఏవంపశ్చావయ
 వయ క్తస్సద్ధేతురేవ వహ్నిస్యనుమాపకః- సద్ధేతురిత్యుక్తత్వాద్ధూమ
 సదృశధూవీపటలాన్నవహ్నిస్యనుమితిః- అన్యే పేతుపదవభాసమానా
 పేత్వాభాసాః, తెచాసిద్ధవిరుద్ధానైకాంతికప్రకరణసమకాలాత్యయా
 పదిష్టధేవాత్పశ్చప్రకారాః- తత్తాసిద్ధప్రతివేదః- స్వరూపాసిద్ధశ్ర
 యాసిద్ధోవ్యాప్యత్వాసిద్ధశ్చేతి- స్వరూపాసిద్ధోయథా- అనిత్యోజీవః
 చాక్షుషత్వాల్- ఘటవదితి- ఆశ్రయాసిద్ధస్తు- వ్యోమారవిందం సుర

భి- అరవిందత్వాల్- సరోజారవిందవదితి- వ్యోమారవిందమాశ్రయః
 సచాసిద్ధిః- న్యాయప్రత్యక్షానిష్ఠోద్వివిధః, ఏకావ్యాప్తిగ్రాహకప్రమాణా
 భావాల్-అవరస్తు ఉపాధిసద్భావాల్, ఆద్యోయథా-యత్నల్- తత్క్షణ
 కమితి- క్షణికత్వసత్త్వయోర్వాప్తిగ్రాహకప్రమాణానిష్ఠైః, ద్వితి
 యోయథా- అగ్నియోమయహింసాఽధర్మసాధికా, హింసాత్వాల్-కృ
 తుదాహ్యహింసావదితి; అత్ర నిషిద్ధత్వముపాధిః- అతో హింసాత్వ
 హేతుస్సాపాధికః- సాధ్యవిపరీతవ్యాప్తౌహేతుర్విరుద్ధః, తద్యథా-ప్ర
 కృతిర్నిత్యా- కృతకత్వాల్- కాలవదితి- కృతకత్వహేతుస్సాధ్యభా
 వవ్యాప్తః సవ్యభిచారోఽనేకాంతికః- సచద్వివిధః - సాధారణోఽ
 సాధారణశ్చేతి- పక్షసపక్షవిపక్షసృత్తిస్సాధారణానేకాంతికః- యథా
 శబ్దోనిత్యః- ప్రమేయత్వాల్ కాలవల్- అసాధారణస్తు సపక్షవిపక్ష
 వ్యావృత్తిః- యథాభూర్నిత్యా- గంధవత్త్వాల్- వ్యోమవదితి, ప్రక
 రణసమస్తుసాధ్యవిపరీత సాధక హేత్వంతరవాక్ యథా ఈశ్వరోనిత్యః
 అనిత్యధర్మరహితత్వాల్- ఈశ్వరోనిత్యః- నిత్యధర్మరహితత్వాదితి-
 అయమేవసత్ప్రతిపక్షః- హేతుస్సాధ్యభావవాన్ప్రతిః- కాలాత్యయా
 పదిప్తః- సయథా అగ్నిరనుష్ఠః పదార్థత్వాజ్జలవల్- అయంచప్రత్యక్షే
 తైవోష్ణత్వానధారణాద్వానితః- ఏవమనుమానెనిరూపితేడపమానా
 దెరనుమానాదావంతర్భావః- యథా అతిదేశవాక్యార్థస్తరణ సహకృ
 తసాదృశ్యవిశిష్టపిండజ్ఞానముపమానం- గవయమజానానాపి యథా
 గౌస్తథాగవయఇతి కుతస్పిదారణ్యకాచ్ఛుత్వావనంగతోఽతిదేశవా
 క్యాథేఽంస్తరణ యదాగోసాదృశ్యవిశిష్టపిండంపశ్యతి తదాతద్వా
 క్యాథేఽస్తరణసహకృతగోసాదృశ్యవిశిష్టపిండజ్ఞానంజాయతే, తదుప
 మానమిత్యవ్యతే- స్తరణరూపత్వాత్ప్రత్యక్షేంతర్భావః- వ్యాప్తిగ్ర
 హపక్షత్వాదనుమానేంతర్భావః- వాక్యజన్యత్వాద్భేదేఽంతర్భావణా
 హ్యః- అర్థాపత్తిర్నామ- దివాఅభుంజానస్యపురుషస్యపీనత్వదర్శనా

దాత్రిహోజనంకల్పితై- ఏతస్యానుమానంతర్భావః- తర్కోనామ
వ్యాప్యంగీకారేణ వ్యాపకానిష్ఠప్రసంజనమ్- తద్యథా- పర్వతా వ
హ్నిమా ధూమవత్త్వాదిత్యనుమానే ధూమోఽస్తు-వహ్నిర్తాస్తివత్స
క్తే- యదివహ్నిర్నస్యత్- తహి ధూమోపినస్యాదితి, ఏతస్యప్రమా
ణానుగ్రాహకత్వమ్- తర్కానుగృహీతప్రమాణపూర్వకతత్త్వావధార
ణనిశ్చయః, వీతరాగకథావాదః- పక్షద్వయసాధనవతీ విజగీమకథా
జల్పః, స్వపక్షస్థాపనాహీనావితండా-అవివక్షితశబ్దార్థారోపణదూ
షణంభలమ్- స్వవ్యాప్తమాషణంజాతిః- అనదుత్తరంజాతిరితివా- ప
రాజయశేతుర్నిగ్రహస్థానమ్- ఇత్యేలేషామనుమానాంగత్వాదను
మానంతర్భావః- క్వచిత్క్వచిన్నే యాయిక మతాను సారివ్యవహరస్తు
తన్న తానుసారేణోక్తః, అతానవిరోధః- ఇత్యనుమానంనిరూపితమ్,

ఇతిక్రివాధూలకులతిలకక్రిమన్తహచార్యస్య ప్రథమదాసేన

క్రినివాసదాసేనవిరచితాయాం యతీంద్రమతదీపికాయాం

శారీరకపరిభాషాయామనుమాననిరూపణం నామద్వితీయోఽవతారః

❖ అథ శ్రుతియోగతారః ❖

అనుమాననిరూపణానంతరం శబ్దానిరూప్యతే- అనాప్రానుక్తవా
క్యజనితతదర్థవిజ్ఞానం శబ్దజ్ఞానం- తత్కరణంశబ్దః ప్రమాణం- అనా
ప్రానుక్తే త్య కత్వా ద్వేదస్య పౌరుషేయత్వనిరాసః- కారణబాషబాధ
కప్రత్యయాభావవదావక్యంవా-సర్గాదౌ భగవాన్చతుర్ముఖాయపూ
ర్వపూర్వకమవిశిష్టావేదాన్స్తృతాన్స్తృతాన్ ఉపదిశతీత్యుక్తాన్
వేదస్య నిత్యత్వమపౌరుషేయత్వంచ సిద్ధమితి కారణబోధాభావబా
ధకప్రత్యయాభావశ్చ- నను వేదవాక్యానాం మీమాంసకైః కార్యపర
తయైవ ప్రామాణ్యస్వీకారాత్- సిద్ధబ్రహ్మపరవాక్యానాం త్యత్పత్త్య
సంభవాచ్చ కథంప్రామాణ్యమితిచెన్న- సిద్ధబ్రహ్మపరవాక్యానామపి
ఉపాసనానూపకార్యాన్వయస్వీకారాత్- పితౌతేనుఖమాస్తేతిత్రైకి

కసిద్ధపరవాక్యస్యాపిబోధకత్వదర్శనాత్ - బాలానాం లోకే మాతాపి
 తృప్తిభృతిభిరంబా తాతమాతులచంద్రాదీనంగుళ్యానిదిశ్యంత్య తదభి
 ధాయినశ్శబ్దాః ప్రయుంజానేః క్రమేణ బహుశశ్శిక్షితానాం తత్తద
 భావబుద్ధ్యుత్పత్తిదర్శనాత్ - వెదేపిపరినిష్పన్నైష్యభౌత శబ్దస్యబోధ
 కత్వంనంభవతీతినాప్రామాణ్యశక్త్యావకాశః - తహిం ఆభిచారాది
 ప్రతిపాదకవేదాంతస్య కథంసామాన్యమితి నాశశ్శబ్దసీయం - తస్య
 దృష్టఫలప్రదర్శనేః అదృష్టస్వగాఢాదభలకసాధనాదప్రస్థాత్ప్రయో
 జకత్వాత్ - యదాపాదిత్యవాంఛిమి ఆదిత్యవహ్నివహ్నికాశనవదమి అ
 తః కృత్స్నిస్యవేదస్య ప్రామాణ్యమ్ - సవేదకర్తృబ్రహ్మప్రతిపాదకపూ
 ర్వోత్తరభాగాభ్యాం ద్వినాభిన్నః ఆరాధనకర్తృప్రతిపాదకం పూర్వ
 కాండమ్, ఆరాధ్యబ్రహ్మప్రతిపాదకముత్తరాండమ్ - అతదిత్యయోమి
 మాంసయో రైశాస్త్ర్యమ్ - భాగద్వయాత్తేజోదేవ ఋగ్యజుస్సామా
 ధర్వణయాపేణ చతుర్థాః ఉవస్థితః, పునఃసత్త్వికాంశ్చ, ఋగాది
 బహుస్యకారోవేదః మంత్రాధివాదవిధిరూపేణత్రివిధిః - అన్త్రో
 యాథాప్రకాశకోమంత్రః - విధ్యధీనప్రప్యత్త్వైర్లంఛకవాక్యవిశేషో
 ధావాదః - హితానుశాసనరూపవాక్యమిహాదిధిః - సదత్రివిధిః - అ
 పూర్వపరిసంఖ్యానిమిమథేవాత్ - తేపుసర్వత్వైశ్చైమిత్తికకామ్యశ్చేదా
 త్ బహువిధాః * ప్రహింహ్యాక్షుతినిధిఃపూర్వవిధిః (మనోమయ
 త్వాదుస్థాపనవిధిర్విశిష్టవిధిః) * ఇమామగ్న్యభృన్నిర్విశ్వతనావిధిః -
 పరిసంఖ్యానిధిః - గుర్వభిగనుసాదివిధిర్నియమవిధిః - సంఖ్యాపాసనా
 దివిధిర్నిత్యవిధిః - జాతేష్ట్యాదివిధిర్నైమిత్తికవిధిః - జ్యోతిష్టోమాది
 విధిః కామ్యవిధిః - ఏవం విధ్యథావాదమంత్రాత్తకస్యవేదస్యచ్ఛందః
 కల్పః, శిక్షా, నిరుక్తం, జ్యోతిషం, వ్యాకరణమిత్యేతాన్యంగాని - ఛ
 న్దోఽనుష్టుప్త్యప్రబాదిప్రతిపాదనరూపశ్చోతస్తాద్భప్రయోగప్రతిపా
 దనపరకల్పః - శిక్షావర్ణనిర్ణయాత్తి కా - నిరుక్తం (సాప్) అపూర్వాద్భప్రతి

పాదకం-జ్యోతిషవర్ణయనతదర్థానుష్ఠానకాలనిర్ణాయకం-వాగ్వికరణం
 తునుశబ్దస్వరాదిసమర్థనపరం-ఏవంసాంగస్యవేదస్యసామాన్యసిద్ధం
 అథ శ్రుత్యదిరుద్ధాచారవ్యవహారప్రాయశ్చిత్తాదిప్రతిపాదికా ఆప్తప్ర
 ణీతాస్త్యుతిప్రమాణమ్- హిరణ్యగర్భాదీనామప్తత్వేపి లెహం గుణ
 త్ప్రయవశ్యత్వసంభవాత్ తత్కృత్యకయోగ కాపిలాదిస్త్యుతీనాం మ
 నావదిస్త్యుత్వవిరుద్ధాంశావప్రమాణమ్-తత్త్వవివర్యాసాదివిరుద్ధాం
 శావప్రమాణమ్- వేదోపబృంహణరూపేతిహాసపురాణయోరపి ప్రా
 మాణ్యంస్వతస్సిద్ధమ్- తత్ర భారతిరామాయణయోః క్వచిత్క్వచిద్వి
 రోధభావేపితత్త్వాంశే వేదాంతవాక్యవదవిరోధోనైయః- సగౌణదిప
 జ్ఞకప్రతిపాదకపురాణాషష్టిపి సాత్త్వికరాజసతామసభేదభిన్నైమ
 తత్త్వాంశేవిరోధాభావాద్విరుద్ధాంశోనప్రమాణం అన్యత్సర్వంప్రమా
 ణమ్, పాశుపతాద్యాగమాఅపితత్తైవ- ఆగమదివ్యతంత్రతంత్రాంతరసి
 ధ్ధాస్తభేదభిన్నస్య త్రిపాఞ్చరాత్మాగమస్య క్వచిదపి వెదవిరోధా
 భావాత్కారైస్త్విన ప్రామాణ్యమ్- ఏవం వైఖానసాగమస్యాపి-ధ
 ర్మశాస్త్రాణామపితత్తైవ- శాండిల్యపరాశరభారద్వాజసంప్రహరీతాద
 యోధర్మశాస్త్రప్రణేతాః-శిల్పయ ర్వేదగాంధర్వభరతాగమాదిక మపు
 పయక్తాంశేతత్తైవ-శిల్పోనామ కర్షణాదిగౌపురప్రాకారాదినిర్మాణప్ర
 తిపాదకః- ఆయుర్వేదోవైద్యమ్-గాంధర్వోగానాదినిరూపకః-భరతాగ
 మోన్యత్రాదివిధాయకఃపునశ్చతుష్టష్టికలారూపేమశాస్త్రేమతత్త్వాపా
 యపురుషార్థోపయక్తానిప్రమాణాని- వశుశోభరణాదిసూరిత్రిస్తూక్త
 యఃకారైస్త్విన ప్రమాణతరాః- త్రిమద్రామానుజాచార్యప్రభృతి
 భిఃప్రణీతాఃత్రిభాష్యాదిప్రబంధాః ప్రమాణతమాః-పురుషసాన్వితస్త్వాన్వి
 ధీనరచనావిశేషవిశిష్టం పౌరుషేయమ్- ఏతేన కావ్యనాటకాలజ్ఞా
 రాదీనామపిలక్షణముక్తంసాహిత్య-ఏవమాపైనోచ్చారితాన్యాకాంతా
 యోగ్యతానత్తిమల్లోకికవాక్యాన్యవిప్రమాణాని- యథా సద్యాస్తీరే

పశ్చిఫలానిసంతీత్యాదీని- ఏవం వైదిక లౌకిక సాధారణవాక్యం ద్వివిధం
ముఖ్యవృత్తిగణవృత్తిభేదాల్ - ముఖ్యవృత్తిరభిధానవృత్తిః- యథాసిం
హశబ్దస్య మృగేంద్రే- సాఽభిధానవృత్తిః యోగరూఢ్యాదిభేదేన బ
హువిధా- ముఖ్యాధ్యక్షాభేదేన తథాసన్నేధేన వృత్తిరౌపచారికీ సా
ద్వివిధా- లక్షణాగౌణీభేదాల్ - ప్రళమాయథా- గంగాయాం ఘోష
ఇత్యత్యాధికరణస్య బాధాతీరలక్షణా- ద్వితీయాయథా- సింహో దే
వదత్తఇత్యత్య దేవదత్తై శౌర్యాదిగుణయోగాల్ - ఏవం వైదిక లౌకిక
యావం సర్వం వాక్యజాతం సవిశేషవిషయకమ్- భేదవిషయకంచ- శరీ
రవాచకశబ్దానాం యథాశరీరిణిపర్యవసానమ్- ఏవం భగవచ్ఛరీరభూత
బ్రహ్మరుద్రాగ్నింద్రాదివిద్వాచకశబ్దానాం- తథా తచ్ఛరీరభూతప్ర
కృతికాలాకాశప్రాణాద్యవిద్వాచకశబ్దానాంచ శరీరిణి పరమాత్మనినా
రాయణపర్యవసానముపపాదయంత్యాచార్యాః- పేదాంతజ్ఞానాద్వ్య
త్పత్తిపూర్వతత్త్వక్రమ్- నారాయణస్య సర్వశబ్దవాచ్యత్వం సర్వశరీ
రకత్వమిత్యాదికంఘాపరీశ్వరపరిచ్ఛేదేప్రతిపాదయామః. *****
ఇతి త్రియతీంద్రమతదీపికాయాం శబ్దనిరూపణం నామ తృతీయో వత్సరః

అథ చతుర్థోఽవతారః

ప్రమాణనిరూపణాంతరం ప్రమేయనిరూప్యతే- ప్రకషేణమే
యంప్రమేయం- తచ్ఛన్ధివిధమ్- ద్రివ్యాద్రివ్యభేదాల్ - ఉపాదానం
ద్రివ్యమ్- అనన్తాశ్రయఉపాదానమ్- ననుద్రివ్యగుణకర్త సామాన్యేత్యా
దిసా మతాంతరస్థేష్టాధాపరిగణనాల్ కథం ద్రివ్యాద్రివ్యభేదేన ద్వి
ధా సమర్థనమితిచేల్ - ఉద్యతే, ఉల్లేపగాపక్షేపణాదుజ్జనప్రసార
ణగమనభేదాల్ కర్తవ్యుధాఽవస్థితమితీకల్పనెకాదవాల్ - చలనాత్త
కంకర్తైక్యకర్తృవోపపత్తైః- తస్యాపి సంయోగమాద్యైవోపపత్తైః-
సంస్థానమేవ జాతిరితి సంస్థానాతిరేకేణ సామాన్యభంగీకారాల్ - స
మవాయే సమవాయాంతరాంగీకారైః సప్థానాత్తస్యాపి సంయక్తవి

శేషణతామాదాయోపపత్తిః- జీవేశ్వరయోరణుత్పాదవిధాజక
 ధర్మమంతరేణ విశేషణతి కించిత్పదార్థాంగీకారే శౌరవాల్ అతిః
 కర్త సామాన్యవిశేషసమవాయానాం పృథక్పదార్థత్వేనానంగీకారా
 చ్చ ద్రవ్యమద్రవ్యమితిద్విధావిభాగఉపపద్యతే- ఏతేనాభావస్సప్తమ
 పదార్థాభివ్యక్తినిరస్తమ్- అభావస్య భావాంతరరూపత్వాత్- ఏక
 భావోనామ పూర్వావస్థాపరంపరా భవంసడిత్రరావస్థాపరంపరా-అ
 త్యంతాన్యోన్యాభావోచధర్మ్యంతరగతవిశేషస్వరూపావేవ- ఏతస్య
 ప్రత్యక్షేంతర్భావఃపూర్వముక్తః- ఉపాదానంద్రవ్యమిత్సుక్తమ్- గు
 ణాశ్రయోద్రవ్యమిత్యపిసామాన్యలక్షణంసంభవతి- తానిచద్రవ్యాణిష
 ట్- పృథ్వీకాలశుద్ధసత్త్వధర్మభూతజ్ఞానజీవేశ్వరభేదాత్- తత్త్రజ
 డాజడరూపయోర్విభక్తయోర్భేద్య జడలక్షణముచ్యతే, అమిశ్రస్త్వ
 రహితంజడమితి- తద్వివిధమ్- పృథ్వీకాలభేదాత్- తత్త్ర సత్త్వరజ
 స్తమోరూపగుణత్రయశ్రయరూపాపృథ్వీతి- సానిత్యా- అక్షరా వి
 ద్యామాయాదిశబ్దవాచ్యాచ తస్యాః భగవత్సజ్జులంధీనగుణవైష
 మ్యోత్ కార్యోన్ముఖావస్థా అవ్యక్తశబ్దేనోచ్యతే- తస్మాత్ మహానుత్ప
 ద్యతే- సమహా నాత్త్వికరాజసతామసభేదాత్త్రిధావస్థితః-మహ
 తోఽహజ్కారఉత్పద్యతే- సోపి నాత్త్వికాహజ్కారోరాజసాహ
 జ్కారస్తామసాహజ్కారశ్చేతిత్రివిధోభవతి- ఏతేషాం త్రయాణాం
 వైకారికస్తేజసోఽహతాదితినామాంతరాణ్యపిభవంతి- తేషు వైకారిక
 ఇతిప్రసిద్ధాల్ తేజససంజ్ఞకరాజసాహజ్కారసహకృతాత్సత్త్వికా
 హజ్కారాదేకాదశేంద్రియాణిజాయంతే- నాత్త్వికాహజ్కారోపా
 దానకం ద్రవ్యమింద్రియమితింద్రియలక్షణమ్- ఇంద్రియం ద్వివిధమ్-
 జ్ఞానేంద్రియం చైంద్రియంచేతి- జ్ఞానప్రసరణశక్తమింద్రియం జ్ఞానేం
 ద్రియమ్- తత్ పాథా- మనశ్శ్రోత్రచక్షుశ్రోత్రసంస్పృహదాల్
 స్పృత్యాదికరణమింద్రియంమనః- తద్భృహదయప్రదేశవర్తి- బుద్ధ్య.

హక్కురదిత్తాదిశబ్దవాచ్యమ్- బంధమోక్షపాతముధాతంచ- శబ్దాది
 పశ్చిమే శబ్దమాత్రగ్రహణశక్తిమింద్రియంశోక్తైంద్రియమ్- తస్మిన్
 మ్యాదీనాంశ్రవణకుహరవర్తి- ద్విజిహ్వదీనాంనయనవర్తి, ఏవరూ
 పమాత్రగ్రహణశక్తిమింద్రియంచక్షుః నయనవర్తి- గంధమాత్రగ్ర
 హణశక్తిమింద్రియంఘ్రాణైంద్రియమ్- నాసాగ్రవర్తి- (గజాదః క
 రాగ్రవర్తి) రసమాత్రగ్రహణశక్తిమింద్రియంరసనైంద్రియమ్- జిహ్వ
 గ్రవర్తి; స్పర్శమాత్రగ్రహణశక్తిమింద్రియంత్వగింద్రియమ్- సర్వకీ
 రవర్తి, సఖదుతకేశాదిమ ప్రిణమాండ్యతాదృశ్యమృత- స్పర్శానుప
 లంభః, శోక్తాదీంద్రియాణాం భౌతికత్వప్రతిపాదనంధూతాప్యాయ
 తత్వేనాపచారకమ్, ఏతేషాంవిషయసంబంధః కన్యచిత్సయోగః, కన్
 చిత్సంయుక్తాశ్రయణమితివృద్ధసమ్ప్రదాయః, ఉచ్ఛారణాదిషష్ట్యంత
 మకియాశక్తిత్వం కర్తైంద్రియసామాన్యలక్షణమ్, తచ్చ వాక్పాదపా
 దపాయూపస్థభేదాల్ పశ్చిమాన్వహిమ్, నణోచ్ఛారణకరణమిం
 ద్రియంవాక్, సాచ హృత్క్రియశాస్త్రములతాబుదంతోస్త నాసామూ
 ధరూపస్థానాష్టకనర్తినీ, (మూకా)మృగాదిషష్ట్యంతవిహితదభా
 వః, శిల్పకరణమింద్రియంపాణిః, సచమనుష్యాదీనామంగుళ్యగ్రవర్తి
 వారణాదీనాం నాసాగ్రవర్తి, సజ్జరణకరణమింద్రియంపాదః, సచ
 మనుష్యాదీనాంచరణవర్తి, భుజగపతగాదీనాం ఉరీపక్షాదీవర్తి, మ
 లాదిత్యగకరణమింద్రియంపాయుః, సచ తత్తదనయనవర్తి, ఆనంద
 విశేషకరణమింద్రియముపస్థః, సచమేహనాదివర్తి, ఏతానీంద్రియా
 ణ్యణాని, పరకాయపరివేశే లోకాంతరగమనాదిమచ జీవేన సహగ
 చ్ఛంతి, ఇంద్రియాణాం ముక్తిదశాయామస్యాకృతదేశగమనాసమ్మ
 వాదితౌనయావత్ప్రళయస్థితిః, కరణవిధురైరవైక్యఃపరిగ్రహణా
 కర్తైంద్రియాణాం శరీరనాశాన్నాశఇతిపక్షస్తుభాష్యాదివిషయోధేనసా
 యః, ఏతేన పురుషేంద్రియస్త్రింద్రియైకేంద్రియవాదః, త్వగింద్రియై

కస్వీకారభిక్షాదివిమతపక్షానిరస్తాః, రాజసాహజ్కారసహకృతా
 ద్భూతాదిసంజ్ఞకతామసాహజ్కారాచ్ఛబ్దాదిపశ్చిత్తాంతాః, ఆ
 కాశాదిపశ్చిభూతానిచోత్పద్యంతే, భూతానామవ్యవహితసూక్ష్మావ
 స్థావిశిష్టం ద్రవ్యంతన్తాత్మ్యం, తదేవభూతాపాదానమ్, విశిష్టశబ్దాదివి
 షయాధికరణంభూతమ్, తన్తాత్మాణి శబ్దతన్తాత్మ్యం స్పర్శతన్తాత్మ్యంరూ
 పతన్తాత్మ్యం రసతన్తాత్మ్యంగంధతన్తాత్మ్యమితిపశ్చి, భూతానిచతథా, ఆ
 కాశంవాయుస్తేజఃపఃపృథివీతిభేదాత్, తత్తత్తామసాహజ్కారాకా
 శయోర్మధ్యమావస్థావిశిష్టం ద్రవ్యంతన్తాత్మ్యమ్, క్షీరదధోరంతరాళపరి
 ణామవత్, తన్తావాకాశోజాయతే, అస్పర్శవత్తైవసతి విశిష్టశబ్దా
 ధారత్వం, క్రొత్తాప్రప్రాయకత్వంచాకాశలక్షణం, సచ శబ్దమాత్రగుణ
 కః అవకాశమేతుః, నీలంనభఇతిప్రతీతైఃప్రత్యక్షః, పంచీకరణప్రక్రి
 యయాచసావయవోరూపవాత్, ఏతేన ఆకాశస్య అజన్యత్వనిరాసః,
 సూర్యపరిసృందయక్తాకాశస్తేన పాఞ్చ్యాదివ్యవహారోపపత్తాదిగతి
 నపృథక్ద్రవ్యకల్పనమ్, దిక్స్పృష్టిస్తవంతరితాదిస్పృష్టివదుపపద్యతే, ఆ
 కాశాత్ స్పర్శతన్తాత్మ్యం, ఆకాశవాయోర్మధ్యమావస్థా విశిష్టం ద్ర
 వ్యం స్పర్శతన్తాత్మ్యమ్, తన్తాద్వాయః, విశిష్టస్పర్శవత్తైవసతి రూప
 శూన్యత్వమ్, అస్తదాదిసాస్పర్శనైకేంద్రియగాఘ్రీద్రవ్యత్వమ్, అను
 స్థానీతవిశిష్టస్పర్శవత్తైవసతి రూపశూన్యత్వమిత్యాదికం వాయోలక్ష
 ణమ్, తస్మిన్ నానాసలిలాతపకుసుమాదియోగాచ్ఛీతోష్ణసారభాదివ్య
 వదేశః, సచ త్వగింద్రియాప్రాయకత్వేనోపకరంతి, తస్యశబ్దస్పర్శౌ
 గుణౌ, తత్తత్ శరీరధారణాదిమేతుర్వాయువిశేషఃప్రాణః, సచ పశ్చి
 ప్రకారః, ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానభేదాత్, హృదిప్రాణః గు
 దేఅపానః, సర్వశరీరగోవ్యానః, కంఠేఉదానః, నాభిదేశేసమానఇ
 తినియమోజంగమేషేష్వ, స్థావరేషుతుప్రాణసంబంధస్సల్పవీవ, వా
 యోస్సాస్పర్శనప్రత్యక్షత్వేన అనుమేయవాదనిరాసః, వాయుతేజస్తా

ర్కధ్యమావస్థా విశిష్టంద్రవ్యంద్రూపతన్తాత్రీమ్, తన్తాల్లైజః, ఉష్ణస్పర్శ
 వత్త్వభాస్వరరూపవత్త్వాదికంతు తేజసాలక్షణమ్, తస్యబహిఃపచనా
 దిహేతుత్వమగ్నిసూర్యాత్తనా, అంతరైవశావనరసంజ్ఞక జాతరాగ్ని
 రూపేణ, దివాభీతాదివ్యతిరిక్తానాం చాక్షుషజ్ఞానే ఆలోకద్వారా
 సహకారిచభవతి, తద్భృతూర్ధా, భౌమందివ్యముదర్శమాకరజంచేతి,
 తత్ర పాథివమాత్రైంధనం తేజోభౌమగీపాది, జలమాత్రైంధనకంది
 వ్యమ్- సూర్యాది, జలపాథివేంద్రనముదర్శంజాత(రం)రాద్విరింధనం
 తేజాకరజంసువణాది, సువణాస్య ద్రవ్యాంతరసంసర్గాదుష్ణస్ప
 ర్శభావః, పునస్సామాన్యేనప్రభాప్రభావాశ్చేతివిభక్తిమ్, ఆవరణ
 నదచద్భావాభీనసంకోచవికాసప్రసారి తేజోవిశేషంప్రభా, సాచప్రభా
 వద్భిస్సహోత్పద్యతే, సహనశ్యతి, ద్రవరూపగుణభూతా సావయవా
 చ, అనేనప్రభాయాః కేవలగుణత్వమతనిరాసః, ప్రభావిశిష్టం తేజః
 ప్రభావా నవతుర్విభజతిప్రతిపాదితమ్, తత్రైజః శబ్దస్పర్శ రూపగు
 ణవచ్ఛ, తేజస్సలిలయోర్కధ్యమావస్థావిశిష్టంద్రవ్యంద్రూపతన్తాత్రీమ్, త
 న్తాదావః, శీతస్పర్శవత్త్వంనిగ్ధాంధ్రస్వేనతి విశిష్టరసవత్త్వమిత్యా
 ద్యపాలక్షణమ్, తాసాం శుక్లమధురశీతైకస్వభానానాం ఆశ్రయాది
 సంసర్గాధేదామూసరసస్పర్శవైదిత్యాశ్రయః, తాస్సముద్రసరిదా
 దిరూపేణ బహుప్రకారాః, శబ్దస్పర్శరూపరసగుణాశ్చ, సేచనపిం
 డీకరణాదిహేతవశ్చ, అప్పుభివ్యోర్కధ్యమావస్థావిశిష్టంద్రవ్యంగంధ
 తన్తాత్రీమ్, తన్తాల్ పృథివీ, విశిష్టగంధవత్త్వం, రసవత్త్వేనతి అనుష్ఠా
 శీతస్పర్శవత్త్వమిత్యాదిపృథివీలక్షణమ్-సాసురభిఃమధురాకృష్ణరూపా
 నుష్ఠాశీతస్పర్శవతి, పాకభేదాద్విచిత్రేణగంధరసాచ, మనోఘృ
 ణాప్యాయికత్వేనోపకరీతి, మృత్యాపాణాన్నాషధాదిబహుప్రకార
 వతి, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధగుణకా, ధారణహేతుశ్చ, తమసః పృథి
 వ్యామంతర్భావః. తద్గుణకత్వాల్ తదవస్థాంతరత్వాద్వా, అతవీవ ఆ

లోకాభావమాత్రమ్, నద్రవ్యాంతరమిత్యాదిపక్షానిరస్తాః, భూతేషు
సర్వత్ర పంచీకరణప్రక్రియయా శబ్దాదీనాం గుణానాముపలబ్ధిః, పం
చీకరణప్రక్రియాతుభగవాన్ భూతానిస్సృష్ట్యా ఏకైకమేవభూతం ద్వి
ధాకృత్వా ద్వయోర్భాగయోస్సప్తభాగమేకం నిధాయ భాగాంతరం
చతుర్థాకరౌతి, తాదృశతుర్భాగాన్ భూతాంతరేషుచతుష్పద్యో
జయతి, ఏవం సర్వేషుభూతేషు క్రియనూతౌషు ఏకైకస్య భూతస్యా
ర్థస్సప్తభాగః, అధాంతరంచతుర్థాంతభూతానాం భాగసముచ్చయో
భవతి, తథాచ స్వభాగస్య భూయస్తాత్, పరభాగస్యాల్పీయస్తాచ్ఛ
ష్ఠివ్యానివ్యవదేశః, పేదెత్రివృత్తరణోపదేశస్తుపంచీకరణస్యావృ
పలక్షణమ్, భూతైస్సాకం మహదహజ్జగ్రామిళిత్యాసప్తీకరణమి
త్యస్యాచుః, ఏతేషు చతుర్వింశతిసంఖ్యాకేషు పంచభూతాని ప్రకృ
తిమహదహజ్జగ్రాశ్చ శరీరౌపాదానాని ఏకాదశేంద్రియాణి ప్ర
త్యేకమసంఖ్యాశాని ప్రతిపురుషంభిన్నాని అభరణార్పితరత్నానీన శ
రీరమాక్రమ్యతిష్ఠతి, శరీరంనామ చేతనంప్రత్యధేయత్వవిధేయత్వ శే
షత్వనియమైరపుసక్తిస్థోద్రవ్యవిశేషశ్చైవకంలక్షణం నియమేనయదా
ధేయం నియమేనయద్విధేయం, నియమేనయచ్ఛేషం, తదితిలక్షణత్ర
యంవాయోజ్యమ్, ఈశ్వరతిజ్ఞానవ్యతిరిక్తద్రవ్యమితివా తటస్థలక్షణం
ఏతేనచేష్టాశ్శయస్ఫరీరం, ఇంద్రియాశ్శయస్ఫరీరమ్, భోగాయశనంశరీ
రమ్, శిరఃపాణిపాదాదిమయంశరీరమిత్యాదీనిపరోక్తాని శరీరలక్షణాని
నిరస్తాని, శరీరంద్వివిధమ్- నిత్యమనిత్యమితి, తత్ర నిఙ్గితిగుణద్రవ్య
కాలజీవశుభాశ్రయాదికమిశ్వరశరీరంనిత్యసూరీణాం స్వాభావికం గరు
డభుజగాదిరూపంచ, అనిత్యంద్వివిధమ్, అకర్తృకృతం కర్తృకృతంచెతి,
ప్రథమమిశ్వరస్య మహదాదిరూపంచ- తథానంతగరుడాదీనాంము
క్తానామిశ్వరస్యచ ఇచ్ఛాగృహీతం తత్తమూపం, కర్తృకృతమపిద్వివి
ధమ్- సప్తసంఖ్యలప్తసహకృతకర్తృకృతం కెవలకర్తృకృతంచెతి, పూర్వం

మహతాంసౌభరిప్రభృతీనాం, ఇతరదన్యేషాం, పునస్సామాన్యేనద్వివి
 ధమ్, స్థావరజంగమభేదాత్, స్థావరాశ్శిలావృక్షగుల్మదయః, జంగ
 మాశ్చతుర్థా, దేవమనుష్యతిర్యజ్జ్వరికభేదాత్, ఉద్భిజ్జసేవద
 జాండజజరాయుజభేదానిపి విభాజకధర్తాః, అయోనిజశరీరాణ్యపి స
 న్తి, ఏవం పంచీకృతానా మేవాండోత్పాదకత్వం, అండోత్పాదా
 త్పూర్వసృష్టిస్సమష్టిసృష్టిః, అనంతరసృష్టిర్వ్యష్టిసృష్టిః, మహాదాదీ
 నాముత్పత్తిర్నామతాళపలాశశాటంకన్యాయెన్యావస్థాంతరాపత్తిరేవ
 సేనావనరాశ్యాదిన్యవహారవత్పూర్వాపరావస్థావిశేషసమ్బంధమాలే,
 ణకార్యకారణభేదన్యవహారః, తత్ర పూర్వావస్థాప్రహణేన విజాతీ
 యావస్థాప్రాప్తౌ తత్త్వాంతరన్యవదేశః పృథివీపర్యంతేషవ, ఇత్థం పృ
 కృతిమహాదహజ్వాలైకాదశేంద్రియతత్త్వైశ్చభూతపశ్చైకవిభా
 గేన చతుర్వింశతితత్త్వానివశితాని. ఏతేన న్యూనాధికసంఖ్యాతత్త్వ
 వాదినౌబాహ్యః పాశుపతాశ్చనిరస్తాః, పరమాణుకారణత్వవాదినౌ
 పినిరస్తాః, ప్రకృత్యాదయః ఈశ్వరస్వరూపస్యచ భోగ్యభోగౌపకరణ
 భోగస్థానానిభవంతి, భోగ్యానివిషయాః, భోగౌపకరణానితు చక్షు
 రాదికరణాని, భోగస్థానాని చతుర్దశభువనసహితాన్యండజాతాని, అ
 ణ్డంనామకపితృఫలాకారం పంచీకృతపశ్చైకభూతార్జునప్రాకృతంద్రవ్యం
 తద్యథా, పద్మాకారాభాః, కణికాకారోమేరుః, మేరొద్వక్షిణతౌ
 భారతకింపురుషహరివర్షాణిత్రీణి, ఉత్తరశరమృక హిరణ్యక ఋదవ
 వర్షాణిత్రీణి, పురతోభద్రాశ్వినవర్షం, పశ్చాత్కేతుమాలవవర్షమ్,
 మధ్యేత్విలాన్యతమ్, ఏవం నవవర్షయక్తం జమ్బూద్వీపం లక్షయౌ
 జనవిస్తీర్ణం సమపరిమాణేన లవణసింధునాన్యతమ్, ససింధుద్వీగు
 ణేన సప్తవర్షాత్కేన వృక్షద్వీపేనవెష్టితః, సోపీక్షుసముద్రేణ, సా
 బ్ధిశ్శాల్మలిదీప్తపేన, సపునస్సురాసముద్రేణ, సకుశద్వీపేన, ససర్పి
 న్సముద్రేణ, సాపిక్రౌశ్చద్వీపేన, సదధ్యణవేన, సోపిశాకద్వీపేన

సచక్షిరాణాం వేన, సోపివషణ్డ్యయవిభాజకవలయాకారమానసా త్తర
పర్వతసహితేన పుష్కరదీప్తిన, సశుద్ధబలాణాంవేన, ఏవందీప్తపానా
ముత్తరోత్తరద్వైగుణ్యందృష్టవ్యమ్, ప్లక్షదీప్తపాదయశ్చ సప్తవర్షాత్త
కాః- సప్తదీప్తపాత్తకోయం ద్విగుణయా కాఞ్చనభూమ్యావృతః, కా
ఞ్చనభూమిస్తు లోకాలొకపర్వతేన- సపర్వతస్తమసా, తమోగర్తో
దశేన, తతోండకటాహః ఏవం భూమేరథః అతలవితల నితలతలాల
మహాతలసుతలపాతాలభేదాల్ సప్తలొకాః, అధోనరకాః, తేచ పా
పకర్తణాం పాపానుభవభూమయోరౌరవాద్యాః ముఖ్యతయా ఏకవిం
శతివృథాదాః- తతస్తమః తమోగర్తోదకమ్, తతోండకటాహః, ఏవం
భూమేరుపరి లక్షయోజనాత్సూర్యమండలమ్, తావదెవభువలోకః,
తదుపరిచంద్రిమండలమ్, తస్మాదుపర్యుపరి నక్షత్రబుధశుక్రాంగారక
బృహస్పతిశనిసప్తక్షిమండలాని, తదుపరి భ్రువః, సూర్యమండలమా
రభ్య భ్రువలోకపర్వతం స్వలోకః, చతుర్దశలక్షోపరికోటియో
జనోచ్ఛాయోమహలోకః తస్మాద్ద్విగుణోజనాలొకః, తతశ్చతు
ర్గుణస్తపాలొకః, తస్మాద్ద్వాదశకోట్సుచ్ఛాయస్సత్యలొకః, తతస్త
మోగర్తోదకమండకటాహశ్చ, ఏవం తిర్యగూర్ధ్వప్రమాణేనపంచా
శతకోటియోజనత్వం భూమేరుక్తంభవతి, శతకోటియోజనవిస్తీర్ణా
త్సవాదోమానభేదేన, అండకటాహఃకోటియోజనోచ్ఛాయః, తదం
డుదశోత్తరావరణైరావృతమ్, ఏతాదృశాన్యండాన్యంతాని జలబు
ద్బుదవమ్యగపదీశ్వరస్యప్రాని, ఈశ్వరస్య చతుర్ముఖ పర్యంతాస్సప్తీర
దావరికా, అనంతరంసదావరికెతివిభాగః, విస్తరస్తు పురాణరత్నాది
మదృష్టవ్యః, ఇతిప్రకృతిర్నిరూపితా
ఇతియతీంద్రిమతదీపికాయాం ప్రకృతినిరూపణంనామచతుర్థోవత్సరః

◀అథ పంజాబీమోక్షవృత్తాంతము▶

అథావిద్వితేషః కాలానిరూప్యతే, కాలానామగుణత్రయరహితో

జడవిశేషః, సచనిత్యవిభుశ్చ భూతభవిష్యద్వర్తమానభేదే నత్రివి
 ధః, యగపత్నిచ్రదిరాదిన్యపదేశహేతుః, నిమేషకాష్ఠా (తత్పరా)వి
 నాడీకలాఘటికాముహూర్తదివసపక్షచూసఋత్యయనసంవత్సరాదిన్య
 వహారహేతుశ్చ, మనుష్యమానేనమాసః పితౄణాం దినమ్, లేషామ
 మావాస్యామధ్యాహ్నః, మనుష్యమానేనసంవత్సరౌదేవానాందినమ్
 లేషాముత్తరాయణమహః, దక్షిణాయనంరాత్రిః, ఏవం దేవమానేన
 ద్వాదశవర్షసహస్రసంఖ్యాకంచతుర్యగమిత్సుచ్యతే, తత్రిచతుస్స
 హస్రవర్షసంఖ్యాకంకృతయుగమ్- తత్రి పూర్ణోధర్మః- త్రిసహ
 స్రవర్షసంఖ్యాకమ్- త్రిపాద్ధర్మవలైతాయుగమ్, ద్విసహస్రవర్షప
 రిమితంద్విపాద్ధర్మవద్ద్వాపరమ్, సహస్రవర్షసంఖ్యాకమేకపాద్ధర్మ
 యతంకలియుగమ్, ఏతేషాం సంధిర్ద్విసహస్రసంఖ్యాకః, ఏవంభూ
 తచతుర్యగసహస్రాణిబ్రహ్మణోదివసప్రమాణమ్, ఏవంరాత్రిః, బ్రహ్మ
 ణోహ్నిచతుర్దశమనవః, తథేంద్రాస్సప్తవర్షయశ్చ, ఏకైకమనారే
 కసప్తచతుర్యగపరిమాణకాలః, ఏవం బ్రహ్మమానేన బ్రహ్మణ్యతవ
 వర్షజీవిత్యమ్, ఏతత్సర్వంకాలాఫీదమ్, ఏవం నిత్యనైమిత్తికపాకృతా
 దివ్యభయాతిదీపికాలాఫీదాః, కాలస్య సర్వకార్యంప్రతి స్వస్యాపాదాన
 త్వమ్, అఖండకాలోనిత్యః, ఖండకాలాఃపునరనిత్యాః, ఏవంభూతః కాలః
 ఈశ్వరస్యక్రీడాపరికరౌభవతి, లీలావిభూతాపీశ్వరః కాలాఫీదవ
 కార్యంకరౌతి, నిత్యవిభూతౌతు కాలస్య విద్యమానత్వేపి సస్వాతం
 త్రిన్యమ్, కేదిత్కాలవినాస్తీతివదంతి, అన్యేతు తామసోమహాకా
 లజ్ఞతీ, ఉపయోమామాగమబాధఃప్రత్యక్షబాధశ్చ; వడిండిరియపేద్యఃకా
 లజ్ఞత్యాచార్యాః, తేనలనుమేయవాదినిరాసః, ఇతి కాలోనిరూపితః
 ఇతియతింద్రమతిదీపికాయాంకాలనిరూపణనామపంచమోఽవతారః

—అథషష్ఠావతారః—

అథ నిత్యవిభూతిర్నిరూప్యతే, శుద్ధసత్త్వధర్మభూతజ్ఞానజీవేష్య

ఈసాధారణంలక్షణమజడత్వమ్, అజడత్వంనామస్వయంప్రకాశత్వం, త
 త్త శుద్ధసత్త్వధర్మభూతజ్ఞానసాధారణలక్షణమ్, ప్రరాక్షేప్త సత్యజడ
 త్వం, తత్తుస్వయంప్రకాశత్వేనతి పరస్థాపవభాసమానత్వమ్, శుద్ధస
 త్త్వత్వంనామత్రిగుణద్రవ్యస్వతిరిక్తత్వేనతి సత్త్వవత్త్వమ్; నిశ్చే
 షావిద్యానివృత్తిదేశవిజాతీయాన్యత్వంవా, సావిభూతియాధ్వప్రదే
 శేనానంతాఅభిప్రదేశేన పరిచ్ఛిన్నా అచేతనాస్వయంప్రకాశాచ, ఆ
 నందావహత్వాదానందనామికా, పంచోపనిషత్సంత్రప్రతిపాద్యతయా
 పంచోపనిషదాత్మికా, అప్రాకృతపశ్చిశక్తిమతయాపంచశక్తిమయా
 తినిగద్యతే, సావిభూతిరీశ్వరస్యనిత్యానాంముక్తానాంచేశ్వరసంకల్పా
 త్ భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానరూపాచభవతి, భోగ్యానీశ్వరశరీ
 రాదీని, భోగోపకరణాని చందన కుసుమ వస్త్రభూషణాయుధాదీని,
 భోగస్థానానితుగోపురప్రాకారమంట పవనానాద్యాన పద్మినాదీని,
 తత్రేశ్వరస్య నిత్యముక్తానాంచ శరీరాణిభగవన్నిత్యేచ్ఛాసిద్ధాని, ము
 క్తానాంశరీరాణి- తేషాంపిత్యాదిస్మష్టిః, యగపదనేకశరీరపరిగ్రహా
 త్యాదీని భగవత్సంకల్పాదేవభవతి, భగవతోఽవ్యూహావిభవార్చనతా
 రశరీరాణ్యప్రాకృతాని, ఆర్చనతారేషు ప్రతిష్ఠానంతరం ప్రసాదో
 న్ముఖభగవత్సంకల్పాధీనమప్రాకృతశరీరమత్యాదిభవతి, ప్రాకృతాప్రా
 కృతసంసర్గఃకథమితి నశంకనీయమ్, రామకృష్ణాద్యవతారశరీరవదితిప్ర
 మాణానుసారేణ పరిహారోద్రష్టవ్యః, ముక్తానాం శరీరాదిపరిగ్రహ
 స్తు వసంతోత్సవవేషపరిగ్రహాదివత్ సావమినోముఖవికాసమేతుత్వా
 త్కైజ్జగద్యమేవ, ఈశ్వరశరీరస్య షాడ్గుణ్యప్రకాశకత్వాత్ షాడ్గు
 ణ్యమితివ్యవహారి- నిత్యనిరవద్యనిరతిశయాజ్జల్యసౌందర్యసౌగంధ్యసౌ
 కుమార్యలావణ్యయావనమాదవాదయో దివ్యమంగళవిగ్రహగుణాః,
 తస్యవ్యాపకత్వం గీతాసుప్రసిద్ధం, ముక్తస్యశరీరాదికంనాస్తీతివదనం
 తుకమకృతశరీరాభావపరమ్- తత్రేందియాణాం నిత్యత్వాదతమపకా
 ర్యకారణభావాభావాత్ప్రాకృతవన్నతత్వాంతరవ్యవదేశః, ఏతేన తత్ర

శరీరాదికం నా స్తీతిమతనిరాసః * తమసఃపరస్తాదిత్యక్త్యా ప్రకృత్యైక
దేశవాదనిరాసః- అప్రాకృతశబ్దస్పర్శరూపరసగుంధాశ్రయత్వాదా
కాశవాన్యత్తిః- జ్ఞానాత్మకత్వప్రతిపాదనాల్ జడమితిమతనిరాసః,
భగవతోఽప్రాకృతదివ్యమంగళవిగ్రహసాన్యస్త్రభూషణాధ్యాయోక్తం
స(ర్వశతోవ)ర్వాసాశ్రయత్వమ్- తద్యథా- పురుషస్య కౌస్తుభాకార
త్వమ్- ప్రకృతేఃక్రివత్సరూపత్వమ్- మహతోగదారూపత్వమ్- సా
త్త్వికాహంకారస్యశుభరూపత్వమ్- తామసాహంకారస్య శౌజ్ఞరూ
పత్వమ్- జ్ఞానసానిరూపత్వమ్- అజ్ఞానస్యతదావారకరూపత్వమ్- మ
నసశ్చక్రత్వమ్- జ్ఞానేంద్రియకర్తృద్రియాణాం శరరూపత్వమ్- సూక్ష్మ
స్థూలభూతానాం పనమాలాకారత్వమ్- అత్ర * యేశశ్చక్రత్రిచేతనాని
రమతి స్తత్సంవృతిర్జైలికాభూతాని స్వగుణైరహంకృతియుగం శంఖన
శాఙ్గాయతే । దాణాఃఖానిదశాపికౌస్తుభమణిజీవః ప్రధానంపునః
క్రివత్సంకమలాపతేతపగదామాహుర్తహంతంబుధాః ॥ ఇతి సంగృ
హ్యోక్తంపద్యమనుసంధేయమ్- సావిభూతిరామోదప్రమోదసంమో
దవైకుంఠాఖ్యరూపేణ చతుర్విధా- పునరనంతా- త్రిపాద్విభూతిపర
మపదపరమవ్యోమపరమాకాశామృత నాకాప్రాకృతలోకానందలూక
వైకుంఠాయోధ్యాదిశబ్దవాచ్యాచ- తస్యాంవిభూతౌ ద్వాదశానంతో
పేతమనెకగోపురప్రాకారైరానృతం వైకుంఠనామనగరమ్- తత్రా
నందనామకోదివ్యాలయః- తదంతః రత్నమయానేకస్తంభసహస్రే
ర్విరచితామహామణిమండపాఖ్యానభా- తస్యాంనహస్రభూమణితేజో
విరాజితానంతః- తస్మిన్ ధర్మాదిమయదివ్యసింహాసనమ్- తదుపరి చా
మరహస్తాభిర్విమలాదిభిస్సేవ్యమానమష్టదళోత్తకం పద్మమ్- తదుపరి
ప్రకృష్టవిజ్ఞానధామాశేషః- ఉపరివాచఃపరంమహదద్భుతమ్- ఏవంని
త్యవిభూతిస్సంగ్రహేణనిరూపితా

ఇతిక్రియతీంద్రమతదీపికాయాం నిత్యవిభూతినిరూపణంనామ

షష్ఠోఽవతారః.

—అథ సప్తమోఽవతారః—

అథక్రమప్రాప్తంధర్మభూతజ్ఞానంనిరూప్యతే—స్వయం ప్రకాశ
 త్వేనత్యచేతనద్రవ్యత్వేనతి సవిషయత్వమ్, విభుత్వేనతి ప్రభావద్రు
 వ్యగుణాత్కతత్వం, అథప్రకాశోబుద్ధిరిత్యాదితల్లక్షణమ్, తద్ధర్మభూ
 తజ్ఞానం ఈశ్వరస్య నిత్యానాంచ సర్వదా నిత్యమేవ విభుచ, బద్ధా
 నాంతిరోహితమ్, ముక్తానాంపూర్వంతిరోహితమనంతరమావిర్భూతం
 నను జ్ఞానస్య నిత్యత్వే జ్ఞానముత్పన్నంజ్ఞానంనష్టమితివ్యవహారికధమి
 తిచేత్, తదుచ్యతే- జ్ఞానస్య సంకోచవికాసావస్థామాదాయతత్సంభ
 వాత్, దృఢైఃపాదాద్యథోదకంక్షరతి తథాజ్ఞానమపేంద్రియద్వారా
 నిస్సృత్యాథేన సన్నికృష్యతే, అహికుండలవత్సంకోచవికాసా, స
 ర్వంజ్ఞానం స్వతపవప్రమాణమ్, స్వయంప్రకాశంచ- విపృతివన్నాసం
 విత్ స్వగతవ్యవహారంవృతి స్యాధీనకించిత్కారా- స్వసజాతీయసంబ
 ధ్ధానపెక్షవ్యవహారవేతుత్వాత్- అథేంద్రియదీపాదివత్, నచ చ
 డురాలోకయోస్సజాతీయత్వం- ఆహజ్కారికలైజనయోర్యేదాద్భే
 దః, అనేనజ్ఞానస్యక్షణికత్వమ్, త్రిక్షణావస్థాయిత్యమ్, ప్రాతిభాసిక
 వద్వ్యవహారికస్యాపిమిథ్యాత్వం-వరతఃప్రామాణ్యమ్, జ్ఞానస్తేనైవా
 త్తత్వమిత్యాదిపక్షానిరస్తాః, స్తంభః స్తంభశత్యాదిధారావాహికజ్ఞా
 నంత్యేకమేన- నను ఆగమబలాజ్ఞానస్య నిత్యత్వాంగీకారే కథంజాగ
 రసుమప్త్యాదిభేదసిద్ధిరితిచెన్న- దాహకస్యవత్సేదాహ్యసన్నిధౌ
 మణ్యాదిప్రతిబంధకాద్దాహభావః- తద్వజ్ఞానతిరోధాయకతమోవిశే
 షసన్నిధానాసన్నిధానాభ్యాం సావపాదిసిద్ధిః, పుంస్తావదివచ్ఛ- పుం
 స్తావదికంతు బాల్యే తిరోహితమ్, యావనెఽవిగ్భవతి, (విశేషణాదివ
 ద్వైషమ్యం) యోయదాశ్రితస్వభావః- సతస్య గుణశ్చితి గుణలక్షణల
 క్షితత్వాజ్ఞానంగుణః, యతస్సంకోచవికాసావస్థావత్- అణో ద్రవ్య
 మపిభవతి- ఆత్మగుణభూతస్యజ్ఞానస్యద్రవ్యత్వంకథమితిసశంకనీయమ్-

ప్రభావదేకస్తేవ ద్రవ్యత్వగుణత్వయోర్విరోధాభావాత్ - అవస్థాశ్చ
యోద్రవ్యమితిహేద్రవ్యలక్షణం, స్వాశ్రియాదన్యత్రవర్తమానత్వమపి-
ప్రభావదుపపద్యతే ప్రియోగశ్చ- గుణభూతాబుద్ధిర్ద్రవ్యం- ప్రసర
ణాదిమత్త్వాత్- ప్రభావత్ జ్ఞానంద్రవ్యం- సంయోగాదృష్టాన్యత్వేన
తిభావనాకారణత్వాత్, ఆత్మవదితి ముక్తజ్ఞానస్య యుగవదనంతదేశ
సంయోగోనయనసూర్యాదితేజోవత్సంభవతి, జ్ఞానంమతిః ప్రజ్ఞాసంవి
చ్చిద్ధిషణాధీర్ఘనీమాశేముషీమేధా బుద్ధిరిన్యవమాదయశ్చబ్ధాః జ్ఞానప
ర్యాయాః, బుద్ధిరేవ ఉపాధిభేదాత్సుఖదుఃఖచ్ఛాద్వేషప్రియత్నరూ
పా- సుఖాదేజనకతయాఽఘృపగతజ్ఞానాతిరేకే ప్రమాణాభావా
త్, ఇచ్ఛామిద్యేష్టితివ్యవహారస్యస్తరామీత్యాదివజ్ఞానవిశేషణోప
పత్తిః- నను * కామస్సంకలోపవిదికిత్వాశ్చర్ధాఽశ్చర్ధాధృతిఃకృతి
హీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వంమనవవేత్సృక్తం జ్ఞానరూపత్వంకథమితిచేన్న
జ్ఞానస్య మనస్సహకారిత్వనియమాత్ - మనవవేత్సృపచారాదుక్తమి
తినవిరోధః- ఏవం ప్రత్యక్షానుమానాగమస్త్యతిసంశయనిర్ణయవిప
ర్యయభిమవివేకవ్యవసాయమోహరాగద్వేషమదమాత్సర్వదైర్యచాప
ల్యదంభలోభకోగ్రధదర్పస్తంభద్రోహాభినివేశనిర్వేదాదయస్సుమతిర్దు
ర్ఘ్నిఃపీతిస్తుప్తిఃపుష్టిరున్నతిశ్చాగ్రితిః కీర్తిర్విరక్తిఃతమైత్రి దయా
ముముక్షులజ్ఞాతితిత్సావిచారణా విజగీమాముదితాక్షమాచికిమా జగు
ప్సాభావనాకుహనాఽసూయాజిఘాసాత్పష్టామరాశా వాననాదు
ర్వాసనాచర్చాభక్తిఃప్రపత్తిరిన్యవమాదయశ్చజీవాత్తగుణాలసంతాః
ధర్మభూతజ్ఞానావస్థావిశేషావన, ఏవంజ్ఞానశక్తిబలైశ్చర్యవీర్యతేజస్సా
శీల్యవాత్సల్యమార్దవార్జవసాహర్దసామ్యకాదుణ్యమాధుర్యగాంభీర్యా
దార్యచాతుర్యస్తేర్యధైర్యశౌర్యపరాక్రమాదయోభగవతోఽనంతక
ల్యాణగుణాః జ్ఞానశక్త్యోర్వితతిభూతాః తత్రజ్ఞానంనామ, సర్వసాక్షా
త్కారయోగమ్, శక్తిః అఘటితఘటనాసామర్థ్యం, బలం ధారణసామ

ధ్యం, బ్రహ్మధ్యం నియమనసామధ్యం, పీఠ్యంతవికారిత్వం, తెజఃపరా
 భిభవనసామధ్యం, మహతోమందైస్సహ నీరంధ్రేణ సంక్లేషస్సౌశీ
 ల్యం, వాత్సల్యందోషేపి గుణశ్చబుద్ధిబోషాదర్శిత్యం, ఆశ్రితవిర
 హాసహత్వంచూర్దవమ్, మనోవాక్కాయైకరూపత్వమాజ్ఞవమ్, స్వ
 సత్తానపెక్షతద్రక్షావరత్వం సౌహార్దం, అభిజనవృత్తగుణాద్యనపేక్ష
 యాసర్వాశ్రియణీయత్వంసామ్యమ్, స్వాధానపేక్షపరదుఃఖనిరాచి
 కీషాకారుణ్యం- పరదుఃఖాసహిష్టుత్వం, ఊరవమపాయభావేపి
 సాన్వదుత్వంచూర్దవ్యం, భక్తానుగ్రహవదాన్యత్వాదేరామూలతోదుర
 వగాహత్వంగాంభీర్యం, అపరిమితందత్వాప్యత్వప్రత్వమాదార్యం, ఆ
 శ్రితదోషగోపనంచాతుర్యం, అకంపనీయత్వంఘ్నేర్యం, అభగ్నప్రతిజ్ఞ
 త్వంచైర్యం, పరబలప్రవేశసామధ్యంశౌర్యమ్, తన్నిరాకరణంపరా
 క్రమః, ఇత్యాద్యాహ్యం, జ్ఞానవిశేషభూతయోగ్యక్రిప్రపత్త్యాస్సవి
 రూపంకించిదుచ్యతే (భక్తిప్రపత్తిభ్యాంప్రసన్న)భక్తిప్రపత్తివ్యాజీకృ
 త్య) ఈర్ష్యరవవమోక్షందదాతి అతస్తయోర్మోక్షోపాయత్వం (భక్త్య
 పృథక్సిద్ధానాం) మోక్షోపాయత్వేనోక్తానాంకర్తయోగజ్ఞానయోగ
 ప్రభృతీనాం భక్తిద్వారైవసాధనత్వం (తత్తత్పురుషవివక్షయోపాయ
 త్వం) కర్తయోగోనామ- ఉపదేశాజ్ఞేవపరయాథాభ్యజ్ఞానవతాశక్త్య
 నుసారేణ ఫలసంగరహితానిషిద్ధకామ్యనిత్యనేమిత్తికరూపపరిగృహీ
 తకర్తవిశేషః, నతు దెవార్చనాతపస్తీర్థయాశ్రాదానయజ్ఞాది భేద
 భిన్నః, అయంతు జీవగతకల్మషాపనయనద్వారాజ్ఞానయోగముత్పా
 ద్యతద్ధ్వానానా సాక్షాద్వా భక్త్యుత్పాదకోభవతి, జ్ఞానయోగోనా
 మ- కర్తయోగాన్నిర్మలాంతఃకరణస్యేర్ష్యరశేషత్వేన ప్రకృతివియక్త
 సాన్వత్తచింతనవిశేషః, తస్య సాక్షాద్భక్త్యుపయోగః, ఏవం సాధనాం
 తరాణామపి (సాన్వతంత్ర్యం) భక్త్యుపయోగిత్వంచ యథాప్రమాణ
 మూహ్యమ్- భక్తియోగోనామ యమనియమాసనపాణాయామ పృ

త్యాహారధారణాధ్యనసమాధిరూపాష్టాంగయక్తః తైలధారావదవి
 చ్చిన్నస్తృతిసంతానరూపః, సచ వివేకవిమోకాభ్యాసక్రియాకల్యా
 ణానవసాదానుద్ధృతరూపసాధనసప్తకజన్యః, తత్త్రివివేకానామ్- జా
 త్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టాదన్నాత్కాయశుద్ధిః, విమోకః- కామాసభి
 ష్పంగః, అభ్యాసః పునఃపునరాలంబనసంశీలనమ్, శక్తితః పశ్చిమ
 హాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానంక్రియా, సత్యాజ్ఞానదయాదానా హింసాదీనిక
 ల్యాణాని, అనవసాదః, దైన్యాభావః, అనుద్ధృతః తుష్ట్యభావః,
 అతినంతోషశ్చవిరోధీత్యర్థః- ఏవం సాధనసప్తకానుగృహీతాభక్తిర్ద
 గ్ధనసమానాకారా అంతిమప్రత్యయావధికాచరణవతి- సచాంతిమప్ర
 త్యయః ఏతద్భరీరావసానై శరీరాంతరావసానైవాభవతి- వేదనధ్యా
 నాపాననాదిశబ్దవాచ్యాచరణైః పరభక్తిపరజ్ఞానపరమభక్తిరూప క్రి
 మవతీ ప్రపత్త్యంగికాచ, సాద్వివిధా- సాధనభక్తిఫలభక్తిభద్రాల్ ఉ
 క్త సాధనజన్యాసాధనభక్తిః, ఫలభక్తిస్తు- ఈశ్వరకృపాజన్యా పరాం
 కుశలాధాదినిష్ఠా * మద్భక్తజనవాత్సల్యమిత్యాదిదుస్తుతినమస్కా
 రాదిముచ భక్తిశబ్దప్రయోగభేదచారికః- నను వేదాంతేషుశ్రవణమ
 ననయోరపి విధానాత్కథంధ్యానమేవవిధీయత ఇతిచేత్- ఉచ్యతే- అ
 ధీతసాంగవేషఃపురుషఃప్రయోజనవదధావబోధిత్వదగ్ధనాత్తన్నిరా
 యాయ స్వయమేవశ్రవణై ప్రవర్తత ఇతిశ్రవణస్యప్రాప్తత్వాదనువా
 దః- శ్రవణప్రతిష్ఠాభాత్వాన్మనసస్యాప్యనువాదః- తస్మాద్ధ్యానమేవ
 విధీయత ఇతిసవిరోధః- ధ్యానశబ్దవాచ్యాభక్తిర్విద్యాభేదాద్భవతి
 భాగవతి- తాత్పర్యవిద్యాద్వివిధాః- విహికఫలాముక్తిఫలాశ్చేతి- తత్రై
 హికఫలాఉద్దీపవిద్యాదయః- ముక్తిఫలాస్తు అంతరక్షివిద్యాంతరాది
 త్యవిద్యాదహరవిద్యాధూమవిద్యాసద్విద్యా మధువిద్యోపకోసలవి
 ద్యాశాండిల్యవిద్యాపురుషవిద్యాప్రతర్దనవిద్యా వైశావనరవిద్యా
 పంచాగ్నివిద్యాదికాః బ్రహ్మవిద్యాః- న్యాయవిద్యాప్రపత్తిః- సాచ

• అనన్యసాధ్యేసావీభీష్టమహావిశ్వానపూర్వకమ్ । తదెకోపాయతా
యాచ్ఛాప్రపత్తిశ్శరణాగతరిత్యకా, అనుకూల్యస్యసజ్కులః ప్రాతి
కూల్యస్యవజ్జనమ్ । రక్షిష్యతీతివిశ్వాసాగౌప్త్యవరణంతథా ॥ ఆ
త్మనిత్యైవకార్యణ్యమిత్త్యంగపఞ్చకయకా- ఏతద్దేహవసానే మోక్షప్ర
దా- అంతిమప్రత్యయనిరపేక్షా- సకృత్కర్తవ్యా- న్యాసశ్శరణాగ
తిరిత్యాదిశబ్దవాచ్యా- జ్ఞానవిశేషరూపా- ఏషాగురుముఖాద్యహస్యా
దిశాస్త్రేషు సత్సంప్రదాయపూర్వకంజ్ఞాతవ్యేతీహబాలబోధనార్థ
ప్రవృత్తగ్రంథే నప్రకాశ్యేతివిరమ్యతే- భక్తిప్రపత్త్యైవ మోక్షసా
ధనత్వేనస్వీకారాత్ పరొక్తోపాయనిరాసః యథా వేదబాహ్యనాం
మధ్యే కేషాంఽస్తి తే దేహాతిరిక్తాత్మనాఽనంగీకారాన్మోక్షప్రవృత్తిర
వ ససంభవతి-అన్యేషాంమతేజ్ఞానస్య క్షణికత్వాత్తస్యేవాత్మత్వాత్క
స్యప్రవృత్తిః- సంతానస్యేతిచేన్న- అన్యంప్రత్యన్యేనహితోఽనకా
ర్యః, ఇతినప్రవృత్తిః- అపరేషాంమతే (ధర్తాధర్తా)సత్త్వానత్త్వా) ది
నస్తథంగీరిత్యానేకాంతవాదాన్నప్రవృత్తిః- వైశేషికాదిపక్షేషామాణ
కల్పమోక్షేప్రవృత్తికస్యాపినసంభవతి- సాంఖ్యాదిపక్షేషీవశ్వరాసం
గీకారాత్పురుషస్యవాప్రకృతేర్వా మోక్షఇతినంతయాన్నప్రవృత్తిః-
మాయితే వ్యావహారికవాక్యస్యపారమార్థికాభేదజ్ఞానాజనకత్వాన్న
ప్రవృత్తిః-భాస్కరయాదవోక్తకర్తజ్ఞానసముచ్చయవాదోపుక్తన్యా
యేననిరస్తః- శ్రేయమతేతుపశుపతేఃప్రాప్యత్వస్వీకారాద్వేదవిరుద్ధభన్త
ధారణాదేస్యాధనత్వేనస్వీకారాచ్చ తన్నిరాసఃఏవంతిర్నిరూపితా.
ఇతి యతీంద్రమతదీపికాయాం(బుద్ధి)ధర్మభూతజ్ఞాన)నిరూపణంనామ

—సప్తమోఽవతారః—

—అథాష్టమోఽవతారః—

అథ జీవోనిరూప్యతే—ప్రత్యక్తవచేతనత్వాత్కర్తవ్యకర్తృత్వాదీని
ఈశ్వరత్వసాధారణానిలక్షణాని- ప్రత్యక్తవినామ- స్వస్త్వే స్వయం

మన భాసమానత్వం- చేతనత్వంనామ- జ్ఞానాశ్రయత్వం, అత్తత్వమ్-
 శరీరప్రతిసంబంధిత్వం, కర్తృత్వం- సంకల్పజ్ఞానాశ్రయత్వం, ఏవం
 సామాన్యలక్షణలక్షితస్య జీవస్యవిశేషలక్షణాన్యద్యంతే- అణుత్వేనతి
 చేతనత్వం స్వతశ్శేషత్వేనతిచేతనత్వమ్, ఏవమాధేయత్వవిధేయత్వ ప
 రాధీనకర్తృత్వపరతంత్రత్వాదికమూహ్యం- సచ దేవేంద్రియమనః
 ప్రాణధీభ్యోవిలక్షణః- యథా మమశరీరమితిప్రతిత్యా దెహాద్వాన్య
 వృత్తః- ఏవంచక్షుషాపశ్యామి శ్రోత్రేంద్రియేణశృణోమి- వాచా
 వదామీత్యాదిప్రత్యయాద్వాప్యేంద్రియేభ్యోవ్యావృత్తః- మనసాజా
 నామీతి మనసోజ్ఞానకరణత్వప్రతితెర్కమప్రాణఇతి వ్యతిరేకాత్ప్రాజా
 నామ్యహమితిప్రతిత్యాచ మనఃప్రాణజ్ఞానేభ్యోవ్యావృత్తః- సచాణు
 పరిమాణః ఉత్క్రాంత్యాదిశ్రవణాల్ ప్రమాణానుసారాచ్చ- అణు
 త్వే యగపదనేకవిషయానుభవః కథమితిసంకనీయమ్- ధర్మభూత
 జ్ఞానవ్యాప్తౌపపత్తైః- ఏతేనైవ సౌభరిప్రభృతీనాముక్తానాంచ య
 గపదనేకశరీరపరిగ్రహోపసంభవతి, సచనిత్యః- పూర్వానుభూతార్థ
 ప్రతిసంధానాల్- నిత్యశ్చేజ్జీవఉత్పన్నోజీవానప్తఇతిప్రతితిః కథమితి
 చేన్న- జీవస్యదేహసంబంధఉత్పత్తిః- తద్వియోగోనాశఇతి ప్రతిపాద
 నాల్- జీవస్వరూపనిత్యమేవ- ప్రతిశరీరంభిన్నః ఏకపరిమాణామన
 ర్వేషుఘటేష్యేకోఘటఇతిప్రతితివల్- వీహిరాశౌచైకోవీహిరితిప్ర
 తితివచ్చ జ్ఞానైకాకారతయా ఏకత్వవ్యవహారః నతు స్వరూపైక్యం-
 ప్రమాణవిరోధాల్- స్వతస్సుఖ ఉపాధివశాత్సంసారః, అయంచ క
 ర్తా భూక్తాశరీరీశరీరంచభవతి- ప్రకృత్యపేక్షయాశరీరీ- ఈశ్వరాపే
 క్షయాశరీరంచ అస్యప్రత్యక్షశ్రుతిభ్యాం స్వయం ప్రకాశత్వంచ సి
 ధ్ధమ్- ప్రయోగశ్చ ఆత్మాస్వయంప్రకాశః జ్ఞానత్వాల్- ధర్మభూతజ్ఞా
 నవదితి- జ్ఞానత్వాణుత్వామలత్వాదయః ఏతస్య స్వరూపనిరూపకధ
 మాః- ఏతేన జ్ఞానస్యక్షణికత్వాల్ క్షణికసంతానరూపఆత్మైతి బౌద్ధ

పక్షః భూతచతుష్టయాత్మకత్వాద్దేహస్య దేహవధికతతైతిచారావకప
క్షః-గజదేహేగజపరిమాణఃపిపీలికాదేహేపిపిపీలికాపరిమాణఃఅథా
దేహపరిమాణతైతిజైనపక్షః-కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికం ప్రకృతేరేవ
నతుపురుషస్యేతిసాంఖ్యపక్షః, బ్రహ్మాంశోజీవఇతియాదవపక్షః, సోపాధి
కబ్రహ్మఖండోజీవఇతిభాస్కరపక్షః, అవిద్యాపరికల్పితైకజీవవాదప
క్షః-అంతఃకరణావచ్ఛిన్నానైకజీవవాదపక్షః ఇత్యేవమాదయోఽరుద్ధప
క్షానిరస్తాః-విభుత్వవాదపక్షోపి-నను జీవస్యవిభుత్వానంగీకారేఽదృష్ట
జనితదేశాంతరఫలోపలబ్ధిఃకథమితిచెన్న-జీవస్యసంబంధాభావేపి అదృ
ష్టవశాదుపపద్యతే-అదృష్టంనామభగవత్ప్రీతిజనకజీవకర్తృకర్తృవిశేష
జన్యోజ్ఞానవిశేషః-సవిశేషాభగవత్సంకల్పవీవవిభుస్వరూపంభగవంత
మాశ్రితః-అంతఃఫలోపలబ్ధిరితినవిరోధః-సజీవస్త్రివిధః-బద్ధముక్తనిత్య
భేదాత్-తత్ర బద్ధానామ-అనుష్ఠత్తసంసారాశ్చతుర్దశభువనాం
డకటాహవతినోబ్రహ్మాదికీటపర్యంతాశ్చైతనవిశేషాః శ్రీమతానా
రాయణస్య నాభికమలాదుత్పన్నోబ్రహ్మ, బ్రహ్మణోరుద్రః, పునర్బు
హ్మణస్సనకాదియోగినో నారచాదిదేవషణ్డయో వసిష్ఠాదిబ్రహ్మషణ్
డయః-పులస్త్యమరీచిదక్షశ్యవాదినవప్రజాపతయశ్చ బభూవుః-తే
భ్యోదేవాదికామలకాశ్చతుర్దశేంద్రాశ్చతుర్దశమనవోఽసురాః పి
తరస్సిద్ధగంధర్వకిన్నరకింపురుషవిద్యాధరాదయో వసవోరుద్రా ఆది
త్యా అశ్వినౌదానవయక్షరాక్షసపిశాచగుహ్యాకాదయశ్చ, ఏవం దేవ
యోనయోబహువిధాః-మనుష్యాఅపి ద్రాక్షాక్షత్రియవైశ్యశూద్రా
దిజాతిభేదాద్బహువిధాః తిర్యంచాపివశుమృగపక్షిసరీసృపవతంగకీట
కాదిభేదాద్బహువిధాః-స్థాపరాలపి వృక్షగుల్మలతావీరుత్పణాదిభే
దాద్బహువిధాః, వృక్షాదీనాం జలాహగణాద్యుపయక్తకించిజ్జానస
మ్పంధోఽస్త్యేవ- * అప్రాణవత్సుసప్తలంసేతుక్తత్వాత్, అతా
దేవమనుష్యతిర్యక్త్యావరభేదభిన్నాబద్ధాః-ఏతేపునర్జరాయణాః

జోద్భిజ్జసేవదజాశ్చభవంతి- దేవమనుష్యాజరాయజాః- తేషు బ్రహ్మ
 రుద్రాదయస్సనకాదయశ్చ సీతా ద్రౌపదీ ధృష్టమ్యమ్నప్రభృతయో
 భూతవెతాశ్చాదయశ్చాయోనిజాః- తిగ్యగాదయశ్చ జరాయజా అండ
 జాసేవదజాశ్చభవంతి- స్థావరాదయఉద్భిజ్జాః- ఏవమ్భూతాబద్ధావీ
 జాంకురన్యాయేన విషమప్రవాహతయా-నాదికాలప్రవృత్తావిద్యాక
 ర్తవాసనారుచిప్రకృతిసంబంధైశ్చక్రవత్పరివర్తమాన్తేర్గర్భజన్తబాల్య
 యౌషనజాగరస్వప్నసుషుప్తిమూర్ఖజరామరణస్వగృహనరకగమనా
 దిమ వివిధవిచిత్రావస్థావంతి-నాద్యనంతప్రకారాతిమస్సహ తావ
 త్రయాభితప్తాస్సవీతఃప్రాప్తభగవదనుభవవిచ్ఛేదవంతశ్చ- లెచద్వి
 విధాః- శాస్త్రవశ్యాస్తదవశ్యాశ్చ- తయోర్మధ్యే కరణాయతజ్ఞానా
 నాం బద్ధానాం శాస్త్రవశ్యతాస్తి- తిగ్యక్తానరాదీనాంనాస్తి-శాస్త్ర
 వశ్యాద్వివిధాః- బుధుక్షవోముముక్షవశ్చైతి- తత్ర బుధుక్షవః త్రైవ
 గికపురుషార్థనిష్ఠాః- తెద్వివిధాః- అర్థకామపరాధర్మపరాశ్చేతి, క
 వలార్థకామపరాదేహత్యాభిమానినః- ధర్మపరాశ్చ-అతౌకికశ్చేయస్సా
 ధనంధర్మః- * చోదనాలక్షణో-అర్థోధర్మ ఇతి ధర్మలక్షణలక్షితయజ్ఞ
 దానతపస్తీర్థయాత్రాదినిష్ఠాః- లెచదేహతిరిక్తాత్మాభిమానినఃపరలోకో
 -స్తీతిజ్ఞానవంతః- ధర్మపరాద్వివిధాః- దేవతాంతరపరా భగవత్పరా
 శ్చైతి- దేవతాంతరపరాబ్రహ్మరుద్రాగ్నింద్రాద్యారాధనపరాః- భ
 గవత్పరాస్తు- * ఆర్తోజిజ్ఞాసురర్థార్థాథేతుక్తాధికారిణః- ఆర్థభృష్టై
 శ్వర్యకామః- అధార్థ- అపూరైష్వర్యకామః- ముముక్షవోద్వివి
 ధాః- క్షేవల్యపరామోక్షపరాశ్చైతి- క్షేవల్యంనామజ్ఞానయోగాత్మ్య
 కృతివియక్తసావ్త్తానుభవరూపం- సో-నుభవో-అర్పిరాదిమార్గేణ
 పరమపదంగతవలపవ క్వచిత్కాశ్చైతి (వియ)త్య) క్తవత్సన్యాయే
 న భగవదనుభవవ్యతిరిక్తసావ్త్తానుభవఇత్యాహుః- కెచిత్ ఆర్పిరాది
 మార్గేణ గతస్యాపునరావృత్తిశ్రవణాల్ ప్రకృతిమండలపవ క్వచిద్దేశే

స్వాత్మానుభవఇత్యప్యవహః- మోక్షపరాశ్చద్వివిధాః- భక్తాః ప్రప
 న్నాశ్చైతి-భక్తాఃపునరధీతసాంగసశిరస్కవేదాఃపూర్వోత్తరమీమాం
 సాపరిచయాచ్చిదచిద్విలక్షణానవధికాతిశయానందస్వరూపం నిఖిలమౌ
 యప్రత్యసీకం సమస్తకల్యాణగుణాత్మకం బ్రహ్మవధార్య తత్ప్రాప్త్య
 పాయభూతాంసాంగాంభక్తింసీక్ష్మకృత్యతయామోక్షంప్రాప్తుకామాః,భ
 క్తావధికారఃత్రైవణికానామెవ-దేవాదీనామవ్యక్తి-అథిత్యసామ
 ర్థ్యయోస్సంభవాత్, నశూద్రాణామధికారః- అపశూద్రాధికరణవి
 రోధాత్- భక్తిస్వరూపంతుబుద్ధిపరిచ్ఛేదప్రతిపాదితమ్- భక్తాద్వివి
 ధాః- సాధనభక్తినిష్ఠాసాధ్యభక్తినిష్ఠాశ్చైతి- సాధనభక్తినిష్ఠావ్యాసాద
 యః- సాధ్యభక్తినిష్ఠానాథాదయః- 'అకించన్యానన్యగతత్వ ధర్మవిశి
 ష్టోభగవంతమాశ్రితఃప్రపన్నః-సద్వివిధః- త్రైవర్గికపరోమోక్షపరశ్చై
 తి- త్రైవర్గికపరోనామ- భగవతపవధర్మాధికామాభిలాషీ- మో
 క్షపరస్తు సత్సంగత్యా నిత్యానిత్యపరాపరవస్తువివేకేనతి సంసారే ని
 ర్వేదాద్వైరాగ్యే ఉత్పన్నై మోక్షైచ్ఛాయాం జాతాయాంతత్సిద్ధ్య
 ధం * ఆచార్యోవేదనంపన్న ఇత్యాద్యాచార్యలక్షణలక్షితం గురుం
 సంశ్రిత్య తద్వైరా పురుషకారభూతాంశ్రియంప్రపద్య భక్త్యాద్య
 పాయాంతరేష్వశక్తోఽతపవాకిచ్ఛనోఽనన్యగతిః శ్రుమన్నారాయ
 ణచరణావేవోపాయత్వేనసీక్ష్మకరోతిసప్రపన్నః,-ప్రపత్తిస్సర్వాధికా
 రా- ప్రపన్నోద్వివిధః- ఏకాంతీపరమే కాంతీచేతి,-యోమోక్షఫలేన
 సాకం ఫలాంతరాణ్యపి భగవతపవేచ్ఛతి- నమికాంతీ-దేవతాంతరశూ
 న్యఇత్యధః- భక్తిజ్ఞానాభ్యామన్యత్ఫలంభగవతోపినేచ్ఛతియః నప
 రమేకాంతీ,-సద్వివిధః- దృష్టార్తభేదాత్ * అవశ్యమనుభోక్తవ్యమి
 తిప్రాగ్భక్తమానుభవన్నేతద్దేహవసాననవ(యమి)యేమోక్షమపి
 క్షమాణాద్భవః- జాజ్వల్యమానాగ్నిమధ్యస్థితేవ సంసారస్థితైరతిదు
 స్సుహృత్వాత్ప్రపత్త్యుత్తరక్షణవీవ మోక్షకామతర్తః- ముక్తోనామ- ఉ

పాయపరిగ్రహానంతరం నిత్యనేమి త్రికభగవదాజ్ఞానుజ్ఞాకేజ్జ్యోత్యరూ
 పాణి కర్తాణి స్వయంప్రయోజనతయాకుర్వత్, భగవద్భాగవతాచా
 ర్యాపచారాంశ్చవర్జయత్, దేహావసానకాలే సుకృతదుష్కృతే మి
 త్యామిత్యయోర్నిష్ఠిపత్ * వాఙ్మనసీత్యాదివృత్తా రేణ హాదేపరమా
 త్మనివిశ్రమ్య ముక్తిదావరహితసుమమ్మానాడీం ప్రవిశ్య తయా బ్ర
 హ్మరంధ్రాన్నిష్క్రమ్య హాదైససాకం సూర్యకిరణద్వారా అగ్నిలూ
 కంగత్వా దినపూర్వపక్షోత్తరాయణ సంవత్సరాద్యభిమానిదేవతాభి
 రావ్యయనావపథినత్కృతః- సూర్యమండలాభిత్తాన్ (నభోరంధ్ర)రథ
 చక్రద్వారాభ)ద్వారా సూర్యలోకంగత్వానంతరంచంద్రవిద్యుద్వదు
 జైంద్రప్రజాపతిభిర్మాఠగదర్శిభిరతివాహితేర్గజైస్సహ సాపచారం
 తత్తల్లోకానతీత్యప్రకృతివైకుంఠసీమాపరిచ్ఛేదికాంవిరజాంతీర్వాసూ
 క్తశరీరంవిహాయతిమానవకరస్పర్శాఽప్రాకృతదివ్యమంగళవిగ్రహాయ
 క్తశ్చతుర్భుజో బ్రహ్మలంకారణాలంకృతః, ఇంద్రప్రజాపతినంజ్ఞకన
 గరద్వారపాలాభ్యనుజ్ఞయా త్రివైకుంఠాఖ్యందివ్యనగరంప్రవిశ్య ప
 తాకాలంకృతదీర్ఘప్రాకారసహితగోపురమతీత్యవిఃప్రదాఖ్యామృ
 తనరస్సేమసవనాఖ్యాశ్చత్తంచదృష్ట్వా * శతఃమాలాహస్తాశ్చత్యాద్యు
 క్తపంచుశతదివ్యాప్సరోగజైరుపచరితో బ్రహ్మగంధాదిభిరలంకృతస్త
 త్రేత్యానంతగరుడవిష్వక్సేనాదీన్ ప్రాణమ్య తైర్బహుమతోమహామ
 ణిమండపమాసాద్య పర్యంకినమీపే స్వాచార్యాన్ ప్రాణమ్య పర్యంక
 సమీపంగత్వా తత్ర ధర్మాదిపీఠోపరికమలే అనంతేవిమలాదిభిశ్చామ
 రహస్తాభిస్సేవ్యమానం త్రిభువనీశాసమేతంశంఖచక్రాది దివ్యాయు
 ధోపేతం జాజ్వల్యమానకిరీటమకుటచూడావతంసమకరకుండలకే
 చేయకహారకేయూరకటక త్రివత్సకౌస్తుభముక్తాదామోదరబంధన పీ
 తాంబరకాంచీగుణనూపురాద్యపరిమితదివ్యభూషణైర్భూషిత మపరి
 మితో దారకల్యణగుణసాగరుభగవంతందృష్ట్వాస్తతత్పాదారవిందయుగ

శం శిరసాపగణమ్య పాదేన పర్యజ్ఞమాయహ్య తేనస్వాంకెస్థాపితః
 కోసేతివృష్టోబ్రహ్మప్రకారోస్తీ త్యుక్త్యా తేనకటాక్షితః తదనుభవజని
 తప్రహషణప్రకాశాత్సర్వదేశసర్వకాలసర్వాస్థావిత సర్వకైజ్ఞ
 రైక రతిరావిర్భూతగుణాష్టకః శ్రీత్రరావిధిరహితబ్రహ్మనుభవవాక్
 యఃసముక్తఇత్యుచ్యతే- ముక్తస్య బ్రహ్మసామ్యపత్రిశ్చుతిస్తు ధౌ
 గసామ్యమాహ జగద్వాప్తిపారవర్తనస్య ప్రతిపాదనాత్- తస్యనానా
 త్వం సర్వలోకనశ్చరణంచసంభవతి- ననుముక్తస్యానావృత్తిప్రతిపా
 దనాదస్తిల్లోకేనంచారిః కథమితనశజ్ఞునీయం- కర్తకృతస్తేవ నిషే
 ధాత్- స్వేచ్ఛయాసంచరణస్యోపవతైః, అతాముక్తోభగవత్సంకల్ప
 యత్తః స్వేచ్ఛయాచసర్వత్రసంచరి-నిత్యానామ-కదాచిదపి భగవ
 దభిమతవిరుద్ధాచరణాభావేన జ్ఞానసంకోచప్రసంగరహితాః- అనంత
 గరుడవిషవృక్షేనాదయః- తేషామధికారిః శేషా ఈశ్వరస్య నిత్యేచ్ఛ
 యైవ అనాదిత్యేనన్యవస్థితాః- తేషామవతారస్తు భగవదవతారవత్సేవ
 చ్ఛయైవ- ఏవంబద్ధముక్తనిత్యభేదభిన్నజీవోనిరూపితః.....
 ఇతిశ్రీయతీంద్రమతదీపికాయాంజీవనిరూపణంనామాష్టమోవతారః

అథసవమోవతారః

అథశ్వరోనిరూప్యతే - సర్వేశ్వరత్వం సర్వశేషిత్వం - సర్వక
 ర్తనమారాధ్యత్వం - సర్వకర్త ఫలప్రదత్వం సర్వాధారత్వం సర్వకా
 ర్యోత్పాదకత్వం సర్వశబ్దవాచ్యత్వం సర్వజ్ఞానవిషయత్వమ్. - సర్వజ్ఞా
 నస్వేతరస మస్తదగ్రస్య శరీరిత్వమిత్యాదీ నీశ్వరలక్షణాని- అయమీశ్వ
 రస్మాత్కృదిదచిద్విశిష్టవేషేణ జగదుపాదాన కారణంభవతి - సకల
 విశిష్టవేషేణనిమిత్త కారణం కాలాద్యంతర్యామివేషేణ సహకారికార
 ణంచ, కార్యరూపేణ వికారయోగ్యవస్తూపాదానకారణమ్ - కా
 ర్యతయా పరిణామయితృనిమిత్తకారణం- కార్యోత్పత్త్యకారణం వ
 స్తుసహకారి - యదాప్యఉత్తరోత్తరవస్తావిశిష్టస్వరూపాపేక్షయా

తదనుగుణ నియతపూర్వ భావ్యవస్థా విశిష్టం య త్రమపాదానమ్,
యథా ఘటత్వావస్థావిశిష్టమృద్ధ్ర్యాపేక్షయాపిండత్వావస్థావిశిష్టం
తదేవద్రవ్యం- పరిణామాన్త్యభ్యాతిరిక్తాకారణాపేక్షితం కారణంనిమి
త్తం- అస్తిత్వపక్షే సహకారికారణస్య నిమిత్తేంతర్భావః- ఏవంతివి
ధకారణపక్షే కారణద్రవ్యపక్షేచ కారణలక్షణలక్షితత్వాదఖలజగత్కా
రణత్వం భగవతోనారాయణస్తేవ సంభవతి, నను కథంనారాయణ
కారణత్వపర్యవసానమితిచేత్- ఉచ్యతే, న్యాయసహిత వేదాంతవా
క్యవిచారణైవం పర్యవస్యతి- తద్యథా- ఆచారావత్ప్రకృతైర్జగత్కా
రణత్వంనాపపద్యతే- ఈక్షత్వాద్యభావాత్- ఛాందోగ్యతాపత్సదా
కాశప్రాణశబ్దవాచ్యానాం జగత్కారణత్వంప్రతీయతే- వాజసనేయ
కే బ్రహ్మశబ్దవాచ్యస్య జగత్కారణత్వంప్రతీయతే- నర్వశాఖాప్రత్య
యన్యాయేన కారణవాక్యానామేకవిషయత్వే ప్రతిపాదయితవ్యే ఛా
గపశున్యాయేనసామాన్యవాచకానాంసదాదిశబ్దానాం విశేషబ్రహ్మణి
పర్యవసానం వక్తవ్యమ్, ఏవముక్తన్యాయేన బ్రహ్మశబ్దస్య తైత్తిరీ
యోక్తఆత్మశబ్దవాచ్యేపర్యవసానే ఆత్మశబ్దవాచ్యః కణత్యాకాంతా
యాం శృతిప్రసిద్ధఇంద్రోవా తథాప్రసిద్ధోఽగ్నిర్వా ఉపాస్యత్వేన
ప్రసిద్ధస్సూర్యోవా- కారణత్వేనోక్తస్సోమోవా- అభీష్టప్రదత్వేనో
క్తః కుబేరోవా- యమోవా- వరుణోవతివిశయే ఏతేషాం కర్తవ్య
త్వపరిచ్ఛిన్నైశ్వర్యవత్త్వసంహార్యత్వశ్రవణానై తేజగత్కారణభూ
తాః- కింఽశ్వేతాశ్వతరశివస్యకారణత్వంభాసతే- ఏవమధర్వశిఖా
యాం శంభుశబ్దవాచ్యస్య ధ్యేయత్వంకారణత్వంచభాసతే - తగ్నేవా
ధర్వశిరిసి దుద్రశబ్దవాచ్యస్య సర్వాత్కర్తవ్యముచ్యతే- తైత్తిరీయేహిర
ణ్యగర్భస్య జగత్కారణత్వం ప్రతీయతే - అత్రాపినామాన్య విశేష
న్యాయాత్ శివశంభుదుద్రశబ్దానాం హిరణ్యగర్భశబ్దవాచ్యే విశేషేవ
ర్యవసానంయుజ్యతే- శివశబ్దస్య * శివమస్తుసర్వజగతాం * శివంకర్తా

స్తు * శివాస్తేనంతుపంథానశ్చత్యాదిభిర్నంగళవాచిత్యం-రుద్రశబ్దస్యా
 గ్నివాచకత్వం- ఏవం మహేశ్వరశమ్భువదిసామాన్యశబ్దాఅప్యవయవ
 శక్త్యా చతుర్ముఖైవర్యవస్యంతి, కారణవాచిశివాదిశబ్దానాం ముఖ్యవృ
 త్త్యా రుద్రపరత్వంకింసస్యాదితినశఃసీయమ్, రుద్రస్య చతుర్ముఖాదు
 త్పత్తిశ్చనణాదనపహతపాపత్వత్వశ్చనణాచ్చ నరుద్రస్యకారణత్వంఅతా
 హిరణ్యగర్భప్రజాపతిస్వయమ్భువదిశబ్దవాచ్య చతుర్ముఖేశివాదిశబ్దాః
 పర్యవస్యంతి- ఏవం మహాశనిష న్నారాయణోపనిషత్సద్బాలోపని
 షత్తేత్రాయణీయపురుషసూక్త నారాయణానువాకాంతర్యామిద్యా
 హ్మణాదిషు నారాయణస్తేన పరమకారణత్వసర్వశబ్దవాచ్యత్వమోక్ష
 ప్రదత్వజగచ్చరీరకత్వాదిప్రతిపాదనాల్, స్వయమ్భుహిరణ్యగర్భప్రజా
 పతిశబ్దానాంనారాయణై పర్యవసానంయక్రమితి 'నారాయణవహః
 లజగత్కారణం సర్వవిద్యావేద్యశ్చ, నను అంతరాదిత్యవిద్యారుద్రప
 రేతి శంకానకరవ్యా- తస్యాఃవిప్లుపరత్వస్తేన బహుప్రమాణసిద్ధ
 త్వాల్-(హరస్సగ్రహరూఢగణైకారాంతపవరుద్రపరః-)భగవత్శబ్ద
 స్య సకారాంతత్వప్రతిపాదనాచ్చ, తహిం దహరవిద్యాయామాకా
 శశబ్దవాచ్యనారాయణాంతర్యామితయా రుద్రస్య ప్రతిపాదనాద్దహ
 రవిద్యారుద్రపరేతినశఃసీయా- నారాయణాంతరవర్తిగుణజాతస్తేన
 వాపాస్యత్వేన తత్రాభిధానాల్- ఏవం సర్వవిద్యాస్వప్ర్యాహ్నిమ్.
 అతస్సమస్తకల్యాణగుణాత్కః ప్రకృతిపురుషార్థ్యాంభిన్నస్తద్విశిష్టః
 పరం బ్రహ్మనారాయణోజగత్కారణమ్- నను అద్వైతశ్చుత్త్యా బ్ర
 హ్మైకమేవసత్యంనిగుణంచ- తదన్యజ్ఞాత్వజ్ఞేయాదికంతస్తిన్నైవపరి
 కల్పితం సర్వంమిథ్యా, బ్రహ్మఅవిద్యయాసంసరతి * తత్త్వమసీత్యా
 ద్యభేదజ్ఞానంతన్నివర్తకమ్- తస్మాన్నిర్వశేషచింతాత్రైబ్రహ్మణి వెదాం
 తానాం తాత్పర్యమితి మతాంతరస్థేఃప్రతిపాదనాల్- కథం నారా
 యణైతాత్పర్యం తస్య సమస్తకల్యాణగుణాత్కత్వాదికథనంచిత్యైల్-

ఉచ్యతే, కారణత్వప్రతిపాదకశ్రుతిభిర్నారాయణస్య కారణత్వేసిద్ధే
 భేదాభేదశ్రుత్యోక్తుకశ్రుత్య విషయభేదేనవిరోధేపరిహృతే, ని
 గుణప్రతిపాదకశ్రుతీనాం హేయగుణనిమేధకత్వాత్ - జ్ఞాతృజ్ఞేయాది
 కల్పకావిద్యాయావీవాప్రామాణ్యాద్బ్రహ్మకార్యస్య సత్యత్వాత్, అ
 విద్యయా సంసారే జీవగతదోషాణాం బ్రహ్మణ్యపిసంభవాత్ - తన్ని
 వర్తకాంతరస్యవక్తృమశక్యత్వాత్ - అతోఽదైవతవాదస్యాసంభవాన్న
 నిర్విశేషచిన్తాత్రస్యసిద్ధిః, అతో నారాయణస్తేనజగత్కారణత్వ
 మోక్షప్రదత్వాదిగుణయోగస్సంభవతీతి సవిశేషమేవ బ్రహ్మ, సూక్ష్మ
 చిదదిద్విశిష్టంబ్రహ్మకారణం - స్థూలచిదదిద్విశిష్టంబ్రహ్మకార్యమితి కా
 రణాదనన్యత్కార్యమితి విశిష్టాదైవతవేదాంతీనాంసమ్ప్రదాయః - ఏ
 వమీశ్వరాంగీకారాన్నిరీకృతసాంఖ్యమీమాంసకాచిమతనిరాసః - ఏత
 స్తేవోపాదానత్వస్వీకారాత్ యోగపాశుపతస్తేయాయుకమతనిరా
 సః - తైర్నిమిత్తకారణమత్రైశ్వరాంగీకారాత్ - ఈశ్వరస్యకార్యప్ర
 త్యుపాదానత్వనిమిత్తత్వవత్కర్తృత్వే ప్రేరకత్వనియంతృత్వప్ర(శాసి
)కాశయ)తృత్వానుమంతృత్వ సహకారితోపాసీనత్వాదికమప్యవస
 ద్యతే - బాల్యయావనానస్థాదయోదోషాయథాశరీరగతాః సతుశరీరిణి
 జీవే - ఏవం చిదచిచ్ఛరీరిణః పరమాత్మనోపీతి నిర్వికారశ్రుతివిరోధః,
 నియమేనతదాధేయత్వవిధేయత్వశేషత్వాదేశ్వరీరక్షణస్య జగతివిద్య
 మాసత్వాన్జగచ్చరీరఈశ్వరస్తద్గతదోషేరసంస్పృష్టశ్చ, సచేశ్వరోవిభు
 స్సరూపశ్చ, విభుత్వంనామవ్యాపకత్వం, తత్త్రిధా - స్వరూపతోధ
 ర్మభూతజ్ఞానతావిగ్రహతత్త్వ - సచానంతశత్రుత్వచ్యతే, అసంతానామ
 త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితః - త్రివిధపరిచ్ఛేదస్తుదేశతఃకాలతోవస్తుతత్త్వ - స
 త్యత్త్వజ్ఞానత్వానందత్వామలత్వాదయతాశ్వరస్య స్వరూపనిరూపకధ
 మాః - జ్ఞానశక్త్యాదయస్తన్నిరూపితస్వరూపధమాః - సర్వజ్ఞత్వస
 ర్వశక్తిత్వాదయః సృష్ట్యుపయ కథమాః - వాత్సల్యసౌశీల్యసౌలభ్య

దయః ఆశ్రయణోపయక్తధర్మాః కాదుర్యాదయోరక్షణోపయక్త
 ధర్మాః- ఏలేషాం స్వయాపంబుద్ధిపరిచ్ఛేదెనిరూపితమితి నేహ ప్రప
 జ్ఞ్యతే, అయమీశ్వరః అండన్మన్వనంతరం చతుర్ముఖదక్షకాలాదిష్వ
 స్తర్యామితయాస్థిత్యా సృష్టింకరోతి- విష్ణ్వవతారరూపేణ మనుకా
 లాద్యంతర్యామిరూపేణ చ స్థిత్యావక్షకోభవతి-రుద్రకాలాంతకాదీనా
 మంతర్యామితయా సంహారమపి కరోతి- అతస్సృష్టిస్థితిసంహారకర్తా
 చేతి, ఏవం ప్రకారతాత్పరః పరమ్యూహవిభవాంతర్యామ్యర్చావతార
 రూపేణ పంచప్రకారః, తత్రపరోనామ- త్రిపాద్విభూతౌ క్షముడకు
 ముదాక్షవుండరికవామనశంకుకణసర్వనెత్రసుముఖ సుప్రతిష్ఠితాది
 భిః దివ్యాయుధభూషణపరిజనపరిచ్ఛదాన్వితైర్దివ్యనగరపాలకైః ప
 రిరక్షితైః శ్రీమద్వైకుంఠాభ్యే పురే చండప్రచండభద్రసుభద్ర జయవి
 జయధాతృవిధాతృప్రభృతిభిర్ద్రావరపాలకైరుపేతైః శ్రీమద్దివ్యాలయే
 శ్రీమహామణిమంటపే ధర్మాద్యష్టపాదవిరిచితసింహాసనే శేషవర్ణం
 కే చతుర్ముఖదివ్యమంగళవిగ్రహవిశిష్టః శ్రీభూనీళాదిసహితశ్శంఖచ
 క్రాదిదివ్యాయుధాపేతః, కిరీటాదిదివ్యభూషణభూషితానంతగరుడ
 విష్వక్సేనాదిభిర్నితైస్సామగానపరైరనేయముకైః శ్చానుభూయ
 మానౌ జ్ఞానశక్త్యాద్యనంతకల్యాణగుణగణవిశిష్టః పరబ్రహ్మవరవాసుదే
 వాదిశబ్దవాచ్యనారాయణః, పూహోనామ- పరవీణ ఉపాసనా
 ర్థంజగత్సృష్ట్యాద్యధానంచవాసుదేవసంకషణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధభాదే
 న చతుర్ధాఽవస్థితః- తత్ర షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణోవాసుదేవః- జ్ఞా
 నబలాభ్యాంసంకషణః విశ్వరూపీర్యాభ్యాంప్రద్యుమ్నః, శక్తిశైశ్వా
 భ్యామనిరుద్ధతిగుణవిభాగః, ఏలేమచతుర్ముఖ ప్రత్యేకం త్రయైశ్రు
 యోనతీణాం, కేశవాదయోమ్యూహాంతరాణిద్వాదశ, ద్వాదశమా
 సానాం ద్వాదశాదిత్యానామధిదైవతాని. ఉద్ధృతపుండ్రేమచ తేషా
 మవస్థాపనంవిధీయతే- తత్ర కనకప్రభశ్చతుశ్చక్రధరః కేశవః, శ్యా

మోనారాయణశ్చతుశ్శంఖధరః, మణిభంగాభోమాధవశ్చతుర్గదః,
 చంద్రాభోగోవిందశ్చతుశ్శాఙ్గః, పద్మకింజల్కసన్నిభోవిష్ణుశ్చతు
 ర్మలః- అట్టాభోమఘసూదనశ్చతుర్ముసలః, అగ్నివణఽస్త్రివిక్రమ
 శ్చతుఃఖడ్గః- బాలసూర్యాభోవామనశ్చతుర్వజ్రధరః, పుండరీకాభ
 శ్శీధరశ్చతుఃపట్టసధరః- తటిత్పూర్వాహృషీకేశశ్చతుర్ముద్రధరః- సూ
 ర్యాభఃపద్మనాభః పంచాయుధధరః, ఇంద్రకొపనిభోదామోదరశ్చ
 తుష్పాశధరః. విభవోనామతత్తత్సజాతీయరూపేణావిర్భావః, సప్రసి
 ధిప్రాధాన్యేన దశధా, తైచ మత్స్యకూర్మాదయోఽవతారవిశేషాః,
 తతః వెదాపహరిదైత్యనిరాసపూర్వకం బ్రహ్మణే వేదప్రమాణప్రదా
 నాథః మవతీర్ణో మత్స్యవతారః, దేవానామజరామరణపౌతుభూ
 తామృతాత్పాదనమందరాధారత్వేనావతీర్ణః కూర్మావతారః, సం
 సారసాగరినిమగ్నజనోద్ధరణకామః స్వమహిమీముద్ధరు మవతీర్ణో స
 రాహవతారః, ఆశ్శితరక్షణార్థం మహాసురగృహస్తమ్భైర్భూత్వా న
 రసింహవతారః, త్రివిక్రమోభూత్వా స్వపాదారవిండోద్భవేనజలెనజ
 గద్రక్షణార్థం మవతీర్ణో వామనావతారః- దుష్టక్షత్రియనిరసనాథః
 మవతీర్ణః పరశురామావతారః- శరణాగతరక్షణధర్మసంస్థాపనార్థమ
 వతీర్ణో రామావతారః, ప్రలంబాదినిరసనాథః మవతీర్ణో బలభద్రా
 వతారః, మోక్షోపాయప్రదానాథః మవతీర్ణః కృష్ణావతారః, అధర్మ
 స్థాన్నిరస్య పూర్ణాధర్మప్రవర్తనాథః మవతీర్ణః కల్కవతారః, ఏ
 శం దశావతారేష్వప్యేకైశ్చావతారోఽనంతప్రకారః, పద్మనాభాద
 యోపిషత్ప్రిశదవతారాస్సంతి, పునర్దధిభక్తహయగ్రీవనరనారాయ
 ãదయోపి, ఏవమేతేముఖ్యగౌణపూర్ణాంశావేశాఖ్యావాంతరభేదే
 న బహుప్రకారాః, తేమాపాస్యానుపాస్యవిభాగోద్యప్తవ్యః, అవతా
 రాణామిచ్ఛైవహేతుః-నతుకర్మ, ప్రయోజనంతు దుష్టవినాశపూర్వక
 స్సాధుపరిత్యాగమేవ, అంతర్యామిత్యేనామ స్వగ్గనరకాద్యనుభవద

శాయామపి జీవాత్తనస్సుహృత్తైవన యోగభిద్యోష్టవ్యతయా హృద
యప్రదేశావస్థితరూపం, జీవేనసాకంవిద్యమానోపి తద్గతదోమైరసం
స్పృష్టోవర్తతే, అర్చావతారోనామ దేశకాలవిప్రకర్షణరహితః ఆ
శ్రితాభిమతద్రవ్యాదికంశరీరతయా నీవృత్త్య తస్మిన్నపాకృతశరీరవి
శిష్టస్సన్నర్చకపరాధీనస్నానభోజనాసనశయనస్థితిస్సర్వసహిష్ణుః పరి
పూణోఽగృహగామనగరప్రశస్తదేశైలాదిషు వర్తమానోమూర్తిః
విశేషః, సచన్వయంవ్యక్తదైవస్తేద్ధమానుషభేదాచ్చతుర్విధః, ఏవముక్త
పంచావస్థాస్వపి శ్రీవిశిష్టఎవభగవాన్వర్తతఇతిశ్రుత్యాదిప్రమాణసిద్ధో
ఽర్థః, ఏతేనైకాయనోక్తనిశ్చీకవాదనిరాసః-ఏవమీశ్వరోనిరూపితః.
ఇతియతీంద్రమతదీపికాయాం ఈశ్వరనిరూపణంనామనవమోవతారః.

—అథ దశమోవతారః—

ఏవం ద్రవ్యనిరూపణానంతరం క్రిమప్రాప్తమద్యోన్విరూప్యతే-
సంయోగరహితమద్రవ్యం, తదద్రవ్యంచ నత్తవ్రజస్తమాంసి శబ్దస్ప
ర్శరూపరసగంధాస్సంయోగశ్చక్తిరితదప్రకారమేవ, తత్ర ప్రకాశసు
ఖలాఘవాదినిదానమతీంద్రియం శక్త్యాద్యతిరిక్తమద్రవ్యంసత్త్వం-త
ద్దీప్తివిధమ్, శుద్ధసత్త్వమిశ్రసత్త్వంచేతి, రజస్తమశ్శూన్యద్రవ్యస్ప
త్తిసత్త్వంశుద్ధసత్త్వం, తన్నిత్యవిభూతౌ, ఉపచారాత్తత్ప్రవర్తకే
శ్వరేచ రజస్తమస్సహవర్తిసత్త్వమిశ్రసత్త్వం, తత్త్రిగుణై తత్ప్ర
మృంధిజీవేచోపచారాత్, రాగత్వష్టాలోభప్రవృత్త్యాదినిదానమతీం
దియం శక్త్యాద్యతిరిక్తమద్రవ్యంరజః, మోహప్రమాదాప్రవృత్త్యాది
నిదానమతీంద్రియంశక్త్యాద్యతిరిక్తమద్రవ్యంతమః, తీర్ణ్యప్యేతాని
యావత్ప్రకృతివ్యాప్తాని, ప్రకృతివశ్యపురుషసంబద్ధాన్యనిత్యాని, ని
త్యసంతానాని, ప్రళయదశాయాంసమాని, సృష్టిదశాయాంవిషమాణి
సృష్టిస్థితిసంహారోపయుక్తాని ఈశ్వరసంకల్పాదిసహకారిభేదాత్పుర
స్పరాభిభవోద్భవకారణానీత్యేతానిసాధారణాని, సత్త్వగుణస్తు స.

వ్యక్తానరూపనుభూదిపాతుర్మోక్షవృద్ధ్యై, రజోగుణస్తు రాగాద్యా
 త్తకః కర్త సంగీదుఃఖాదిపాతుస్సర్వాద్యాముష్టికవృద్ధ్యై, తమో
 గుణస్త్యజ్ఞానరూపఅలస్యాదిపాతుర్నరకవృద్ధ్యై, అతస్సత్త్వాదయో
 గుణాః సదృశ్యరూపాః, అస్తదాదిశ్రోత్రాగ్రాహ్యః పంచభూతపరీ-
 శబ్దః, సచద్వివిధః- వర్ణాత్తకోఽవర్ణాత్తకశ్చైతి, అకచటతపయా
 దిపంచాశదక్షరాత్తకోవర్ణాత్తకః- సః దేవమనుష్యాదితాలాద్వివి-
 క్త్యః, భేర్యాదిజన్యోఽవర్ణాత్తకః, ఏవభూతశ్శబ్దశ్శ్రోత్రేదియే
 ణగృహ్యతే, శ్రోత్రేంద్రియగమనాద్వా వ్యంజకవాయుగమన ద్వా
 శబ్దగ్రహః, నను శృత్యాశబ్దస్యదృశ్యత్వంప్రతీయతే- అదృశ్యత్వక
 థమితి చెన్న, అకారాదేవప్రణవౌత్పదకత్వంవాచ్యద్వా రానుంభవ
 తీతిపరిహారాదదృశ్యత్వముపపద్యతే, అస్తదాది స్పృగ్మనేద్రీయగ్రా
 హ్యవిజాతీయవ్యావృత్తౌఽదృశ్యంస్పృగ్మః, సచత్రివిధః- శీతోష్ణానుభ
 యాత్తకభేదాల్, అప్పు శీతస్పృశః, లేజస్పృష్టస్పృశః- క్షితిప
 వనయోరనుష్టాశీతస్పృగ్మః, పునర్ద్వివిధః, పాకజౌఽపాకజశ్చైతి, పృ
 థివ్యాంపూర్వః, ఇతరేమత్రిమపరః, ఆత్మామృతగర్భతూలాపలగౌ
 బ్రాహ్మణచండాలాదిస్పృగ్మవిశేషాః పాకజభేదాః, అస్తదాదిచక్షు
 రింద్రియైకగ్రాహ్యవిజాతీయవ్యావృత్తమదృశ్యరూపమ్. తచ్చత్రై
 సితరకపీతకృష్ణభేదాల్- తత్ర సలికలధౌతశుభ్రకీకశాఽకాదీనాం
 రూపవిశేషాస్సుతభేదాః- హుతపహజపావాడిమబంధజేవవిద్యుత్పవ
 ద్దరాగాదీనాం రూపవిశేషాఃరకభేదాః, కాంచనహరితాశహరిద్రా
 దీనాం రూపవిశేషాఃపీతభేదాః- మరకతమధుకరజలధరతిమిరతమాల
 దూర్వాదీనాంరూపవిశేషాఃకృష్ణభేదాః, 'పీతిమానవపిరక్తావాంతర
 భేదంకెచిదచ్ఛంతి- శృత్యనుసారాల్, ప్రకారాంతరేణ రూపాద్వివి
 థమ్, భాస్వరాభాస్వరభేదాల్, లేజౌగతంభస్వరమ్, క్షితిసలిలాది
 గతమభాస్వరమ్, ఏవం దత్వాన్యైవరూపాణి, ఏతేనదిత్యేనామ పం

చమయాపమితిమతనిరాసః, అతపివ దితిరసగంధస్పర్శానామపి ని
రాసః, అస్తదాదిరససేంద్రియగ్రాహ్యవిజాతీయేతరోరసః, సపోఢా
మధురామృతమణితక్తకటుకమాయభేదాల్, తత్రైక్షుషీరగుడాదిరసాః
మధురభేదాః, చూతచించామలకాదిరసాః అమృతభేదాః, స్నేహవోషణ
వికారాదిరసాః లవణభేదాః, కీంపాకనిచాదిరసాః సిక్తభేదాః, శుశ్రి
మరీచసవ్ణపాదిరసాః కటుభేదాః, హరీతకీ విభీతకీ చూతాః కురాదిర
సాః కమాయభేదాః, అస్తదాదిఘ్రాణగ్రాహ్యవిజాతీయేతరో గంధః,
సద్వివిధః, సురభిరసురభిశ్చ, పాటీరమృగమదఘుస్పృణచఃపకాదిగం
ధాస్సురభిభేదాః, తదన్యేష్వసురభిగంధాః, 'అయంచ గంధః పృథి
వ్యేకవర్ణిపాకభేదాద్భిన్నః; వసనసలిలాదిషు గంధోవలబ్ధిః పాథి
వసంసర్గాత్ అయోదహతీతివచోపచారికీ, పంచీకరణప్రక్రియయా
సర్వభూతేషు సర్వగుణానాం విద్యమానైవపి ప్రాధాన్యాభిప్రాయే
ణా కమితసవిరోధః- పాకాద్గుణాంతకోత్పత్తిస్సాన్విశ్రయే, సాన్విశ్రయ
నాశాభావాదేవోపపత్తేః పీలుపాకాదిమతనిరాసః- సంయుక్తప్రత్య
యనిమిత్తం సంయోగః, సచసామాన్యగుణః షడ్ద్రవ్యవర్ణి, అన్యచ
సాన్విభావసాదేశ్యముపలభ్యమానమంశభేదప్రయక్తతయా సవిరోధావ
హమ్, సచ కార్యాకార్యభేదాద్వివిధః- సూర్యః పరిమితానామ్, ఉ
భయప్రకారానేషయోః- క్వదిదన్యతరప్రకారణాల్ స్థాణుశ్చేనయో
స్సంయోగః- కేచిత్సంయోగజసంయోగమపివదంతి, హస్తపుస్తకసం
యోగాత్కాయపుస్తకసంయోగఇతి, తన్న- హస్తపుస్తకసంయోగ
నేవోపపత్తేః, ఏతేన విభాగజవిభాగోపనిరస్తః, విభాగోపిసంయో
గాభావపవ- సప్రధగ్గుణః, అకాగ్యసంయోగస్తువిభుద్రవ్యయోః, అజ
ద్రవ్యసంయోగః శ్రుత్యాంగీకీయతే, అనుమానాదప్యజద్రవ్యసంయో
గసిద్ధిః- యథా విభుద్రవ్యం విభుద్రవ్యసంయోగవల్- ద్రవ్యత్వాల్,
ఘటవల్- తథా విభుద్రవ్యమివ్వరసంయుక్తం- ద్రవ్యత్వాల్, ఘటవల్

లో, ఈశ్వరః కాలాదీనంయ క్రి- ద్రవ్యత్వాత్- ఘటవత్, ఇత్యాది
 భిర్విభుసంయోగస్సిద్ధః- అథ శక్తిసర్వకారణానాం కారణత్వనిర్వా
 హకః కశ్చిదద్రవ్యవిశేషః, తర్కాగమాభ్యాంతస్సిద్ధిః- ప్రతిబంధక
 మణిమంత్రాదీసన్నిధౌ స్వరూపసహకారివైకల్యాభావేపి యదపరౌ
 ధాద్వహనోనదహతి, సాహ్యతీంద్రియాశక్తిః, అయస్కాంతాదిమత
 త్ప్రసిద్ధిః, సాశక్తిష్టద్ద్రవ్యవత్త్వేన, భగవన్నిష్ఠత్వం పురాణరత్నాది
 మప్రసిద్ధమ్, ఏవం సర్వత్యాగి శక్తినామకధర్మవిశేషసిద్ధిః, ననుచతు
 ర్వింశతిప్రకారాగుణాఇత్యుక్తత్వాత్కథంజలైవేతినిర్దిశ్యతేఇతిచేత్,
 ఉద్యతై, జీవాత్తగుణవిశేషానాంబుద్ధిసుఖదుఃఖచ్ఛాబ్దేషప్రయత్నా
 నాం షణ్ణాంజ్ఞానవిశేషరూపత్వేన జ్ఞానేంతర్భావస్యోక్తత్వాత్, ధర్మా
 ధర్మయోరపీశ్వరప్రీత్యప్రీతిరూపత్వేనేశ్వరజ్ఞానేంతర్భావాత్, భావ
 నాఖ్యసంస్కారస్య జ్ఞానవిశేషరూపత్వాత్, వేగో(త్పలన) త్వాదకీ
 హేతూరేవ వేగాఖ్యసంస్కారోపపత్తైః, సంయోగమాదాయస్థితస్తా
 వకస్యాపిసంభవాత్, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధానాం పంచానాం ప్ర
 త్యక్షసిద్ధత్వేనాంగీకారాత్- విభాగవృథక్వయోఽపి సంయోగాభా
 వమాదాయోపపత్తైః- పరత్వాపరత్వయోదౌశకాలసంయోగవిశేష
 మాదాయోపపత్తైః, సంఖ్యాపరిమాణద్రవ్యత్వస్నేహానాం 'తత్తద్ద్రవ్య
 స్వరూపమాదాయోపపత్తైః, గురుత్వస్య శక్త్యంతర్భావస్యవక్తుముచి
 తత్వాద్భద్రైవేతిసుప్రకం, తత్త సత్త్వరజస్తమాంసి ప్రకృతిగు
 ణాః తత్సంబంధిజీవగుణాశ్చ- సత్త్వరూపజ్ఞానమ్, సాత్త్వికఃకాల
 ఇత్యాదివశ్రీతిరుపాధినశాచౌపచారికీ, శబ్దాదయఃపంచప్రకృతికాఽన్య
 పంచమహాఘాతగుణత్వేనప్రసిద్ధాః, శుద్ధసత్త్వైతు త్రిపాద్విభూ
 త్యాంతత్ప్రవర్తకౌశరేచ; సంయోగశక్తిరూపౌ గుణాపద్ధ్యవ్యసాధా
 రణావితివివేకః, ఇత్యద్రవ్యనిరూపితమ్.....
 ఇతియతీంద్రమతదీపికాయామద్రవ్యనిరూపణంనామదశమోఽవతారః

అథోపసవహరగ్రంథః

ఏవం ద్రమిడభాష్యన్యాయతత్వసిద్ధిత్రయ త్రిభాష్యదీపసారసం
గ్రహభాష్యవివరణసంగతిమాలాపడర్థసంక్షేపశ్రుతిప్రకాశికాతత్త్వ
రత్నాకరప్రజ్ఞాపరిత్యాగప్రమేయసంగ్రహన్యాయ కులిశన్యాయసుద
ర్ఘసమాసయాథాత్మ్యనిణాయన్యాయ సారతత్త్వదీపతత్త్వనిణాయ
సర్వార్థసిద్ధిన్యాయ పరిశుద్ధిన్యాయసిద్ధాంజనపరిమతభంగతత్త్వత్రయ
చుళకతిత్త్వనిరూపణతత్త్వత్రయ తదావ్యఖ్యాన చండమారుతవేదా
న విజయపారాశర్యవిజయాదిపూర్వాచార్యప్రబంధానుసారేణ జ్ఞాత
వ్యార్థాః సంగ్రహ్య బాలబోధనార్థం యతీంద్రమణిదీపికాఖ్య శారీ
రక పరిభాషాయామన్యాయమైతేధాః ప్రతిపాదితాః, అభ్యాత్త శా
స్త్రాణాం తత్త్వహితపురుషార్థప్రతిపాదకత్వాత్ తత్త్వైస్సన్నపి,
వ్యక్తిజీవేశ్వరపరిచ్ఛేదైః తత్త్వస్య నిరూపితత్వాత్ - బుద్ధిపరిచ్ఛేదే
ఉపాయస్య నిరూపణాత్, నిత్యవిధూతిపరిచ్ఛేదే ఈశ్వరపరిచ్ఛేదచ
పురుషార్థస్య నిరూపణాచ్చ, తత్త్వహితపురుషార్థానిరూపితాశ్చితి ని
రవద్యమ్ - ఏకంతత్త్వమితిప్రతిపాదయంతిసూరయః, ఆత్మానాత్మైతి
ద్వైధావిభజ్య నిరూపయంతిముషయః, శ్రుత్యనుసారావృత్త్యభాక్త్య
నియంతృరూపం తత్త్వత్రయమితిప్రతిపాదయంత్యాచార్యాః - మో
యమ్ - తస్యనిర్వర్తకం - ఉపాదేయం - తస్యోపాయశ్చితి చతుర్థావి
భజ్యానుసంధతే కేచివాచార్యాః, ప్రాప్యం - ప్రాప్తా - ఉపాయః
ఫలం - విరోధీతిపంచధా కథయంత్యపరేదేశికాః, అర్థపంచకమేవసం
బంధేనసాకం మోక్షాపరిగణయ్య వర్తయంత్యన్యేగురవా, తేషాం తత్త్వ
ద్విభాజకధర్మపురస్కారేణ తథోపన్యాసానార్థభేదకశ్చిత్తనర్వమవధా
తమ్, వస్తుతస్తు వేదాంతానాం చిదబిద్విశిష్టాదైవతంతత్త్వజేకమే
వ బ్రహ్మాతితాత్పర్యమ్, ఆతవవ చిదబిద్విశిష్టబ్రహ్మాకమితి మత్వా

భగవాన్ బాదరాయణః * అథాత్మోబ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్సుప్తక్రమ్య తదేవ
నవ్యకారనిరూపితవాన్, అతశ్చిదచిద్విజ్ఞోబిష్టాశబ్దవాచ్యోఽష్టాష్టా
భ్యః పరవాసుదేవోనారాయణఏవైకం తత్త్వమితివిశిష్టాద్వైతవా
దినాం దర్శనమితిసిద్ధమ్.

ఇతివివిధవిచిత్రమనమేయప్రకాశః ఘనగురువరదాసే

నొక్తమాదాయశాస్త్రాల్. యతిపతిమగదీపంబేదపేదా

నసారంసభవతమతిమాన్యస్సత్కటాక్షైకలక్ష్యః ॥

ఇతిశ్రీవాఘాలకులతిలకస్య శ్రీమన్మహాచార్యస్యపౌఢమదాసేన

శ్రీమేఃటగరినాథపదకమలసేవాపరాయణస్వామిపుష్కరిణీ

శ్రీగోవిందార్యచూనునా శ్రీనివాసదాసేనవిరచితా

యతీంద్రమతదీపికాఖ్యావిశిష్టాద్వైత

శారీరకపరిభాషా సమాపా.

శ్రీమ ర్శ్రీనివాసాచార్యసమః

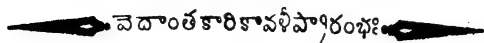

శ్రీమ ర్రామానుజాయనమః

శ్రీమాయగ్గీవాయనమః

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

శ్రీమయ్యూధవోపజ్ఞానత్వాచార్యపరంపరామ్ ।

కుర్వే లక్షణసిద్ధాంతకారికాం కారికావళిమ్ ॥ ౧ ॥

మానమేయవిభేదేనపదార్థోద్వేదిభోమతః । మానంప్రజ్యతాను
మానశబ్దభేదాత్రిధాభవేత్ ॥ ౧ ॥ ప్రమేయంద్వవిధంప్రొక్తం ద్వి
వ్యాద్రవ్యవిభేదతః । జడాజడత్వభిన్నైత్రద్రవేతద్ద్వివిధంజడమ్ ॥ ౩ ॥
ప్రకృతిఃకాలఇత్యాద్యాచతుర్వింశతిధామతా । కాలస్తూపాధిభేదేన
త్రివిధఃపరికీర్తితః ॥ ౪ ॥ అడంతుపరాకృత్యగితిభేదాద్ద్విధామ
తం । పరాక్షిప్తవిధూతిశ్చ ధర్మధూతమతిస్తథా ॥ ౫ ॥ ప్రతిగ్రీవేష్వ
రభిదాశాలీజీవఃపునస్త్రిధా । బద్ధోముక్తోనిత్యఇతిబద్ధస్తు ద్వవిధోభ
వేత్ ॥ ౬ ॥ బుభుక్షుశ్చముముక్షుశ్చబుబుక్షుశ్చపునర్ద్విధా । అ
ర్థకామపరోధర్తపరశ్చేతివివేచనాత్ ॥ ౭ ॥ అన్యదేవపరోవిష్ణుపరోధ
ర్తపరోద్విధా । ముముక్షురపిక్రేవల్యమోక్షయోగాద్విధామతః ॥ ౮ ॥
భక్తప్రపన్నభేదేన సచమోక్షపరోద్విధా ! ద్వవిధాప్రపన్నవీకాంతిప
రమైకాంతిభేదతః ॥ ౯ ॥ దృప్తఅర్తఇతిద్వేధా పరమైకాంత్యదా
హృతః । ఈశ్వరఃపంచధాభిన్నఃపరవ్యూహాదిభేదతః ॥ ౧౦ ॥ పరవీ
కశ్చతుర్థాతు వ్యూహాస్సాన్యదాప్యసుదేవకః । సంకషణశ్చ ప్రద్యు
మ్నోనిదుర్ధఇతిభేదతః ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యాదయస్తువిభవాఅనంతాశ్చప్ర
కీర్తితాః । అంతర్యామీతుభగవాన్ప్రతిదేహమనస్థితః ॥ ౧౨ ॥ అ
ర్చావతారశ్రీరంగవేదకటాద్ర్యాదిమస్థితః । కేశవాదిమతత్త్వజ్ఞే
య్యవ్యూహాంతరముదాహృతమ్ ॥ ౧౩ ॥ సత్త్వరజస్తమశ్శబ్దస్పృహ

పరసాస్తథా । గంధస్సంయోగశక్తీచేద్యద్రవ్యసంశభామతమ్ ॥ ౧౪ ॥
 ప్రమాయాఃకరణంతత్రప్రమాణంపరికిర్తితమ్ । యథావస్థితవస్తేవకస్య
 వహరానుగాప్రమా ॥ ౧౫ ॥ సాశంసయాన్యథాజ్ఞానవిపరీతధియోన
 హి । ఏకధర్మికనానార్థనిషయాధీహిసంతయః ॥ ౧౬ ॥ ధీస్తుభిర్మ
 విపర్యాసేన్యథాజ్ఞానముదాహృతమ్ । సైవధర్మికవిపర్యాసేవిపరీతమ్
 తిర్మతా ॥ ౧౭ ॥ సాక్షాత్కారప్రమామేతుఃప్రత్యక్షమనమీరితమ్ ।
 సవికల్పనిర్వికల్పసాక్షాత్కారోద్విభాభవేత్ ॥ ౧౮ ॥ గ్రహఃప్ర
 భమపిండస్యనిర్వికల్పకఉచ్యతే । ద్వితీయపిండగ్రహణం సవికల్పకధీ
 ర్భవేత్ ॥ ౧౯ ॥ ఏతదింద్రియసాపేక్షమనపేక్షంచ దృశ్యతే । అన
 పేక్షంస్వతస్సిద్ధందివ్యచేతిద్విభామతమ్ ॥ ౨౦ ॥ యోగజంతుస్వత
 స్సిద్ధవన్యత్సామిప్రసాదజమ్ । అర్వాచీనమిదంసర్వమామనంతివిచ
 క్షణాః ॥ ౨౧ ॥ నిత్యముక్తేశ్వరజ్ఞానమనర్వాచీనముచ్యతే । స్మృతిః
 ప్రమైవప్రాచీనానుభవాజ్ఞాయలెహిసా ॥ ౨౨ ॥ సద్మశాదృశ్యవింతా
 దైస్సంస్కారోద్బోధనైసతి । స్మృతివత్ప్రత్యభిజ్ఞాపివత్ప్రక్షేపతర్క
 వత్ప్రసా ॥ ౨౩ ॥ పుణ్యపూరుషనిష్ఠాపి ప్రతిభాత్రైవిసమ్మతా । య
 థార్థంసర్వవిజ్ఞానమితియామునధాపితమ్ ॥ ౨౪ ॥ భూతలేమ భూ
 థావాభూతలత్తైవనైతరః । మృద్ధుటస్యప్రాగధావాభవంసస్యక
 పాలకమ్ ॥ ౨౫ ॥ సావసాధారణధర్మోపిభేదశబ్దేనకీర్త్యతే । శబ్దసావ
 థావ్యభాకావపి ప్రతియోగిత్వధీకృతా ॥ ౨౬ ॥ అంతఃకరణచేతస్యం
 తద్వృత్త్యావిషయేణచ । చైతన్యంసమతాపన్నంసాక్షాత్కారమజ్జన
 త్ ॥ ౨౭ ॥ ఇత్యాదివచనంసర్వం పరోక్షంనాన్యోసమ్మతిమ్ । సామా
 న్యంసమవాయశ్చవిశేషానాత్రైవమ్మతః ॥ ౨౮ ॥ సంఖ్యాదిగుణవగ్
 స్య గుణపాథకకృకల్పనమ్ । సూత్రకారవిరుద్ధయత్తత్సర్వం పరిహ
 స్యతే ॥ ౨౯ ॥.....

—ఇతిశ్రీవేదాంతకారికావశ్యంప్రత్యక్షనిరూపణమ్—

అనుమిత్యాత్మనిజ్ఞానేననుమానంకరణంస్తృతమ్ | తచ్చ లింగపరా
మర్శస్తద్ధేతురాప్యప్రీధీర్మతా || 30 || సాధ్యాభావాధికరణావృత్తి
త్వంవ్యాపిరుద్యతే | వ్యాప్యస్యపక్షవృత్తిత్వధీఃపరామర్శనామభావో
తజ్జాపత్యేసాధ్యమతిరనుమిత్యాత్మికామతా | భూయిష్ఠసాహచర్యైక
జ్ఞానైనవ్యాప్రీధీర్భవేత్ || 31 || తత్సపక్షేనపక్షస్తుపూర్వనిశ్చితసా
ధ్యకః | సందర్శసాధ్యకఃపక్షోవిపక్షస్తదభావవాణ్ || 32 || అన్వయా
వృత్తిరేకీచకించపాతుర్విలక్షణః | వ్యభిచారిరుద్ధశ్చాసిద్ధస్సత్ప్రతిప
క్షకః || 33 || బాధితశ్చైతిపంచైతే పాత్వాభాసానసాధకాః | ఏవం
సావధానానుమానస్య ప్రపంచస్తునిరూపితః || 34 || న్యాయజన్యః ప
రామర్శపరాధానమిత్యేకృతే | న్యాయోపయోగవాక్యాని ప్రతిజ్ఞా
దీనిపంచనః || 35 || ప్రతిజ్ఞాసాధ్యనిదేశోపాతుస్తద్వచనంతతమ్
న్యాస్తృప్తీపూర్వదృష్టాంతవాగుదాహరణంభవేత్ || 36 || వ్యాప్య
స్యపక్షవృత్తిత్వబోధితూపనయోవచః | ఉపనయోవచనంభవేన్నిగ
మనంపునః || 37 || ఇతివేదాంతకారికావశ్యామనుమాననిరూపణం

అనాప్తానుక్రవాకన్యాయతచ్ఛాబ్ధికరణంస్తృతమ్ | వేదస్యాపౌరు
షేయత్వాత్తత్రలక్షణసంగతిః || 38 || సిద్ధేభ్యస్తృత్తిసద్భావాద్వేదో
నిష్పన్నబోధకః | తత్కార్యపరతా(పాతా)హనే)రహిమాన్యంసశం
క్యతామ్ || 39 || కర్మబ్రహ్మభిధాయితాత్వచభాగదవ్యయాత్మకః | పూర్వ
భాగఃకర్మపరఃత్తరోబ్రహ్మగోచరః || 40 || తదైక్యాత్పూర్వపరయో
రాన్యభ్యయోరేకశాస్త్రతా | అధ్యాయభేదవద్భేదేశాస్త్రైక్యం సవిరు
ధ్యతే || 41 || విధ్యర్థవాదమంత్రాత్కాత్మవిధస్సప్రతీయతే | అనుష్ఠే
యార్థగమకౌమంత్రస్సాన్యతాన్విర్థవాదగీః || 42 || ప్రవృత్త్యంత్రంభికాయా
స్యాద్విధిరాన్వయంప్రవర్తకమ్ | సత్ప్రీధానపూర్వనియమపరిసంఖ్యా
విభేదతః || 43 || నిత్యానేమిత్తికాఃకామ్యాఇతితేజహుధామతాః | తే
హంస్వరూపలక్షణమంతవ్యానినయాంతరే || 44 || ఛందఃకల్పశ్శబ్దే

తూచనిరుక్తంజ్యోతిషంతథా । వ్యక్తృతిశ్చైతివెదన్యషడంగానిప్రచక్ష
తే ॥ ౪౬ ॥ అనుష్టుపాదికంఛండకల్పశ్శ్లోతాదిబోధకః । వణనిర్ణా
యికాశితూనిరుక్తంస్వార్థబోధకం ॥ ౪౭ ॥ అనుష్టానాదికాలన్యనిర్ణా
యే జ్యోతిషంభవత్ । సౌశబ్ద్యాయవ్యాకరణమితిసాంగేప్రమాణతా ॥
ఏతన్మూలతయాస్మృత్యాదీనాంప్రామాణ్యమీరితమ్ । ఏతద్విరుద్ధం య
త్కించిన్నాశ్నువీతప్రమాణతామ్ ॥ ౪౮ ॥ ఆకాంతాదికమేతచ్ఛా
బ్దబోధైకకారణమ్ । తద్విచారోత్తసంక్షిప్తాగ్రంథవిస్తరభీరుణా ॥౫౦
ముఖ్యోపచారికత్వాభ్యాంసశబ్దోద్వివిధోమతః । ఆభిధాముఖ్యస్మృతి
సాన్యదప్రతిరన్యోపచారికీ ॥ ౫౧ ॥ శరీరవాచకాశ్శబ్దాఃశరీరికృతవృ
త్తయః । సర్వశబ్దైకవాచ్యత్వంహరెతిగదిష్యతే ॥ ౫౨ ॥.....

❖ ఇతివేదాంతకారికావశ్యాంప్రమాణనిరూపణమ్..❖

యత్ప్రమావిషయంతస్సాన్యత్ప్రమేయమితితద్విధా । దృశ్యమదృ
శ్యమిత్వాద్యంతమసాదానకారణమ్ ॥ ౫౩ ॥ అనస్థాంతయోగత్వము
పాదానత్వముచ్యతే । గుణాశ్శయంవాద్యన్యంసాన్యత్తచ్ఛద్యేధాప్రకీ
ర్తితమ్ ॥ ౫౪ ॥ అమిశ్రసత్వరాహిత్యంజడత్వమనుగద్యతే । జడం
ప్రకృతికారౌచోప్రస్తస్సత్వాదిగుణత్రయా ॥ ౫౫ ॥ ప్రకృతిసాక్షరావి
ద్యా మాయాశబ్దైర్నిగద్యతే । కార్యోన్మఖత్వానస్థానాదన్యక్తస్య
పదేశభాక్ ॥ ౫౬ ॥ అన్యక్తాన్తహదుత్పత్తిసాన్యత్వికత్వాదిభేదగః । అ
హంకారస్తతస్త్రీధాసాత్వికత్వాదిభేదభాక్ ॥ ౫౭ ॥ వైకారికస్తేజ
సశ్చ భూతాదిరితిభేదతః । నామాంతరాణిసంత్యేషామహంకారాత్త
నాంసతామ్ ॥ ౫౮ ॥ తెమవైకారికాత్సాత్వికాహంకారాదుపస్కృ
తాత్ । ఏకాదశేంద్రియాణిస్యజ్ఞానకర్తేంద్రియాత్తనా ॥ ౫౯ ॥ జ్ఞా
నప్రసారణేశక్తం జ్ఞానేంద్రియముదాహృతమ్ । తన్తనశ్శోత్రచక్షు
స్తవృష్ణాణిహవీత్తనామతమ్ ॥ ౬౦ ॥ మనస్తన్మృత్యాదిపేతుస్తద్భం
ధమోక్షాదికారణమ్ । శబ్దమాత్రగ్రహే శక్తమింద్రియం శ్రోత్రముచ్య

తే || ౬౦ || రూపమాత్మగ్రాహిత్యము స్తవ్యస్పర్శగ్రహకారణమ్ || ౫౦
 ధైర్యకగ్రాహకంఘ్రాణంరససంరసభాసకమ్ || ౬౧ || ఏషాంవిషయసం
 బంధస్సంయోగాదికప్రకీర్తితః | ఉచ్ఛార్ణాదికమైకశక్తం కర్తృంది
 యంమతమ్ || ౬౨ || పంచధావాక్పాణిపాదపాయూపస్థప్రభేదతః | వ
 ణోఽచ్ఛార్ణరణహేతుర్వాక్పాణిశ్శిల్పదికారణమ్ || ౬౩ || సంచారకా
 రణంపాదపాయుర్కలనివృత్తికృత్ | ఉపస్థంపరమానంద హేతుః (స్త్రీ)
 పుంసయోర్మతః || ౬౪ || రాజసాహంక్రియాయక్తతామసాహంక్ర
 లేపునః | జాయతేశబ్దతన్మాత్రాదికంఘ్రాతాదికారణమ్ || ౬౫ || భూ
 తానామన్యవహితసూక్ష్మావస్థావిశేషవత్ | ద్రవ్యంతన్మాత్రమిత్యాహుః
 తచ్చభూతంచపంచధా || ౬౬ || తన్మాత్రపంచకంశబ్దాద్యాశ్చయత్వేన
 సమతమ్ | భూతానాంస్యాదుపాదానంశబ్దతన్మాత్రమాదిమమ్ || ౬౭ ||
 స్పర్శతన్మాత్రకంరూపరసశబ్దతన్మాత్రకేతిపి | గంధతన్మాత్రమేతేభ్యఃఖాని
 లక్ష్యతిరబ్భవః || ౬౮ || పంచభూతానితన్మాత్రస్వరూపంతు నిరూ
 ప్యతే | తామసాహంక్రతిఖయోర్మధ్యానస్థాయగాదిమమ్ || ౬౯ || శ
 బ్దతన్మాత్రమస్తాచ్చవియమశ్చద్యతేతథా | ఖమేవసూర్యస్పందేనదిగ
 తివ్యపదిత్యతే || ౭౦ || ద్రవ్యంతదాకాశవాయోర్మధ్యానస్థానుసంయు
 తమ్ | స్పర్శతన్మాత్రమస్తాచ్చవాయురుత్పద్యతేక్రమాత్ || ౭౧ || మ
 ధ్యానస్థాయతంవాయుతేజసోద్రవ్యముచ్యతే | రూపతన్మాత్రమిత్య
 స్తాలైజఉత్పద్యతేమహత్ || ౭౨ || మధ్యానస్థాయతంతేజఃపయసోద్ద్ర
 వ్యముచ్యతే | రసతన్మాత్రమిత్యస్తాత్పలిలంబుజాయతే || ౭౩ || మ
 ధ్యానస్థాయతం వారిపృథివ్యోద్రవ్యముచ్యతే | గంధతన్మాత్రమిత్య
 స్తాత్పృథివీసముదేత్యసా || ౭౪ || ఆద్యంశబ్దవదన్యచ్చ శబ్దస్పర్శవదు
 చ్యతే | రూపశబ్దస్పర్శవత్ప్రాత్యతీయంచతురీయకమ్ || ౭౫ || రూ
 పశబ్దస్పర్శరసయక్తంగంధాధికంపరమ్ | తన్మాత్రపంచకంఘ్రాతపంచ
 కంచైవమీరితమ్ || ౭౬ || ఏవంప్రకృతిరవ్యక్తమహదాదీకృమాద్భిహ్వాః!

చతుర్వింశతినంభ్యాకాంప్రాపితాసునియాపితా ॥ ౭౨ ॥ భూతానిభగ
 వాన్సృష్టాద్విధౌ కైకం విభక్తవాన్ ॥ ఏకమేకంనిధాయాంశం చ
 తుధాన్యంవిభక్తవాన్ ॥ ౭౩ ॥ చతుధాన్యరచితానంశాన్తత్తదంత
 యనక్రిసః ॥ చతురంశయతస్వాంత్రైఃపంచభూతాన్యజ్జనత్ ॥౮౦॥
 అన్యభూతాంశసత్త్వేపి సాన్వంశభూయస్వతిఃకృతః ॥ పృథ్వీపైజాని
 లవ్యోమవ్యవదేహోఽగత్యభూత్ ॥ ౮౧ ॥ పంచీకరణమేతాదృగుపల
 యతిశ్రుతిః ॥ భూతైర్మహదహంకృత్యాన్యస్పీకృతిరుపస్కృతౌ ॥౮౨॥
 భూతపంచకమవ్యక్తమేతేమహదహంకృతీ ॥ ఉపాచానానిదేహస్యం
 ద్రియాణి పృతిపూరుషమ్ ॥ ౮౩ ॥ భిన్నాన్యకల్పకల్పాని శరీరం
 భూషయంతిహి ॥ చేతనేకనియామ్యంయచ్ఛరీరంతన్నిగద్యతే ॥ ౮౪॥
 శరీరంద్వివిధంనిత్యమనిత్యమితిభేదతః ॥ భగవన్నిత్యమూరీణానిత్యంనై
 సగ్గైకంతుతత్ ॥ ౮౫ ॥ అనిత్యమపితద్వైధాకర్తాకర్తృకృతత్వతః ॥ అ
 కర్తృకృతమిశాదెరిచ్ఛయాపరికల్పితమ్ ॥ ౮౬ ॥ తచ్ఛకర్తృకృతంద్వై
 ధాస్వేచ్ఛాసహకృతంతథా ॥ కర్మమాత్రకృతంచేతిసాభర్యాదెర్వధాని
 మమ్ ॥ ౮౭ ॥ ద్వితీయమస్తదాదీనాంసామాన్యేనపునర్ద్వైధా ॥ స్థావ
 రంజంగమంచేతిశితాదిస్థావరంమతమ్ ॥ ౮౮ ॥ జంగమందేవమానుష్య
 తిర్యక్సారకీభేదవత్ ॥ సామాన్యేనపునర్ద్వైధా స్యాద్యోనిజమ
 యోనిజమ్ ॥౮౯॥ ఉద్భిజ్జస్వేదజజరాయ్వండజైశ్చచతుర్విధమ్ ॥ ఏవంపంచీ
 కృతానాం స్యాదంతాత్పదకతాస్తృతా ॥ ౯౦ ॥ అంతోత్పత్తైః
 పూర్వసృష్టిస్సమష్టిరతఃతరా ॥ సృష్టిస్సృష్టిరితి ద్వైధా సృష్టి
 ర్వైదాంతిసమ్మతా ॥ ౯౧ ॥ మహదాదేర్మహత్వాదిరసస్థాత్పత్తిరిష్య
 తే ॥ విజాతీయాంతరావస్థాచేతత్త్వాంతరమీగ్యతే ॥ ౯౨ ॥ ఇథమవ్య
 క్తమహదహంకారేంద్రియనామకైః ॥ తన్నాత్మాగోతితత్త్వానిచతుర్విం
 శతిధాఽభవన్ ॥౯౩॥ భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానానిచేతిశ్రుతిః ॥ జీ
 వన్యచప్రకృత్యాదీన్యదృశంతియథాయథమ్ ॥ ౯౪ ॥ విషయోభోగ్య

మత్స్యవిధిభోగోపకరణంమతమ్ । భోగస్థానానిభువనభేదయక్రాంతిన
 జ్ఞాయాః ॥ ౯౫ ॥ ఏవంపంచీకృతైర్భూతైరారబ్ధంప్రాకృతంభవత్ ।
 కపిత్థఫలకాకారమండంనామనిగద్యతై ॥ ౯౬ ॥ జంబూద్వీపమిదంస
 ర్వంలవణోదధినావృతమ్ । ప్లక్షదీప్వంతతాపీక్షుసముద్రేణప్రవెష్టితం॥
 తతస్తుశాలలదీప్వంసురాసాగరవేష్టితమ్ । కుశదీప్వంతతస్సర్విసము
 ద్రేణప్రవేష్టితమ్ ॥ ౯౭ ॥ క్రౌంచదీప్వంతతఃపశ్చార్ధభృణావసమావృ
 తమ్ । శాకదీప్వంతతఃక్షీరసముద్రేణప్రవెష్టితమ్ ॥ ౯౮ ॥ పుష్కరదీప్వ
 పమభితశ్శుద్ధాంబుధినమావృతమ్ । సర్వమేతద్దైమభూమ్యాతతోవ
 లయపర్వతః ॥ ౧౦౦ ॥ అంధకారావృతస్సోపిసాపిగతోదకేనచ । త
 తోండమెకమేవంసాగ్రభూమేరూర్ధ్వమధోఽపిచ ॥ ౧౦౧ ॥ అండా
 న్యేతాదృశానిస్మరన్మంతానిమహాహరెః । జలబుద్బుడకల్పాని పురా
 ñోక్తాన్యనుక్రమాత్ ॥ ౧౦౨ ॥

❖ ఇతివేదాంతకారికావశ్యాంప్రకృతినిరూపణమ్.. ❖

గుణత్రయవిహీనాయస్యజడఃకాలఉచ్యతే । అఖండఖండభేదెనస
 కాలోద్భవిభోమతః ॥ ౧ ॥ ఆద్యోవిభుర్భూతభావివర్తమానత్వద్ధీ
 కరః । నిమేషాదిప్రభేదేనబహుభేదస్తవసౌమతః ॥ ౨ ॥ అఖండకా
 లవివాయంనిత్యైశ్చత్యనుగద్యతే । కాలస్సన్యకార్యంత్యతితుస్యాదుపాదా
 నకారణమ్ ॥ ౩ ॥ కార్యరూపస్తతోనేవనిత్యైశ్చత్యనధార్యతామ్ । లీ
 లావిధూతావీశానఃకాలమాలంబ్యకార్యకృత్ ॥ ౪ ॥ ఏవనిత్యవిధూతౌ
 తునకాలమవలంబతే । కీడాపరికరస్సీయంకాలస్తుపరమాత్మనః ॥ ౫ ॥
 నిత్యనేమితికప్రాకృతలయాఃకాలపౌతుకాః । ఏవంప్రకాశితంకాల
 స్వరూపస్యనిరూపణమ్ ॥ ❖ ఇతికాలనిరూపణమ్.. ❖

శుద్ధసత్త్విధర్మభూతజ్ఞానజీవేశ్వరైమనః । అజడత్వంభవేల్లక్ష్యతత్తు
 నస్సప్రకాశతా ॥ ౧ ॥ పరాక్రైవనిత్యజడతాలక్ష్యప్రథమయోర్మతః ।
 పరస్తేభాసమానత్వంపరాక్రైవమితిగద్యతే ॥ ౨ ॥ సత్త్వైవకమూర్తి

కొదేశః శుద్ధసత్త్వమచేతనమాపరిచ్ఛిన్నమహోదేశేనంతమూర్ఖా
 ప్రదేశతః ॥ 3 ॥ స్వయంప్రకాశరూపేయం పంచోపనిషదాత్మికా ।
 విష్ణోర్నిత్యవిభూతిస్సాన్నిత్యమానందనామికా ॥ ౪ ॥ సేయంవిభూ
 తిరీశస్యనిత్యముక్తాత్మనామపి । భోగ్యభోగోపకరణ భోగస్థానమ
 యామతా ॥ ౫ ॥ భోగ్యమీశ్వరదేహాదిద్వితీయంచందనాదికమ్ । భో
 గస్థానంతుమాణిక్యగోవురాదికముచ్యతే ॥ ౬ ॥ దేహాదుశ్వరనిత్యా
 నాం నిత్యేచ్ఛాకల్పితాహరేః । ముక్తానాంతుశరీరాదిస్తత్సంకల్పకృ
 తామతః ॥ ౭ ॥ శ్రుతిపత్యైర్వాహవిభవారాఘవతారతయనతః । అ
 ప్రాకృతశరీరాణిప్రతిష్ఠానంతరంహరేః ॥ ౮ ॥ ప్రసాదోస్తుభూతాఃకై
 ప్రకటానిభవంతిహి । తచ్చప్రకటనంతస్యసంకల్పాధీనమిదే ॥ ౯ ॥
 ప్రాకృతాప్రాకృతతనుసంసర్గఃకథమిత్యలం । రామకృష్ణాఃకై
 రాదౌ దృష్టత్వాత్తస్య భూయసా ॥ ౧౦ ॥ దౌజ్జ్వల్యాది గుణాయే
 స్యుర్దివ్యమంగళవిగ్రహే । హరేస్తాంస్తువిజ్ఞానీహిగద్యత్రయేచార
 తః ॥ ౧౧ ॥ ముక్తాహమశరీరత్వనచనయత్తుదృశ్యతే । తత్కర్తృకృత
 శారీరసంబంధాధానగోచరమ్ ॥ ౧౨ ॥ నిరూపయంతిశ్రుతాధదివ్యమజ్గళ
 విగ్రహమ్పురాణోక్తక్రమాదస్తదార్యావేదాంతదేశికాః । తథాహి
 చేతశ్చక్రతిచేతనాసరమతిస్తత్సంవృతిరాలికా భూతానిస్వగుణైరహం
 కృతియుగంశంభవశాఙ్గాయతే । బాణాభానిదశాపకౌస్తుభమణిజ్జే
 నఃప్రధానంపురస్కృతత్వకమలాపతేతవగదామాహుర్మహాంతంబుధాః
 ఇతిఃత్రిపాద్విభూతివైకుంఠపరవ్యోమాదిశబ్దైశ్చాదిభూతిరియమీశగృహ
 హతీసుమహీయతే ॥ ౧౩ ॥ ద్వాదశావరణోపేతమనెకశతగోపురమ్ । వై
 కుంఠంనామనగరమేతస్యాంప్రవిజ్ఞంభతే ॥ ౧౪ ॥ ఆనందనామకస్త
 త్రీసుదివ్యనిలయస్సున్నటః । తత్త్రయమయస్తంభసహస్రాభాసతేన
 భా ॥ ౧౫ ॥ అనంతస్తత్రచఢామణిలేజౌవిరాజితః । తస్మిన్కథర్థాది
 సహితసింహాసనముపస్థితమ్ ॥ ౧౬ ॥ తత్త్రచామరవద్ధస్తవిమలాదిభిర

ర్చితమ్ । పద్మవప్తదళంభాతితత్రశేయాస్తిధీమయః ॥ ౧౯ ॥ తత్కానం
దమయస్సాత్మత్సర్వవాచామగోచరః । అద్భుతజ్యోతిరాకారోభాతి
నారాయణోత్తమా ॥ ౨౦ ॥ ❖ ఇతి నిత్యవిభూతినిరూపణం ❖

ధర్మభవతియజ్ఞానంప్రభాదీపేయథాత్మనాః । తద్ధర్మభూతివిజ్ఞా
నంనిత్యంనిత్యేశ్వరేమతల్ ॥ ౧ ॥ బద్ధేమతత్తిరోభూతంముక్తేమప్రాక్తి
రోహితమ్ । సంకోచనవికాసాభ్యాంనాకోత్పత్తివిభాగభాగ్ ॥ ౨ ॥
సంకోచఇంద్రియద్వారాజ్ఞానం సంకోచ్యతేయది । వికాసఇంద్రియ
ద్వారాజ్ఞానప్రసరణాద్భవేత్ ॥ ౩ ॥ స్వప్రకాశంస్వతామానమేతది
త్యత్రసమ్మతమ్ । సాన్యనిర్వాహకత్వేనదీపవత్స్వప్రకాశతా ॥ ౪ ॥
తమోవిశేషసాన్నిధ్యాజ్ఞానంసాన్వపేతిరోహితమ్ । ద్రవ్యత్వేషస్యజ్ఞా
నస్యప్రభావద్గుణతాపిచ ॥ ౫ ॥ ధీభేదాస్సుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషయత్నా
నలెప్పుథక్ । ద్వేష్టిచ్ఛామీతివాదస్సున్నరామీత్యాదివన్తతః ॥ ౬ ॥ స్మృ
త్యాదయోజ్ఞానభేదాఅనంతాజీవన్మతయః । జ్ఞానశక్త్యోర్వితతయోఽనం
తాశ్చభగవద్గుణాః ॥ ౭ ॥ గద్యత్రయేమహాచారైర్యయవర్ణజీవితః । త
త్తత్సన్మహాపవిజ్ఞానంతద్భాష్యేణావగమ్యతే ॥ ౮ ॥ భక్తిప్రపత్తిసు
ప్రీతఈశ్వరౌముక్తిదాయకః । అఙ్గాభక్తిప్రపత్తిహిముక్తౌ పరమకార
ణమ్ ॥ ౯ ॥ కర్తయోగజ్ఞానయోగౌభక్తౌసాధనమూచిరే । ఫలాభిసం
ధిరహితంకర్తారాధనమీశితః ॥ ౧౦ ॥ వినిర్మలాంతఃకరణేచింతనంజ్ఞా
నయోగకః । సాక్షాదితరథావాపి భక్తౌకారణతానయోః ॥ ౧౧ ॥ భక్తి
యోగోయమప్రాంగిన్యచ్ఛిన్నా స్మృతిసంతతిః । వివేకాదిభిరుత్పా
ద్యాదధ్యనాకారతాంగతా ॥ ౧౨ ॥ తత్తచ్ఛరీరావసానసమయేపరిణా
మినీ । సేయంసాధనభక్తిసాన్యత్ప్రపత్త్యంగవతీమతా ॥ ౧౩ ॥ ఫలభ
క్తిసుభగవదనుగ్రహకృతాభవేత్ । ఆతపీవహరిస్సాక్షాత్సిద్ధోహయ
త్వమశ్నుతే ॥ ౧౪ ॥ అంతరాదిత్యవిద్యాదిభేదాత్సాబహుధామతా ।
సర్వాపిబ్రహ్మవిద్యేయంబ్రహ్మప్రాప్త్యుపయోగినీ ॥ ౧౫ ॥ న్యాసవి

ద్యావప్రపత్తిస్సాస్యదంగపంచకయోగినీ । అనుకూల్యస్యసంకల్పఃప్రాతి
 కూల్యస్యవజ్రానమ్ ॥ ౧౬ ॥ రక్షిష్యతీతివిశ్వాసోగోప్రత్యవరణం త
 థా । ఆత్మనిక్షేపకార్పణ్యమంగపంచకమీరితమ్ ॥ ౧౭ ॥ గురూపసద
 నాదేమావిజ్ఞాతవ్యామనీషిభిః । ఇయముత్త్రంపూర్వాభూక్షేషనాశక్య
 దుచ్యతే ॥ ౧౮ ॥ అపచారంవినాబ్రహ్మవిదాంనాస్యావిరోధకృత్ । అ
 న్యోస్తీతిమహాచార్యశాసనంవ్యవసీయతే ॥ — ఇతిబుద్ధినిరూపణమ్ —

అణుత్వేనతిచైతన్యం జీవలక్షణముచ్యతే । సద దేహేంద్రియాది
 భ్యోవిలక్షణతయామతః ॥ ౧ ॥ జీవస్యానేకవిషయానుభవోఽణోఽపిస్పృ
 టః । యద్ధర్మభూతవిజ్ఞానవ్యాప్తిస్తత్రాపయోగినీ ॥ ౨ ॥ పూర్వా
 నుభూతవిషయప్రతిసంధానయోగతః । నిత్యఃప్రతివరీరంసభిన్నోభా
 క్త్రాదిశబ్దితః ॥ ౩ ॥ ప్రకృత్యపేక్షయాదేహీదేహశ్చేదదపేక్షయా ।
 తస్యన్వయంప్రకాశత్వంప్రత్యక్షశ్రుతిబోధితమ్ ॥ ౪ ॥ దేశాంతస్థలా
 దీనాముపలబ్ధిరణోఽపి । కర్తజన్యాదదృష్టాభివిజ్ఞానాదితినంజగుః ॥
 బద్ధోముక్తోనిత్యఇతిసజీవస్త్రివిధోమతః । బ్రహ్మదికీటపట్వంతాబద్ధా
 స్సంసారయోగినః ॥ ౫ ॥ త్రైవిధ్యాకాఢ్ధనిష్ఠాతాబుధుక్షవడుదాహృ
 తాః । అథాకామపరాస్తత్త్రినదేశాత్కాభిమానకాః ॥ ౬ ॥ తేతుధర్మప
 రాస్తత్త్రియాగాద్యధానుషంగిణః । ధర్మస్తవ్రతౌకికశ్చేయస్సాధనం
 చూదనాదితః ॥ ౭ ॥ రుద్రాద్యా రాధనపరాఅన్యదేవపరామతాః ।
 ఆర్తోజిజ్ఞాసురాధ్ధాధీశ్చైవంభాగవతాస్త్రుతాః ॥ ౮ ॥ ముముక్షూ
 ణాంచకైవల్యపరాణాంలక్షకధ్యతే । ప్రకృతేస్తువియుక్తస్యస్వాత్మనా
 నుభవఃపరమ్ ॥ ౧౦ ॥ కైవల్యమర్చిమాగైణగత్వాపిపరమంపదమ్ ।
 రమణత్యక్తపత్నీవత్కృపిదిత్కౌశేవతిష్ఠతః ॥ ౧౧ ॥ కైవల్యమేతత్కే
 షాంచిదార్యాణామేవసమృతమ్ । అస్యదార్యాస్తుకైవల్యంనమన్యంత
 ఇతిస్థితమ్ ॥ ౧౨ ॥ శక్తాఃపూర్వోక్తభక్తైవముక్తిసంప్రాప్త్యపే
 షిణః । అపశూద్రసయేభక్తాశూద్రాశధికృతిస్సుభూతా ॥ ౧౩ ॥ సాధ్య

సాధనభక్తిభ్యాంభక్తాస్తుద్వివిధామతాః । పరాంకుశాదికానాద్యాన్
 వ్యాసాదీనపరాన్విదుః ॥ ౧౪ ॥ ముముక్షువంశప్రసన్నాశ్చాకించన్యాది
 కయోగినః । త్రైవిధికపరామోక్షపరాశ్చైతిచతేద్విధా ॥ ౧౫ ॥ ధ
 మాధకామాన్సావ్యవ్యధాంత్యేనప్రతిష్ఠంతతిమాః । సత్సంగాద
 ధావైరాగ్యముముక్షాయాఽకృతాదరాః ॥ ౧౬ ॥ భగవద్భోగసంప్రా
 ప్త్యైవహాచార్యంసమాశ్రితాః । అసామధ్యేనభక్త్యాదౌ ప్రపత్త్యై
 కాశ్రయాఃపరే ॥ ౧౭ ॥ సర్వాధికారితాంధీరాఃప్రపత్తైరాచచక్షిరే ।
 ఏకాంతిసంఘలంఘక్త్యాసహస్యద్యఉశంతితే ॥ ౧౮ ॥ పరమైకాంతిస
 స్తేవచస్సగవత్ప్రీతిమెవయే । పార్థబ్రహ్మచర్యభుక్త్యైవయోమోక్షమ
 భికాంక్షతి ॥ ౧౯ ॥ దృప్తతలస్సుసంసారే వహ్నివివసముత్తపత్ ।
 ప్రపత్త్యనంతరంకాలం యోమోక్షమభికాంక్షతి ॥ ౨౦ ॥ సత్సంగా
 దితిసుఖోకద్వయోక్తగతిమాన్పరః । ఆవిర్భూతస్వస్వరూపోముక్తో
 బ్రహ్మనుభూతిభాక్ ॥ ౨౧ ॥ ముక్తస్యభోగమాత్యేతుసామ్యంశృతి
 యహోదితమ్ । స్వేచ్ఛయాసర్వలోకేషుసంచారోస్యనరుఢ్యతే ॥ ౨౨ ॥
 స్వేచ్ఛాచహరిసంకల్పయత్రాముక్తస్యదృశ్యతే । అనావరసశాస్త్రం
 తుకమాంయత్తనిషేధకృత్ ॥ ౨౩ ॥ నిత్యసంకుచితజ్ఞానానిత్యంభగ
 వదాజ్ఞయా । తత్త్వైకత్యరతానిత్యానంతగరుడాదయః ॥ ౨౪ ॥ ఏ
 లేషామవతారాదిరిచ్ఛయైవహరేవఅధికారికతామీషామీశ్వరణ
 నియంత్రితా ॥ ౨౫ ॥

—ఇతిశేషస్వరూపనిరూపణం—

స్వేతరాశాలశేషిత్యమీశ్వరస్వతులక్షణమ్ । ససూక్ష్మచిదచిన్తిశ్చ
 విశోపాదానకారణమ్ ॥ ౧ ॥ సంకల్పయక్ష్మవైషణిమిత్రంకారణం
 మతమ్ । కాలాద్యంతర్యామితయాసహకారిచకారణమ్ ॥ ౨ ॥ కా
 ర్యరూపేణవైవిధ్యయోగ్యుపాదానముచ్యతే । పరిణామయితృత్వేన
 నిమిత్తమపింతమ్ ॥ ౩ ॥ కార్యోత్పత్త్యుపచారేణ సహకారిచతద్భ
 వేత్ । ఏకవిజ్ఞానసహితసర్వవిజ్ఞానవాదతః ॥ ౪ ॥ ఉపాదానత్వమే

వొక్తమ్మహదావివచనైవైతే । తద్వేక్షణైతిసంకల్పాన్నిమిత్రత్వంకు
 లాలవత్ ॥ ౫ ॥ సహకారిత్యమప్యసాన్యంతర్యామిద్యాహ్లాదోదితమ్ ।
 సద్భ్రష్టాత్తదయశ్శబ్దాఃకారణత్వావబోధనః ॥ ౬ ॥ అత్యధాగపశు
 న్యాన్నారాయణపరామతాః । నామరూపవిభాగాసహజత్వాన
 స్థానమన్వితమ్ ॥ ౭ ॥ సుసూక్ష్మదిదచిద్యక్తమేకంబ్రహ్మత్తక్తమతం ।
 నామరూపవిభాగాత్పాక్తేనహిభవోపసీయతే ॥ ౮ ॥ మృద్ధటాదావ
 పితతస్సదేకమితిగీయతే । నామరూపాద్యభావేనసచ్చక్షేనాపిగీయతే ॥
 తదేవాంతఃప్రవేశేననామరూపవిభాగశ్చిత్ ॥ యథాతీవంతరావి
 ప్తోనామరూపవిభాగభావో ॥ ౧౦ ॥ దేవోహమితీశద్వేత్ శృణుశ్శృణు
 త్యాభిధీయతే । యథానీలాదయశ్శబ్దానీలాద్యన్యభిచారిణమ్ ॥ ౧౧ ॥
 విశిష్టమేవముఖ్యాథంపదంతినిరుపాధికమ్ । తథైవధగివానంతర్యా
 మీసన్నామరూపయోః ॥ ౧౨ ॥ విభాగకృత్సమైశ్చద్వైర్ముఖ్యస్మత్త్యా
 భిధీయతే । అముఖ్యాథత్వమేతేషాంపరైరుక్తంనయ్యక్తిమత్ ॥ ౧౩ ॥
 శరీరాద్యపృథగ్భావాద్యభాసాపక్షాకేతరే । విశిష్టమేవక్రియంతమ
 భిధాన్యంతితత్వతః ॥ ౧౪ ॥ సర్వంబ్రహ్మేత్యేతిచాత్మ్యమిత్యాది
 వ్యవదిష్టయః । సామానాధికరణ్యేనసుయజ్యంలేతేవపహి ॥ ౧౫ ॥ స్వ
 రూపభిదయాభేదశ్రుతియోస్తన్తతైస్థితాః । విశిష్టాభేదతోఽభేదశ్రుత
 యోపిసునిర్వహః ॥ ౧౬ ॥ కారణాత్సుక్ష్మదిదచిద్యక్తాత్మాస్వరేతవా
 హితమ్ । కార్యంనాన్యదితివ్యక్తచూరంభణనయాదిషు ॥ ౧౭ ॥ నిగుణ
 త్వపరాఃకాశ్చిచ్ఛ్రుతయస్సంతితాశ్చమాః । యద్దేయగుణరాహిత్యం
 బోధయంతితతాధ్యవమ్ ॥ ౧౮ ॥ ❖ ఇతిఈశ్వరనిరూపణం ❖

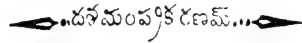
ద్రివ్యమేవనిరూప్యాథతదద్రవ్యనిరూప్యతే । శుద్ధసత్త్వమిశ్ర
 సత్త్వమితిసత్త్వంద్విధామతమ్ ॥ ౧ ॥ రజస్తమోభ్యామస్పృష్టమద్ర
 వ్యంపూర్వముచ్యతే । రజస్తమోవిమిశ్రితుమిశ్రసత్త్వంవ్యక్తితీతం
 అతీంద్రియంప్రకాశాదినిదానంసత్త్వశబ్దితమ్ । రజాలోభవ్రత్యయాది

నివాసంకిత్యైతమః ॥ 3 ॥ ప్రమాదమోహాదికాతురిత్థం త్రైగుణ్య
రూపణమ్ । లయెసమానిచైతానివిషమాణ్యుదయాదిమ ॥ ౪ ॥ శో
త్రాగ్రాహ్యగుణశ్శబ్దౌ నణౌ వణౌ త్త్వాద్విధాతాబిర్యాజితై
న భూతపంచకవర్త్యసౌ ॥ ౫ ॥ సుర్మస్త్యగిందియగ్రాహ్యః పృథి
వ్యాదిచతుష్టయే । శీతోష్ణాదిప్రభేదస్తుశాస్త్రాంతరనిరూపితః ॥ ౬ ॥
చక్షురిందియనిగ్రాహ్యం రూప మేతచ్ఛతుర్విధమ్ । శ్వేతరక్త పీత
కృష్ణేతిథేవాద్విధాదిమ్ ॥ ౭ ॥ ధాన్యరాభాన్యరత్నాన్యధాన్యం ధాన్య
రంతేజసిష్ఠితమ్ । పృథివీజలయోశ్చైతదబాన్యరమువాహృదమ్ ॥ ౮ ॥
రసనేందియనిగ్రాహ్యరసమ్మోహాప్రకీర్తితః । ఘ్రాణగ్రాహ్యగు
ణౌ గంధాద్యేధాశాస్త్రాంతరేషీన ॥ ౯ ॥ పృథివ్యామేవగంధసాన్య
త్పృథివీజలయోరసః । పృథివీజలతేజస్సురూపం సుర్మస్సనాయమ ॥
శబ్దః పంచసుభూతేషు స్పృహాన్యేనేనముచ్యతే । పంచీకరణరిత్యాతుస
ర్యేనన్విత్రసంగతాః ॥ ౧౦ ॥ సంయు కవర్త్యయేషేతుస్సంయోగజతి
కథ్యతే । కా ర్యాకార్యవిభేదేనసంయోగోద్విధామతః ॥ ౧౧ ॥ మే
షమాస్తాదిసంయోగః కార్యోకార్యవిభోర్విభాః । విభుద్వయస్య సం
యోగశ్శ్రుత్యా యక్త్యాచమన్యతే ॥ ౧౨ ॥ తస్మాత్కాలస్యేశ్వరేణ
సంయోగోపినుసమ్మతః । సంయోగాధావరూపాహివిభాగోనగుణాంత
రమ్ ॥ ౧౩ ॥ సర్వపాతుచుపేశుత్వనిర్వృద్ధీ శక్తిరప్యతే । మణిమ
స్త్రాదికేషు వైమాప్రసిద్ధానాన్వతీందియా ॥ ౧౪ ॥ బుద్ధ్యాదయోష్టావి
జ్ఞానేభావనాచాంతరావితే । దగ్ధవత్ప్రసేహసంఖ్యానపరిమాణానివే
గకః ॥ ౧౫ ॥ దగ్ధస్వరూపరూపశాస్త్రాన్నిధిక్యంతికైవలమ్ । స్థి
తస్తాపక మెతస్కింత్యంయోగెంతర్భవత్వతః ॥ ౧౬ ॥ సంయోగాధావరూ
పశాస్త్రత్పృథక్త్వస్యవిభాగవత్ । గురుత్వసాగ్ధిపక్తితాన్వాన్నిధిక్యం
శాస్త్రపివిద్యతే ॥ ౧౭ ॥ కర్తృణామపి శక్తిత్వంకేదివాహుర్త్వనీషీణః ।
వదాధాంతగతామన్యేప్రాహుర్యేవాంతచేదినః ॥ ౧౮ ॥ ప్రాచీన

గ్రంథపదవీమనుస్మత్యయథామతి । విశిష్టాదేవీతసిద్ధాంతఫక్తికేత్రం
 నిదర్శితా ॥ ౨౦ ॥ అణ్ణయార్యాధ్వరీంద్రస్యతాతీయికానూభువా
 త్రిమదేవంకటదాసేననిర్మితాకారికావళి ॥ ౨౧ ॥ నిఠిమాయరమాయ
 త్తపరమాద్భుతలజ(సే)సం)ముదమాధాతుకామెనమయైయకారికా
 వళి ॥ ౨౨ ॥ భక్తిప్రవత్సారధిదేవతాధ్యామివాబ్జనాభస్య పదాంబు
 జాధ్యామ్ । సమర్పయైస్త్వత్తకారికాసళితదంగుళీసంఖ్యనిరూపణా
 ధ్యామ్ ॥ ౨౩ ॥ యశ్శ్రీమద్భుతమషణాన్వయపయస్సిద్ధాంతివేండుర్క
 హానణ్ణార్యస్సమభూదభూషితచతుస్తంత్రీవచఃక్రాంతిభిః । తస్మాన్సా
 తనయస్సమాజితనయశ్శ్రీవేంకటాద్భస్సుధీఃశ్రుత్యైతాన్వయకారికా
 విమకరొత్ప్రీత్యైమహలైన్యసతామ్ ॥ ౨౪ ॥

ఇతిత్రిమచ్ఛతమషణాన్వయపయోధి చంద్రిమసస్త్వద్భగవీపారభ్యశ్వ

నాణ్ణయార్యసామపీధినః త్మతీయసులైనబుచ్చివేంకటార్చణ
 విరచితాయాం వేదాంతకారికావశ్యామ్ గుణనిరూపణంనామ

శ్యణువేంకటశైలశేఖరాగ్రకృతవాసంస్మహారేభవంతవద్య ।
 నిశితేనమదాత్తనాశరేణ ప్రణివిధ్యామి హృదంతరేషధేహి ॥

శ్రీమతే రామానుజాయనమః

— యతీంద్రసిద్ధాంతసంగ్రహప్రారంభః —

శ్రీభాష్యకాండసిద్ధాంతరత్నాకరసూత్రాంశవే!

సమోచేదాంతగుర్వెదుర్భవధావంతభావవే॥౧

శ్రీమత్సర్వాన్తసిద్ధ్యాదిప్రబంధేషుప్రపంచితః॥సంగ్రహ్యతే ౨ త్య
సిద్ధాంతఃప్రసాదాయవివశ్చితామ్ ॥ ౧ ॥ ద్రవ్యాద్రవ్యప్రభేదేన ద్వి
ధాతత్త్వముదీరితమ్ । తత్త్రిద్రవ్యమనస్తానదన్యదద్రవ్యముచ్యతే ॥ ౩॥
ఆగంతురవృథాకీర్త్యభిర్రోసస్థేతికీర్త్యతే । మూర్తైచలతిసంయోగాత్
బ్రహ్మణోలక్షణోన్వయః ॥ ౪ ॥ ఆదిజీవస్వభీద్యైరాస్వరూపేణచస
న్విగ ॥ అనస్తాస్సంత్యదోషాస్తే నిర్వికారోక్తిరన్యతః ॥ ౫ ॥ జడా
జడవిభేదేనద్రవ్యంద్వివిధమిష్యతే । జడమస్వప్రకాశంస్యాదజడంస్వ
ప్రకాశకమ్ ॥ ౬ ॥ అన్యక్తకాలభేదేనజడద్రవ్యంద్విధోదితమ్ । చతు
ర్వింశతిధాన్యక్రమహత్వాన్దైర్విభిద్యతే ॥ ౭ ॥ అష్టాప్రకృత్యస్తే
మాంవికారాష్టోఽవశోదితాః । ప్రైషమ్యహీనైస్సత్త్వాదైర్విజృప్తమన్య
క్రముచ్యతే ॥ ౮ ॥ గుణత్రితయప్రైషమ్యయుక్తంన్యక్రముదీర్యతే ।
త్రయోవింశతిభేదంన్యహదాదికమిరితమ్ ॥ ౯ ॥ ప్రకృతేఃప్రథమం
కార్యమహత్తత్త్వంప్రచక్షతే । సాత్వికోరాజస్వైష్ఠ్యతామనశ్చత్రి
ధావహా ॥ ౧౦ ॥ గుణాంతరాధ్యావయనయోగేనస్తునిసత్వపి । త
త్తదాశ్రయభూయస్తస్మిన్మిత్రాతత్తదాభ్యతా ॥ ౧౧ ॥ సతదస్తిపృథి
వ్యాంవాదివిదేహేషువాపునః । సత్త్వంప్రకృతిజైర్ముక్తంయదేభి
స్సాన్యైర్భిగుణైః ॥ ౧౨ ॥ మహత్తత్త్వప్రకృతికస్తత్త్వహంకారో
నిరూపితః । సాత్వికాదిప్రభేదేనత్రైవిధ్యమపిసమ్యతమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఇం
ద్రియాణాముపాదానంతేహంసాత్వికఇష్యతే । తన్మాత్రాప్రకృతిః
ప్రొక్తాతామసాహంకృతిఃపునః ॥ ౧౪ ॥ తయోరనుగ్రాహకస్తు మధ్య
మోరాజసోమతః । మనసోఽనిందియత్వంతానయక్రమితిమన్వషే॥

ఇంద్రియాణాం మనశ్చాస్మి మనస్తస్థానిఖానిద । ఏకాదశం మనశ్చాత్మే
 త్యేవమాద్యనుశాసనాత్ ॥ ౧౬ ॥ సజ్కుల్పస్తరణాదౌచమనఃకరణ
 మిష్యతే । తస్మాన్మనశ్చక్షురాదితుల్యమింద్రియమిష్యతే ॥ ౧౭ ॥ త
 త్రివింతాద్యుపధిభిశ్చిత్రాదివ్యవదేశితా । ప్రాణవాయోరపానాదిసమా
 ఖ్యావమపాధినా ॥ ౧౮ ॥ అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంజ్ఞానసామాన్యమే
 తుతా । శాస్త్రాగ్చమనసస్సిద్ధాదాథం నాహతి కేనచిత్ ॥ ౧౯ ॥ అ
 న్నమాప్యాయకం ప్రాప్నుర్ననశ్శక్రతిచింతకాః । సాక్షికాహంకృతే
 జ్ఞాతంతదనిత్యోపచక్షతే ॥ ౨౦ ॥ శబ్దప్రత్యక్షకరణం శ్రోత్రేంద్రి
 యముదాహృతమ్ । ఆకాశాప్యాయితంతచ్ఛస్వకార్యకరణక్షమమ్ ॥
 ఇంద్రియాణాం హి చరతాంయన్తనోనువిధీయతే । ఇతిస్తృతేరస్తివృత్తి
 శ్శోత్రాదెర్వితతాబహిః ॥ ౨౧ ॥ తద్దైవగృహ్యతే శబ్దో దూరాద
 పి మథావిశమ్ । యదావభిర్యాద్యవయవశ్శబ్దసంశ్చయవినతు ॥ ౨౨ ॥
 ఆనీయతే వాయునైవసురభ్యవయవాదివత్ । పృథికులగతౌ వాయాన
 శబ్దశ్శూన్యతే తతః ॥ ౨౩ ॥ కదంబముకుళన్యాయాచ్ఛబ్దోత్పత్తిస్తు
 నేష్యతే । సృష్టప్రత్యక్షకరణంత్యగింద్రియముదాహృతిమ్ ॥ ౨౪ ॥
 వాయురాప్యాయకస్తస్య వాయవీయంతునైవతత్ । రూపప్రత్యక్షకర
 ణంచక్షురింద్రియమిష్యతే ॥ ౨౫ ॥ తెజసాప్యాయనంతస్య సమృతం
 తైజసంతత్ । చక్షుర్వృత్త్యాతుమారస్తమపివస్తవగాహ్యతే ॥
 రసప్రత్యక్షకరణమద్భిరాప్యాయితంస్వయమ్ । రసనేంద్రియమిష్టంత
 దావ్యమిత్స్యకల్పితమ్ ॥ ౨౬ ॥ గంధప్రత్యక్షకరణం ఘ్రాణేంద్రియ
 ముదాహృతిమ్ । ఆప్యాయితంపాథివాంశైరేతత్కార్యకరణవిదుః ॥
 శ్రోత్రేంద్రియంకణరంధ్రేత్వక్సర్వావయవేష్యపి । చక్షుస్తుకృష్ణ
 తారాయాంజిహ్వగ్రరససంపునః ॥ ౨౭ ॥ ఘ్రాణం నాసాగ్రవర్ణేవం
 స్థానమేషాముదీరితమ్ । ప్రాప్యకారిత్వమేతేషాం యథాయోగమపీ
 ష్యతే ॥ ౨౮ ॥ భౌతికత్వంత్యింద్రియాణాం భారతాత్కంశ్చుతేర్బలా

త | ఆప్యాయకాంశతాత్పర్యాన్నీతంవేదాన్ధనంగ్రహే || ౩౨ || అ
 నుమానంతాగమేనబాధ్యమిత్వేనసమ్మతమ్ | ఆనృథా వైదికీహిసా
 స్యాదగ్రాహ్యమనీషితామ్ || ౩౩ || అనుమానమాషణానిజ్ఞేయాని ని
 పుణైరిహ | శ్రుతిమత్పరార్వథసిద్ధ్యాదావితితత్పరమ్యతే | జహ్వ
 దిభ్యోపిభిద్యంతేపంచకర్తృద్రియాణ్యపి || జ్ఞానేంద్రియేష్యివైతేషు
 ప్రమాణంశాస్త్రమేవనః || ౩౪ || వాక్పాణిపాదపాయూనాంసాపస్తా
 నాంవృథకృత్పథక్ | వచనాదానగమనవిసర్గానందహేతుతా || ౩౫ ||
 ఇంద్రియాణాంస్థానతయాతేషుచావయవేష్యపి | తదేకసంజ్ఞాభవతి
 కోశాదివశతఃపరమ్ || ౩౬ || ఏతేషాంచదధిష్ఠానవ్యతిరేకోనచేష్యతే |
 జ్ఞానేంద్రియాతరేకోపినన్యాద్యుక్త్యవిశేషతః || ౩౭ || జ్ఞానకర్తృద్రి
 యాణ్యేనందశైతాన్యపిసాత్వికాత్ | అహజ్కారాత్ప్రసూతాని న
 ర్వాణిమనసాసహ || ౩౮ || రాజసాహంకృతేజా తంకర్తృద్రియమి
 తిత్వసత్ | అవిశేషణహిప్రోక్తాదేవావైకారికాదశ || ౪౦ || తామ
 సాహజ్కృతేరేవంశబ్దతన్తాత్రమేవతు | జాయతేస్పర్శతన్తాత్రనభసీ
 భవతస్తతః || ౪౦ || స్పర్శతన్తాత్రతో వాయురూపతన్తాత్రయోర్జ్ఞనిః |
 రూపతన్తాత్రతస్తేజోరసతన్తాత్రయోఽపి || ౪౧ || రసతన్తాత్రతోగం
 ధతన్తాత్రేణసమన్వితాః | ఆపోజాయంతఏవతన్తాత్ప్రథివీతిజనిక్రమః ||
 అష్టాప్రకృతయస్తేషాంవికారాష్టోడశేతిచ | నిష్కషేదం పరశ్చ
 త్యాజ్ఞాపితాయంక్రమోత్తరః || ౪౪ || తన్తాత్రపంచకతత్త్రయహాన
 వ్యక్తమేవచ | అహజ్కారజతిత్వప్రకృతీనాంచసంగ్రహః || ౪౫ ||
 ఇంద్రియాణిదశైకంచపంచభూతానియోడశ | వికారాగణితాస్తేషాం
 సమిథోజనిష్యతే || ౪౬ || ఆకాశాద్వాయురిత్యాదిశ్చుతిస్తన్తాత్ర
 గోచరా | శబ్దస్పర్శాద్యాశ్రయత్వాత్తత్తదాఖ్యోపపద్యతే || ౪౭ ||
 అనుద్భూతాస్తుశబ్దాద్యాస్తన్తాత్రాసువ్యవస్థితాః | ఆకాశాదిమహా
 ద్భూతాఃప్రసిద్ధిర్లోకీకీతతః || ౪౮ || భూతాభ్యాపిహితన్తాత్రేష్యి

ప్రాసంద్యశ్యతేగురోః । ద్విభూతిమూలేతియతోగాథాయామనుసరితమ్ ॥ ౪౯ ॥ నిగమాంతగురోరెతన్తతమిత్యపిదర్శితమ్ । కుమారపరదాచార్యతత్త్వత్రయవిదితినే ॥ ౫౦ ॥ అవ్యక్తాద్యప్రకమిదుశాస్త్రే ఔవాచగమ్యతే । అతీంద్రియానుమానానామప్రామాణ్యస్య సూక్ష్మణోత్ ॥ ౫౧ ॥ ఉమ్భూతశబ్దే కగుణమాకాశసంపర్చితే । వాయోద్దిభ్యాభికత్వేపిపరిచ్ఛేదోన్యసమ్మతః ॥ ౫౨ ॥ ఖంబాయుజ్యోతిరిత్యాదిశాస్త్రాదుత్పత్తిరిష్యతే । శ్వేనోత్పవతిత్యాదిప్రత్యక్షం మానవత్యనః ॥ ౫౩ ॥ నీరూపత్వేపివిషయస్వభావాదపరోక్షతా । కాలాద్యధ్యక్షతారూపంవ్యభిచారిసకారణమ్ ॥ ౫౪ ॥ ఇదంత్యంతక్షమావేద్యంవస్తుషివ్రివినిశ్చితమ్ । తద్వత్కమాససమయసంబంధాత్తేకమిత్యపి ॥ ౫౫ ॥ కాలోపాధ్యభిసంబంధవిజ్ఞానమిదమిత్యతః । సకాలస్యాపరోక్షత్వనిహ్నువాప్యత్యయజ్యతే ॥ ౫౬ ॥ కాలోపసయసామగ్గిసంపత్త్యాద్యవిలంబతః । ఆయంఘటఇతీర్థంపిచ్యత్యైతిసకలజనః ॥ ౫౭ ॥ కాలసంబంధరూపాచసత్తానర్వన్యసమ్మతః । సదెతత్తేనర్చేమాం ప్రత్యక్షమపిసమ్మతమ్ ॥ ౫౮ ॥ ద్రవ్యేషుకాలసంబంధస్య యోగఇతినిశ్చితమ్ । సంయుక్తాశ్రయణంసత్త్వమద్రవ్యేషివ్రివిత్పత్తిః ॥ ౫౯ ॥ ధర్మధీనాహిసత్తైషాంవిశ్రుతాలోకవేదయోః । నిర్వాహకస్త్వసత్తాయాః కాలవత్ప్రభేదతః ॥ ౬౦ ॥ ఆ(న్యా)ద్యా(పరోక్ష)జనకరూపంస్వసాన్యపరోక్షతామ్ । స్వయమేవావహత్యలైల్యేతద్ధిపంసమ్మతమ్ ॥ ౬౧ ॥ అన్యప్రకాశకంజ్ఞానంస్వయమేవప్రకాశతే । ఇత్యేతదౌపనిషదసిద్ధాంతినువినిశ్చితమ్ ॥ ౬౨ ॥ కాలఃప్రత్యక్షవీవాతోనీరూపాపితథాసభాః స్వభావాచ్ఛుషత్వంతువిషయాణాంవ్యవస్థితమ్ ॥ ౬౩ ॥ నీరూపత్వాదాపరోక్ష్యంనిషేధయతివాదిని । పంచీకరణతోరూపమన్వారోపేణభాషితమ్ ॥ ౬౪ ॥ స్వప్రకాశానుమానచరూపమేవనిదర్శితం । అకాశచాక్షుషంతస్తాన్నిర్బాధమితిమన్యతే ॥ ౬౫ ॥ ఏతచ్ఛుశర్వమా

చార్యత్రినూక్తిషేవనిశ్చితమ్ । ద్వావేవశబ్దస్పృశౌతువాయోరసి
 గుణౌమతౌ ॥ ౬౬ ॥ ఉమ్భుతౌప్రాణసంక్షేతు మాతరిశ్వనిదైహిక
 వాయుర్వాతీతిచత్వాచం ప్రత్యక్షంసర్వసమ్మతమ్ ॥ ౬౭ ॥ తస్యస్ప
 ర్శానుమేయిత్వే ఘటాదావపితద్భవేత్ । స్పృశహేతుకతానేష్టా
 సార్వనేపివిపశ్చితామ్ ॥ ౬౮ ॥ రూపస్పృశాదిహేతుత్వే వ్యభిచా
 రోహిదాధకః । ఏకాథానమవాయేన రూపస్పృశాదిమత్యపి ॥ ౬౯ ॥
 గురుత్వాదౌనాపరోక్షంపరేషామపిసమ్మతమ్ । ప్రతిబంధోపితాదా
 త్త్యత్కల్ప్యతేయదితత్రవః ॥ ౭౦ ॥ అతిరిక్తంకౌరవంసాన్యదిష్టయాణాం
 తుహేతుతా । ఉభయానుమతాయత్ర ప్రత్యక్షంనాపజాయతే ॥ ౭౧ ॥
 విషయస్యనహేతుత్వం తస్యేవేతుప్రపత్తిమల్ । శబ్దస్పృశాయతం
 రూపముమ్భూతంలైజసాగుణః । సువణంలైజసంనేవ కింతుపార్థివ
 మేవతల్ । ప్రధాప్రధానద్విదయా ద్విధాలైజస్సమీరితమ్ ॥ ౭౨ ॥ నదీ
 పావయతేప్వేవ ప్రకృతేషామప్రధాభిధా । మణిస్తుపార్థివస్తస్య ప్ర
 థాభిన్నైవలైజసీ ॥ ౭౩ ॥ దీపతత్ప్రథయోరేవం భేదోయక్తిసహా
 మతః । తేజసాలోహితంరూపమసాధారణమివ్యతే ॥ ౭౪ ॥ యదగ్నే
 రోహితంరూపం లైజసస్తదితిశ్రుతేః । శబ్దస్పృశౌరూపరసా విత్యు
 ద్భూతచతుష్టయమ్ ॥ ౭౫ ॥ అపాంలక్షణమెతాసాం శుక్లౌరూపం శు
 లేబలల్ । శబ్దస్పృశౌరూపరసాంగంధశ్చేతిగుణాభివః ॥ ౭౬ ॥ కృ
 ష్ణరూపమముష్యస్తుశృతినందర్శితంపృథక్ । తమస్తుపార్థివంద్రవ్యం
 కృష్ణరూపాత్ప్రవిదక్షుషౌ ॥ ౭౭ ॥ గుణక్రియాదిబాధాత్తు నాలోకాభా
 వమాత్రతా । భావాంతరాభావవాదోనద్రవ్యత్వవిరోధకృత్ ॥ ౭౮ ॥
 అవ్యక్తేతుతమశ్శబ్దోజ్ఞానావారకతాగుణాల్ । మృత్యుశబ్దఇవపా
 త్తేర్నిర్విరావహ్యఇతినిశ్చితమ్ ॥ ౭౯ ॥ లోకేభూరిప్రయోగాచ్చ శక్తిర
 త్రైవయజ్యతే । అవ్యక్తాదిపుణ్యంత శరీరఃపురుషోత్తమః ॥ ౮౦ ॥
 పూర్వపూర్వవిశిష్టస్సన్నపాదానంయథోత్తరమ్ । అవస్థాంతరవత్సా

ర్షముపాదానంప్రచక్షతే ||౨౨|| సాధ్యావస్థాంతరద్రవ్యం కమపాదే
యమిష్యతే || ఉపాదానాదుపాదేయ మనన్యదితివైదికాః||౨౩||కుం
డలీభవతిన్వణపిండ ఇత్యనుభూతితః | అభూతతద్భావబోధి ప్రత్య
యాత్మ ప్రత్యభిజ్ఞయా | ద్రవ్యాంతరాదర్శనాచ్చ తదనన్యత్వముచ్య
తే | ద్రవ్యాంతరంచేత్తంతభ్యః పటస్తద్గుణపూర్వకః ||౨౪||గురుత్వా
దిగుణోప్యన్యస్తత్కార్యజాయతేతదా | గురుత్వకార్యంపతనమతి
రిచ్ఛేతతోలనె ||౨౫|| పత్రితాటంకనయతః కార్యంకారణమేవతత్ |
విశేషణవిశేష్యత్వ పర్యాయత్వ వివక్షణమ్ ||౨౬||నామాంతరంయా
మవస్థాం నిమిత్తమవలంబతే | తాదృశ్యావస్థయాయుక్తం కార్యమి
త్యభిధీయతే | ౨౭|| తదవస్థావిశేషేణ యజ్యతేతత్ప్రయోజనమ్ |
లోకానాంతంతుపటయోర్నానాత్వైకత్వధీరపి ||౨౮|| ధాన్యతద్రా
శినయతోజ్ఞేయాయుక్తేతి నాన్యథా | కారకాణామర్థవత్త్వం ద్రవ్యో
త్పత్త్యైవయుజ్యతే ||౨౯|| సాధ్యావస్థేవభవతి ద్రవ్యస్యోత్పత్తిరన్య
చ | సూర్యసిద్ధాంతస్వరూపేణ తదవస్థాంతరేణతు ||౩౦|| ఉత్పద్యతేవి
శిష్టంతదవస్థాహ్యసతీదసా | సత్కార్యవాదోద్రవ్యేషు యథానుభవ
మిష్యతే || ౩౧|| ఆకృతిర్భిద్యతేద్రవ్య మభిన్నమితదశానాత్ |అ
సదుత్పత్తిభీత్యాయై రవస్థాచసతీష్యతే ||౩౨|| సాధక్యంకారకా
ణాంతదభివ్యక్త్యైవవణితమ్ | కారకవ్యంజకభిదాసర్వానుభవసం
మతా ||౩౩||సన్యాదేవంయతస్తేషాంప్రాప్తేషామేకరాశితా|| అభివ్య
క్తేరనాదిత్వేకార(కా)ణానామసథాతా||౩౪|| సాదిత్వేస్యాదసత్కా
ర్యవాదస్తత్ప్రవదుస్తరః | తస్మాద్యథాలోకచెదంయుజ్యతేభాష్యకృ
స్తతమ్ || ౩౫|| ద్రవ్యంసదేవత్వసతీతదవస్థేతిదశితమ్ | సమప్తిస్స
ప్తిస్తత్త్వానాం పంచీకరణతఃపురా || ౩౬|| పంచీకరణతఃపశ్చాద్యన్య
ప్తిస్సప్తిరితిస్థితిః | అపంచీకృతతత్త్వానామకార్యమతాంవిదత్||౩౭||
పంచీకరణిధూతాని భగవానినినైగమాః | సమావిభజ్యసంకల్పద్వి

ధైకాధ౯ఁనిధాయతు ॥౯౯॥ యున క్త్యధ౯ఁచతుష్ప్వేవచతుర్థైతి
 క్రమోమతః । ఇత్థంపంచసుభూతేషు పంచీకరణమిష్యతే ॥౧౦౦॥ భూ
 యస్తాద్దేవతద్వాద స్సుత్రితాభాషితాప్యసా । ఏకంధూతముపా
 దానం దేవేభూతాంతరత్విహ ॥౧౦౧॥ ఉపష్టంభకమిత్యాహుగ౯ఁ
 తమాధ్వానుసారిణః । వేదాంతినస్తునిపుణాః పంచభూతాత్కంఠవపుః॥
 ఇత్యేవమవిశిష్టోక్త్యా పంచోపాదానకంవిదుః । జాతినంకరదోషస్తు
 నమవాయోజ్ఞనాద్ధతః । నిత్యైకానుగతాజాతిస్సమవాయావలంబినీ
 నన్వన్య క్తంద్రన్యమైకం భూతభౌతికభేదతః ॥౧౦౨॥ ఇత్యేతదప్యనే
 కాంత్య మావపేదితిచేన్నతల్ । అనంతావయవవ్యాప్తంద్రన్యమవ్య
 క్తముచ్యతే ॥౧౦౩॥ ఏకద్రన్యత్వమవ్యత్య సంతూతైక్యేనరాశివల్ ।
 మహత్త్వాదిరవస్థాతు తత్రవాఘ౯ఁతరంగవల్ ॥౧౦౪॥ సర్వేశ్వరస్యసం
 కల్పా వాతవత్తత్ప్రయోజకః । సయత్రదేశేభవతి వికారస్తత్రజా
 యతే ॥౧౦౫॥ సమీరగతిభేదేన స్థూలసూక్ష్మతరంగవల్ । తత్ప్రావాం
 తరసంఘాతప్రదేశైక్యవివక్షయా ॥౧౦౬॥ కార్యకారణయోరైక్యంవై
 దిక్షేరవలంబితమ్ । చతుర్వింశతితత్త్వమత్రిగుణద్రన్యతామతా ॥౧౦౭॥
 ఆకాశత్వాద్యవస్థాస్తుతత్త్వదేశేన్యవస్థితాః । ధర్మిభేదస్తుధర్మాణా
 మత్యంతాభావఇవ్యతే ॥౧౦౮॥ అతిశ్చాకాశవాయ్వాదే నేవవాభే
 దఃప్రసక్తిమా౯ । పూర్వపూర్వంవ్యాపకమపున్యతరోత్తరతత్త్వతః॥
 పూర్వావస్థాపమదేన క్వచిదేవోత్తిరోదితా । తస్మాత్ప్రభూతాప్య
 స్త్యేవ పూర్వావస్థాశ్రయోంశకః ॥౧౦౯॥ తతోన కాపిసాఽకర్షము
 భయోరప్యవస్థయోః । ఈశస్తుసూక్ష్మచిదచ్ఛరీర పరిణామవా౯ ॥
 కారణంస్థూలచిదచచ్ఛరీరఃకార్యముచ్యతే । సంకల్పాత్కర్త౯తామే
 తికాలాదిసహకారిణామ్ ॥౧౧౦॥ అంతరాత్మాన్వయంధత్తైసర్వస్య స
 హకారితామ్ । అంభఃపూర్ణాస్యదుంభస్య వహనాదధికశ్రమః । పుం
 సస్సందృశ్యతేతద్వత్సద్వారంబ్రహ్మకారణమ్ । క్షూడిపరిణామానా

మాశ్రయఃకాలఞ్మయతే । రూపాంతరంతత్కాలాభ్యం ప్రకృతేరితి శా
 స్త్రుతః ॥౧౧౬॥ క్షణైకపరిణామ్యేవ తత్సంఘాతవిశేషతః । ముహూర్త
 దినపక్షాదివ్యవహారఃప్రసిద్ధతి ॥౧౧౭॥ సకాలేనవివాధ్యక్షకస్యచిదౌ
 వజాయతే । అతఃపృథక్ప్రమాణంచ నాపెక్ష్యంకాలసాధనే । దివో
 ద్రవ్యాంతరత్వంతు సకప్తచిహ్నాయతేతతః । మూర్తైరేవతతస్సర్వ
 ది క్తత్వఫలమిష్యతే ॥౧౧౮॥ దిశాస్య ప్రాచిదిశాస్త్రాణామపువక్షీణ
 తాపథౌ । తతాజడద్రవ్యమిత్థం కాలాన్యక్తాభ్యమీరితమ్ ॥౧౧౯॥ అ
 జడద్రవ్యతత్త్వంతు చతుర్థాప్రవిభజ్యతే । జీవేశధర్మభీనిత్యఃకర్మా
 తీనాంప్రభేదతః ॥౧౨౦॥ అణుచేతనతాజీవ లక్షణశ్రుతిసంమతమ్ ।
 ఈశవ్యావృత్తయేవోక్త మణుర్వంజీవలక్షణై ॥౧౨౧॥ ప్రత్యక్తాన్
 దివిశిష్టస్య స్వప్రకాశత్వమిష్యతే । అహమిన్ద్రేనసతతంస్వరూపం
 స్ఫురితస్వయమ్ ॥౧౨౨॥ సాప్తేప్యహమితిస్ఫుర్తిరాప్రహోధాచ్ఛ
 భాషితా । అహంత్యమేనప్రత్యక్షంప్రకాశస్తత్ప్రధానతే । ౧౨౩ । అ
 న్యథానిర్విశేషస్వప్రకాశస్సాన్యత్కుదృష్టిసత్ ॥త్రింత్యటికాసర్వాన్ధ
 సిద్ధ్యాదౌవిశ్రుతంచతత్ ॥ ౧౨౪ ॥ స్వప్రకాశాంతరంక్షేపిత్వనిత్య
 త్వాదికమీరితమ్ । ఉపేక్ష్యమేతన్నిపుణైర్మాషణైరావిలయతః ॥
 జీవన్ముక్తర్థవిఘ్నః కర్తవ్యానితిచర్చితా । నిత్యముక్తవిధేదేవతత్ప్రాప్త్యా
 ద్వివిధోమతః ॥౧౨౫॥ పరిపూర్ణపరబ్రహ్మభోగస్యానాదితాశ్రుతా
 పూర్వేషామితరేషాంతున్యసాపాసనజస్తస్మా ॥౧౨౬॥ నిత్యసంసార
 విపక్షోపదశితోదేశికోత్తమైః । ఏకంపాదంనాద్ధృతిసలీలాధర్మమితి
 శ్రుతేః ॥౧౨౭॥ లీలాభంగప్రసంగశ్చక్రిపతేరన్యథాభవే । వస్తుత
 స్త్వస్తుసర్వేషాం ముక్తియోగ్యత్వమేవనః ॥ ౧౨౮ ॥ సచలీలావిఘాత
 స్సాన్యదీశస్యేతిప్రసంజనమ్ । సేవచ్ఛయోపరతేస్తత్ప్రాప్త్యదోషత్వేన
 చర్చనాత్ ॥౧౨౯॥ ఏకంపాదంనాద్ధరతీత్యాగమస్సౌవభృంహణః । చా
 తుర్మాస్యఫలాదీనామక్షయశ్చైవద్భవేత్ ॥౧౩౦॥ నిసర్గః సుహృ

దస్సర్వ ఔత్తరజ్ఞేష్వవిశేషతః । అనాదావపినంసారే యద్యచ్ఛాసృ
కృతాదిభిః ॥౧౩౩॥ కదాప్యవసరేకించి న్తు క్తిమాగ౯ప్రవేశనమ్ । న
దుష్కరంఘటయితుమపినర్వేశ్వరస్యచ ॥ ౧౩౪ ॥ సర్వేపిముక్తాభూ
యాసు ర్యథావసరమిత్యసౌ । అనాదికరుణామూల స్సంకల్పాననిర
ధాకః ॥౧౩౫॥ ఏతద్విషయతైవైషా ముక్తియోగ్యత్వముచ్యతే । ఈ
దృశ్యకౌప్యస్తిసంకల్ప స్సర్వాత్త్వస్థితినిశ్చయే ॥౧౩౬॥ మానంతుస్సర్వ
ఔత్తరజ్ఞ విషయాంతస్యశేషితామ్ । అపిశిషామనుషధిః బాధయ

విషయకారుణ్యాదిగుణక్షతిః ॥౧౩౭॥ పృథ

జ్యతైభగవతోనిత్యసంసారిసంభవే । దయాయాశ్చ తకేచేదమష్టవేదశక
స్త్వటమః ॥౧౩౮॥ క్లో కేచన

సంకల్ప ముక్త్యాభ్యుదయోప్రభూమాంకేచదర్శితమ్ ॥౧౩౯॥ సర్వేశ్వర
స్యకారుణ్యాత్సర్వమాంముక్తియోగ్యతా । ముముక్షురముముక్షుశ్చ
కర్తవానపిచచ్చిథా ॥౧౪౦॥ ముముక్షుమనుంగ్రహః ।

సర్వకర్తృమూలభావా త్కైవల్యానుభవేపిచ ॥౧౪౧॥ భావేతస్య పర
బ్రహ్మ భోగోపస్యాదసాంకులః । జ్ఞానసంకోచకృత్కర్తృ నస్వాతం
త్యంపరైశ్చః । నేఘ్నాభ్యమపివైషమ్య మన్యథాస్యాద్దురుద్ధరమిక
ర్తశేషసతిపునస్సంసారేచనసంశయః ॥౧౪౨॥ కించకైవల్యసక్తస్యనా
ర్పిగాదిగతిర్తతా । పరబ్రహ్మైవాపానకస్య తద్గత్యైకాంత్యసూత్రాణా
త్ ॥౧౪౩॥ ధూమాదిమాగ౯యాత్రస్య పునరాన్మత్త్యవజ్జనాత్ ।

న్యాసోపాసనవిచార్యాభ్యాం ముముక్షురపిభిద్యతే ॥ ౧౪౪ ॥ అకించన
న్యాభిక్యతిన్యాసశాస్త్రేణదశ్శితా । సర్వాధికారావిద్యేయంశృతి
స్తృత్యనుసారతః ॥౧౪౫॥ సేతికర్తవ్యతాకార్యాసకృదేవప్రమాణతః
తేనతేనాప్యతేతత్త్వాసేనైవేతిశాస్త్రతః ॥ ౧౪౬ ॥ న్యాసోప్యూపా
సనమివ సాక్షాన్మోక్షస్యసాధనమ్ । నిరఃక్షోపాయతాచవేద్యాకా
రోతిరిచ్యతే ॥ ౧౪౭॥ త్వమేవోపాయఘాతామే భవేతిప్రార్థనా
న్వయాత్ । భరస్వికారయాచ్ఛావా భరన్యాసోనిరూపకైః ॥౧౪౮॥

ప్రపత్తిశబ్దార్థాంతసిద్ధాంతితమనావిలమ్ । అనన్యసాధ్యత్యాదిలక్ష
 ణోక్తైఃప్రదర్శనాత్ ॥౧౫౦॥ గద్యభాష్యాదిమతథా నిర్ణీతత్వాచ్చ
 దేశ్యైః । నానాశబ్దాదిభేదాదిత్యైవంసూత్రకృతోదితమ్ ॥౧౫౧॥ అ
 భాక్తశబ్దభేదశ్చ దర్శితోన్యాసవింశతౌ । అతఃప్రపద్యతిభాతృత్వా
 సవిద్యాభిధాయకః ॥౧౫౨॥ విశ్వాసోపిహితత్వైవ సోపసంకేతగ
 మ్యతే । న్యాసప్రపత్త్యా ర్భేదస్తునకథంచనవిద్యతే ॥౧౫౩॥ న్యాసప్ర
 పత్త్యాదిపదపర్యాయత్వావధారణాత్ । నకర్తృభేదకోమంత్రః కశ్చిదం
 గాంతరంతువా ॥౧౫౪॥ నాతఃప్రణవమంత్రాద్యైశ్శంకనీయాతయోర్భి
 దా । న్యాసవిద్యావిధేశ్వేషస్తస్యేవమితితత్పరితః । అథవాదత
 యాతస్తాద్భాష్యమప్యత్రసంగతమ్ । ప్రపత్తైఃకవ్విదక్ష్యేవంపరాపె
 త్నానవిద్యతే ॥౧౫౬॥ ఇతిశాస్త్రసశాదిత్యం భాష్యకారాశయోద్భవః
 ననుప్రపత్తానోపాయ భావరోధనమీరితమ్ । తత్కథంభక్తివదియము
 పాయఇతిచేన్నతత్ । పునఃప్రయత్నసామాన్యరోధిన్యాశ్శంకాగతేః
 ఉపాయవిధయాధూయఃప్రపత్తైరిపివారణాత్ । నైవోపాయాంతరస్థా
 ననివేశ్యరణాగతేః ॥౧౫౯॥ వేద్యాకారకింత్వభక్తాచ్ఛ్రుతాచ్ఛ్రు
 తణశబ్దతః ॥౧౬౦॥ నిరపేక్షోపాయలైవ వేద్యాకారోపనిశ్చితః । శ్రీ
 సూక్తిమతథాదృష్టైః నిగమాంతమహాగురోః ॥౧౬౧॥ సాంగాధ్యయన
 జాపాతథీపూర్వశ్రవణక్రమాత్ । కర్తయోగజ్ఞానయోగో నిష్పాద్యా
 ధిక్యతస్తతః ॥౧౬౨॥ అష్టాంగయోగమాశ్రిత్య సమాధింప్రతిలభ్యచ ।
 ప్రత్యక్షసదృశాత్మ్యథంభక్తియోగేననివృత్తః ॥౧౬౩॥ ఆప్రయాణాద్య
 భాశాస్త్రసంకాశ్రమనిబంధనేః । ఇతికర్తవ్యతాథూలైస్సంపన్నై
 నాంతిమస్తృతిమ్ ॥౧౬౪॥ గతిచింతాప్రభావౌత్థా మధిగత్యవిముచ్య
 తే । న్యాసినస్తుశరణ్యస్య కృపామాత్రాత్తుసాస్తృతిః ॥౧౬౫॥ ప్రార
 బ్ధభంగోప్యధికఃప్రపన్నస్యయథాశయమ్ । సావలాగరహస్యేతుభక్తి
 యోగోప్యయంభవేత్ ॥ ౧౬౬ ॥ ఆప్రయాణాద్యభాశాస్త్ర షనువు

త్రిసుసర్వధా । ఆవశ్యకీభక్తియోగే తతోదుష్కరపవనః ॥౧౬౭॥ వ
 తమానశరీరాంశే ప్యాతఃసృతునసర్వధా । భక్తియోగాన్తుక్తిలాభః
 పవత్యాతుభుగివంభవేత్ ॥౧౬౮॥ యచ్ఛాపదేశికంతత్త్వ మంతరం
 గంతువిద్యయోః । తత్సర్వమేవక్రిసార శాస్త్రేజ్ఞేయంమహాత్మభిః ॥
 సత్యజ్ఞానాదివాక్యోక్తం ధర్మపంచకమేవతు । లక్షణంబ్రహ్మణః
 ప్రాహుస్తత్సర్వరూపనిరూపకమ్ ॥౧౬౯॥ కారణత్వంతుచిదచిద్విశి
 ష్టస్తేనవలక్షణమ్ । నిరూపితస్వరూపస్యవిశేషగమిదంవిదుః । ధర్మ
 వర్గభిధాచేయం తత్త్వత్రయవిదితనే । వ్యక్తికృతాలక్షణసారశా
 స్త్రేగురూతమైః ॥౧౭౦॥ తులితందివ్యదంపత్యాసృత్యత్వాద్యంతు
 పంచకమ్ । శ్రుతిక్రిపంచరాత్యాభ్యా ముభయోర్బ్రహ్మతాదితా ॥
 అపృథగ్భూతశక్తిశాస్త్రద్వైతంతదుచ్యతే । ఇత్యేనమద్వితీయ
 త్వ శ్రుత్యర్థశ్శాస్త్రదర్శితః ॥౧౭౧॥ భవద్భావాత్తక్తంబ్రహ్మ తావావాం
 సర్వకారణమ్ । ఇత్యాదికంచవచనం విస్పష్టందృష్టమత్రైచ ॥౧౭౨॥ తా
 విమావేకైవోక్తాభిద్యభేదకధావతః । ఇత్యైక్వాంబ్రహ్మశబ్దాద్యైర్వి
 శిష్టస్తేనవదాధనమ్ ॥౧౭౩॥ తతఃకారణవాక్యస్థ నారాయణపదాది
 భిః । యోగరూఢైర్విశిష్టస్య రూఢ్యాబౌధనమిష్యతే ॥౧౭౪॥ యోగా
 ర్థాదికమేతస్మిన్విశిష్టేబౌధ్యతేస్ఫుటమ్ । స్వరసిక్యేవసిద్ధాంతేవిశిష్టా
 న్వయితాదితా ॥ ౧౭౫॥ విశేషణాంశేబాధేతుస్యాద్విశేష్టేకసంగతిః
 ఆనీదవాతమిత్యత్ర స్వధాశబ్దశ్చియోభిదామ్ ॥ ౧౭౬॥ అంగీకృత్య
 శ్రీవిశిష్టం వ్యాసార్యాకారణంజగుః । తదైవశ్రద్ధయాదేవో దేవత్వ
 మితచశ్రుతిః ॥౧౭౭॥ వల్లభానహితస్తేన జగద్విహరణంజగౌ । ఇతి
 త్థంహిదతుక్లౌకీభాష్యేసువ్యక్తమీరితమ్ ॥౧౭౮॥ షాడ్గుణ్యందివ్యదం
 పత్యాస్టుల్యంభట్టారకోదితమ్ । జగత్ప్రకృతిభావోమేయస్సాశక్తిరుదీ
 ర్యతే ॥౧౭౯॥ వికారవిరహావీర్యంప్రకృతిత్వేపిమేసదా ఇతితత్త్వన్నిరు
 క్త్యాంకకారణత్వశ్చియోమతం । ఆన్యపర్యనహిష్టుత్వాన్నారాయణపద

శ్రుతేః శివాద్యాభ్యాంతరాణాంచక్రిపతావవశక్తిః || ౧౦౩ || కారణ
 శ్రుతిదృష్టైస్తువిష్టునారాయణాదిభిః సద్భక్తిహృత్తాదిశబ్దానాం విశేష
 విశ్రమఃకృతః || ౧౦౪ || పరవిద్యాసుజీవోక్తిర్నిరుక్తాద్యైః పరాశ్ర
 యా । తల్లింగానన్యథాసిద్ధాతద్విశిష్టావలంబినీ || ౧౦౫ || తుర్యత్వమ
 పిలక్ష్మీశే పరరూపవివక్షయా । త్రిమూర్తిమధ్యమోవిష్టురావిర్భావ
 విశేషవాక్ || ౧౦౬ || సవాసుదేవోభగవాన్ క్రిస్సహాయోజగత్ప్ర
 భుః || బహుస్యామితిసంకల్పస్సమష్టివ్యష్టిగోచరమ్ || ౧౦౭ || సమష్టి
 సృష్టిమకరోత్తత్వానాంశ్రుతవత్తనా । తతశ్చసృష్టిసృష్ట్యర్థః శ్వా
 హరూపోభవత్సవ్యయమ్ || ౧౦౮ || తత్రావ్యాహతమృతం ప్రమాణ
 ప్రధితందృఢమ్ । ప్రథమోవాసుదేవోత్రపరవత్పడతాశ్రయః || ౧౦౯ ||
 భ్యానాయయోగినామాసీదన్యేతుత్రియగాస్త్రయః । సంకషణశ్చ
 ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధతీరితాః || ౧౧౦ || తత్రసంకషణోరుద్రమావి
 శ్యవ్యష్టిసంహృతిమ్ । కురుతేవిధిమావిశ్య ప్రద్యుమ్నోన్యష్టిసృష్టికృ
 త్ || ౧౧౧ || అనిరుద్ధోభవద్విష్టువ్యష్టిరక్షణతత్పరః । నహిపాలనసా
 మర్థ్యమృతేసర్వైశ్వరంహరిమ్ || ౧౧౨ || పరరూపః పరంబ్రహ్మ పరమం
 కారణంస్వయం । విష్టురూపః కార్యకోటాస్వయమేవవ్యవస్థితః || ౧౧౩ ||
 ఇదమాశ్రితసౌలభ్యకృతంతద్రక్షణాధినః । పరత్వభంగకృత్సేవితో
 భాకరముదీరితమ్ । నహినారాయణాదీనాంనామ్నామన్యత్రసంభవః ||
 అన్యనామ్నాంగతిర్విష్టురేక ఏవప్రకీర్తితః । ఆధూతసంప్లవేప్రాప్తే
 ప్రభీనేప్రకృతామహాన్ । ఏకస్తిస్థితివిశ్వాత్తానతునారాయణోఽఘ్నః
 ఇతినారాయణపదంపరమేకారణశ్రుతమ్ । ౧౧౬ || అతస్తుగీయంతే
 త్వం శీవతిఃపురుషోత్తమః । వ్యాపనాద్భరణాత్సావ్యమ్యోత్ కరాక్ష
 రవిలక్షణే || ౧౧౭ || పురుషోత్తమశబ్దశ్చ గీతోపనిషదిశ్రుతః । నచ
 బ్రహ్మనచేశానః కారణంజగతాంపరమ్ || ౧౧౮ || కింతునారాయణఇతి
 విస్పష్టంవదతిశ్రుతిః । శాస్త్రేతుతామసేతత్తద్దేవతాంతరమేవచేత్

కారణంశూయతేనేన శ్రౌతతత్త్వంశబాధ్యతే || విరోధతత్త్వనాపేక్షం
 స్యాదితినూత్రకృదాశయాత్ || ౨౦౮ || తస్మైవహ్యపమాణత్వం నిపు
 డైదురరీకృతమ్ | శుద్ధచృష్టిర్భగవతోదివ్యావిర్భావసంగ్రహః || ౨౦౯
 మిశ్రస్మష్టికమిణాంస్యాత్త్రిగుణద్రవ్యదేహినామ్ | అన్యత్తు వి
 ద్యోపయికమాపదేశికమైశ్వరమ్ || ౨౧౦ || త్రిసారశాస్త్రతదావ్య
 ఖ్యాపంచరాత్రాదిమస్ఫుటమ్ | జీవేశయోర్ధర్మభూతంజ్ఞానం విషయ
 తాశ్రయః || ౨౧౧ || ఇదంజానామ్యహమితిన్వప్రకాశానుభూతితః
 ప్రత్యక్షాదివిశిష్టస్య భాసనాద్యద్యపీష్యతే || ౨౧౨ || స్వరూపభూ
 తెజ్ఞానేపివిషయత్వంతభాపితు | తస్మైవసిద్ధిరాత్మైశ్వర్యనూక్తేరివ
 తాస్వయమ్ || ౨౧౩ || సావసాధారణధర్మైశ్వరిత్వంస్వపదోదితమ్|తా
 వదన్యావగాహేత్వంధర్మధీలక్షణంమతమ్ || ౨౧౪ || ఇతిసర్వార్థసి
 ధ్ధాతుపరిష్కృతమనాచలమ్ | తస్మాదియంవిషయతాధర్మధీమాత్ర
 లక్షణమ్ || ౨౧౫ || యక్తమేవానతివ్యాప్తంప్రకాశేప్రత్యగత్తని |
 విషయత్వంతుసంయోగస్సంయుక్తాశ్రయణంతథా || ౨౧౬ || ద్రవ్యై
 స్సహేనసంయోగస్సంయుక్తాశ్రయణంగుణైః | తేనాస్యక్షరతిప్రజ్ఞాదృ
 ష్టేపాదాదిహితమ్ || ౨౧౭ || ప్రజ్ఞాచతస్రాత్ప్రసృతాపురాణీత్యా
 దిశాస్త్రతః | బహిఃప్రసరిజ్ఞానంద్రవ్యమేవక్రియాశ్చుతే || ౨౧౮ ||
 ప్రసృతాతుతతస్సర్వంవ్యాప్తోతివిషయంస్ఫుటమ్ | తస్మాద్విషయసం
 యుక్తంప్రత్యక్షమితినిశ్చలమ్ || ౨౧౯ || పరోక్షమపివిజ్ఞానం విషయ
 వ్యాప్తిమత్యవ్యయమ్ | శబ్దలింగపరిజ్ఞానంవిషయైతేజాయతే|| ౨౨౦ ||
 తత్ప్రాపివిషయైబుద్ధస్సంయోగోజాయతేధృవమ్| యావదంశేశబ్దలిం
 గసామధ్యంతావదేవతు || ౨౨౧ || విషయీకురుతేజ్ఞానంనెతరత్కా
 రణక్షతే | అతశ్చాచిశదంజ్ఞానంపరోక్షమితినిశ్చితమ్ || ౨౨౨ || ప్ర
 త్యక్షంవిశదంసర్వసన్నికషాణవిశేషతః | ద్రవ్యస్వరూపనిత్యత్వాదతీ
 తాదావపిధృవమ్ || ౨౨౩ || స్మృతేస్సంయోగజననంసంసారవిభవా

ద్భవేత్ । అవిగీతావిషయయితాజ్ఞానస్యాథేనవాచినామ్ ॥ ౨౧౬ ॥
 సాతుసంయోగరూపేతినిపుణైరవధార్యతే । నన్వేషంబాహ్యవిషయే
 దగ్రవాదగ్రన్యప్రభేదిని ॥ ౨౧౭ ॥ సంయోగోవావిషయతాసంయుక్తా
 శ్రయణంతువా । ఏవమప్యంతరేతత్త్వేప్రకృత్యాప్తదాతవాశ్రయే ॥
 కానామస్యాద్విషయితేత్యత్రోత్తరమిదంశృణు । జ్ఞానాత్మనారస్థితా
 వదపృథగ్సిద్ధిరత్యతు ॥ ౨౧౮ ॥ దగ్రన్యత్వాదుభయోరేవసంయోగేనా
 నపాయినా । ఇష్యతేచాపృథగ్సిద్ధిర్నిత్యసంయోగసమృత్తైః ॥ ౨౧౯ ॥
 సంయుక్తాశ్రయణంతేన ప్రకృత్యాప్తదానదైవనః । ననుతానిత్యసంబం
 ధావాగంతువిషయత్వతామ్ ॥ ౨౨౦ ॥ కథంలభేత్తామితీచేన్నేనం
 తత్రవిశేషణాత్ । విషయస్ఫూర్తిసాహిత్యమనయోస్తు విశేషణమ్ ॥
 సంబంధయోస్తతోయక్తావిశిష్టాగంతురూపతా । ప్రత్యజ్ఞహంవిజానా
 మిఘటాదీనితిజానతి ॥ ౨౨౧ ॥ విషయస్ఫూర్తిసాహిత్యింపుంగివో
 క్తమఖండితమ్ । జానామీతిన్వభానేతుమాభూద్విషయతాధియః ॥ ౨౨౨ ॥
 వ్యవహారానుగుణ్యంతుస్యాదభేదాద్విషయస్థితాత్ । తస్మాద్విషయసం
 యోగోవిషయత్వంతులక్షణమ్ ॥ ౨౨౩ ॥ నాతివ్యాప్తంనచావ్యాప్తం
 ధర్మభూతధయోమతమ్ । నిషిధ్యతేచవిజ్ఞాలెలోచోవిజ్ఞాత్మవచ్ఛు
 తౌ ॥ ౨౨౪ ॥ తతోజ్ఞానన్యనిత్యత్వంధర్మభూతన్యసమృత్తమ్ । సం
 కోచశ్చవికాసశ్చప్రభావత్సమృత్తతాధియః ॥ ౨౨౫ ॥ తేన సావయవం
 తచ్ఛన్యామసిద్ధాంజనెస్ఫుటమ్ । అంశానపేక్షాస్ఫురతిజ్ఞానే విషయ
 తేతితు ॥ ౨౨౬ ॥ తత్త్వముక్తాకలాదోక్తిర్నిరంశత్వసాధికా । అ
 దగ్రన్యజ్ఞానవాదేపివిషయత్వంతుయజ్యతే ॥ ౨౨౭ ॥ సంయోగస్తవం
 శసాపేక్షాతితత్సాధనోద్యమాత్ । దగ్రన్యస్వరూపనిత్యత్వేష్యవస్థాభే
 దమాత్యతః ॥ ౨౨౮ ॥ జన్తనాశవ్యవహృతిర్యుక్తైతిప్రాగ్దీరితా । విష
 యజ్ఞానసామగ్రాన్యజ్ఞానాత్మానావపిధృవమ్ ॥ ౨౨౯ ॥ సంసారభాజాంభా
 సేతేనాన్యదేతివ్యవస్థితమ్ । తేనస్వాపవత్తిస్సాన్యజ్ఞాననిత్యత్వవా

దినః || ౨౩౨ || ప్రకాశనాం శేష క్రిస్తునిలైవదద్యవ్యవత్తిసతా | ఘటం
జానామ్యహమితిప్రథమానుభవాత్స్ఫుటమ్ || ౨౩౩ || విషయాశ్రయ
సంభిన్నస్వప్రకాశాత్తి కామతిః | ఐశ్వరజ్ఞానవచ్చైవంస్వయమేవప్ర
కాశతే || ౨౩౪ || సర్వక రాప్యసర్వజ్ఞస్సాన్యదేవంయదినేష్యతే | ప్రా
మాణ్యస్యస్వత స్త్వంచజ్ఞప్తుత్పత్త్వార్థియోమతమ్ || ౨౩౫ || దోషా
భావేస్వసామగ్ర్యాప్రమైవౌత్పద్యతేమతిః | యాథాభ్యర్థరూపంస్రా
మాణ్యంభాసయత్యపిచస్వయమ్ || ౨౩౬ || తద్వద్విశేష్యకత్వాదే
ర్భాసనాత్స్వప్రకాశతః | అత్రప్రమాణశబ్దస్యభావాభేదృత్తిరీరితా ||
కరణేప్యస్తితద్వృత్తిరుభయోఽనుశాసనాత్ | ప్రత్యక్షమనుమానంచశ
బ్దశ్చైతిత్రయంత్విదమ్ || ౨౩౭ || ప్రమాణమిష్టమధికా న్యలైవాంత
ర్భవంతిచ | ప్రత్యక్షమనుమానంచశాస్త్రంచవివిధాగమమ్ || ౨౩౮ ||
త్రయంసువిదితంకార్యంధర్మసిద్ధిమభీష్పతా | ఇత్యాపాద్యచనాదిష్టం
ప్రమాణత్రయమేవనః || ౨౩౯ || ధర్మోపయోగవిరహేప్రమాణస్యాద
రఃకుతః | అపరోక్షప్రమాణంతుతలైంద్రియముదాహృతమ్ || ౨౪౦ ||
ప్రమాయాఙ్కరణంయత్ప్రమాణమితికథ్యతే | కరణంసాధకతమంకా
రణత్వంతుశాస్త్రతః || ౨౪౧ || శక్తిరూపేత్యభిహితాలౌకికానాంతు
తద్గ్రహః | అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంభవతీత్యపిసమ్మతమ్ || ౨౪౨ ||
యత్ప్రత్యాచత్యయోగ్యస్య సత్త్వానశ్యేచతానిమా | ప్రమాతుతత్సినఫ
లప్రవృత్తిజననీమతిః || ౨౪౩ || శుక్తావిదంరజతమిశ్యనుభూతిస్తునెదృ
శీ | విభాజకౌపాధిరయమప్రమాణప్రమాణయోః || ౨౪౪ || యథార్థా
నుభవౌనైవమయథాథావ్యసిద్ధితః | సామాధావేచపూతీక గ్రహణం
శృతివోదితమ్ || ౨౪౫ || సామానయవసద్భావాదిన్యాయవిదోవి
దుః | తదేవనదృశంతస్య యత్తద్భవైకదేశభావో || ౨౪౬ || శుక్తాచ
రజశాంశావాంసత్యంతస్థాత్సునిచ్చితమ్ | శుక్త్యంశావీవభూయాంసోయ
త్రసాశుక్తిరుద్యతే || ౨౪౭ || రజతావయవాయత్రభూయాంసారజతం.

తుతల్ । అదుప్తచక్షుషామేతద్యథావదవభాసతే ॥ ౨౪౯ ॥ దోష
 స్తుఘాయస్తమపితిరోధాయాల్పభాసకృత్ । కటకాద్యధీనస్తాదృగ్
 జతం నెష్టసాధనమ్ ॥ ౨౫౦ ॥ పృవృత్తిరిష్టఫలాతేన భృమత్వముపపద్య
 తే । మరీచికాజలజ్ఞానైష్యనంయాథాధ్యక్షముచ్యతే ॥ ౨౫౧ ॥ పంచీ
 కరణతస్తత్రజలావయవసంగతిః । శృతిన్యాయానురోధాభ్యామిత్యం
 యాథాధ్యక్షమిరితమ్ ॥ ౨౫౨ ॥ గ్రహణస్తత్రాకారజ్ఞానద్యయమపి
 క్వచిత్ । ఇష్టభేదాగ్రహస్త్రివిధం పృవృత్తా(కా)కరణం మతమ్ ॥ ౨౫౩ ॥
 అనిష్టభేదాగ్రహతానిష్టత్తిరిపిజాయతే । పరోక్షత్వాభావవిన పృత్య
 క్షత్వం పృకిత్యతే ॥ ౨౫౪ ॥ పరోక్షమపరోక్షంచక్ష్యభియుక్తవిధా
 గతః । యజ్ఞాతకరణజ్ఞానంతత్పరోక్షం ప్రచక్షతే ॥ ౨౫౫ ॥ లింగత
 ద్దాయతాజ్ఞాతాప్రమాకరణతాంగతౌ । ఇంద్రియేయప్రమోత్పత్తౌ
 నస్యజ్ఞానమపేక్షతే ॥ ౨౫౬ ॥ పృత్యక్షత్వేనైవద్యవిశేషాతి ప్రస
 క్తితః । ఘటంపశ్యామ్యహమితిధీనదేవహిజాయతే ॥ ౨౫౭ ॥ ఆహ
 మస్మిన్ననుమినోమ్యగ్నిమిత్యనుమాపిషః । జ్ఞానజ్ఞానాశ్చాయావస్థిన్న
 భయస్మిన్నపిఘ్నవమ్ । విశదంహ్యనభాసితేనవిశేషాస్త్రికస్మిన్ ॥ ౨౫౮ ॥
 అతావైద్యయావత్ప్రేష్యక్షత్వస్యనమ్తే । పరోక్షమపరోక్షంచన
 విభజ్యేతసర్వథా ॥ ౨౫౯ ॥ పరోక్షత్వాభావపృత్యక్షత్వంనచాస్య
 థా । లోకికాలోకికత్వాభ్యాంపృత్యక్షంద్వివిధం మతమ్ ॥ ౨౬౦ ॥ పృ
 త్యాసక్తిఘటేక్షంలేవిషయైరింద్రియాణిచ । పృత్యక్షజననైతాశ్చపఞ్చ
 థాపరికీర్తితాః ॥ ౨౬౧ ॥ ఆద్యస్తుతత్రసంయోగస్సంయక్తాశ్చయణం
 పరః । ద్వావిమాలోకికాప్రొక్తాసన్నికర్షానిరూపక్తేః ॥ ౨౬౨ ॥
 దృవ్యాంశేతత్రసంయోగోగుణైష్వన్యథితక్రమః । సామాన్యజ్ఞానధర్మా
 స్తుసన్నికర్షాతలొకికాః ॥ ౨౬౩ ॥ సామాన్యసన్నికర్షణా వ్యాప్తి
 జ్ఞానంప్రజాయతే । ధూమేదృష్టేతుధూమత్వ సామాన్యాత్సర్వధూమ
 ధీః ॥ ౨౬౪ ॥ సహౌదృష్టేచవహ్నితప్తసామాన్యాత్సర్వవహ్నిధీః । అ

తస్తయోర్వాప్యప్రియాపస్సంబంధోప్యవగమ్యతే || ౨౬౫ || జ్ఞానశబ్ద
 స్సవిషయప్రత్యాసక్తిపరస్తతః | సంస్కారసన్నికర్షేణప్రత్యభిజ్ఞా
 పజాయతే || ౨౬౬ || సవికల్పకమిత్యుక్తం సంస్కారేణాంద్రియోది
 తమ్ | ఇయంచగౌరితిజ్ఞానంసవికల్పకమీరితమ్ || ౨౬౭ || కేవలేంద్రి
 యజన్యంతునిర్వికల్పకముచ్యతే | ఇయంగౌరితివిజ్ఞానం నిర్వికల్పకమీ
 రితమ్ || ౨౬౮ || గౌర్వీస్యచానుస్మత్తిస్తుయస్తాన్నాత్మప్రతీయతే | ని
 ర్వికల్పకశబ్దస్యప్రవృత్తిరచవవనః || ౨౬౯ || ఇయంచగౌరితిజ్ఞానే భా
 తితస్యానుస్మత్తతా | సవికల్పకశబ్దోపియజ్యతేత్రవివక్షయా || ౨౭౦ ||
 నిష్క్రూకారకవిజ్ఞానంప్రత్యక్షాన్నప్రసిద్ధతీ | విశిష్టజ్ఞానసామాన్యంన
 విశేషణభీక్యతమ్ || ౨౭౧ || క్రియసంస్కారసచివ సామగ్రిజన్యమేవ
 చ | విశేషణభియోత్పన్నంనృప్తమిష్టంచతత్తథా || ౨౭౨ || తత్సర్వం
 భర్తావీర్యేణయథానత్సింహప్రవస్యతి | ఇత్యాదిశాస్త్రప్రామాణ్యాల్ ప్ర
 త్యక్షంధర్మజంమతః || ౨౭౩ || తదపిద్వివిధంప్రాక్తం బాహ్యంతరవి
 భేదతః | బాహ్యమధర్మపిర్యోనాప్యతీతానాగతాదికమ్ || ౨౭౪ || గా
 హతేయోగ్యజాతీయంసర్వమేవసచతరల్ | సహిహౌత్రేణగంధస్య గ్ర
 హణంయోగినామపి || ౨౭౫ || యోగ్యామోగ్యానాదరేణమనసాత్వ
 ఫలాస్యపి | అవిశేషేణగృహ్యంతేజ్ఞానసామాన్యమేతునా || ౨౭౬ ||
 ఏలేసఘాతాకౌమ్యూతసంస్కారసహకారతః | చందనే సౌరభజ్ఞానం
 చాక్షుషంచనివారితమ్ || ౨౭౭ || గ్రహణస్తరణాకారజ్ఞానం ద్వితయ
 మేవవా | మనస్తేహాపనీతంవాధానమేకంతు తద్భవేత్ || ౨౭౮ ||
 యోగ్యామోగ్యవ్యవస్థామనెంద్రియాణాంవిషద్యతే | ఏతత్సర్వాఙ్మసి
 ధ్యానోపిధ్యాంతితమనా(ః) || ౨౭౯ || యోగంవినాప్యజ్ఞా
 నాదేరనుగృహవిశేషజమ్ | దివ్యచక్షుస్సుప్రసిద్ధం తథాన్యత్సుక్ష్మ
 తువిదుః || ౨౮౦ || దివ్యచక్షుఃపదంచదంనేవాప్రాకృతవాచకమ్ |
 కర్మబద్ధేసుద్ధసత్త్వదేహేంద్రియనిషేధతః || ౨౮౧ || శక్తిప్రకాశా

మాత్రేణ దివ్యశబ్దః ప్రయుజ్యతే । శుద్ధసత్త్వేంద్రియాణాంచ శ్రుతిప్రా
 మాణ్యమాత్మతః ॥ ౨౮౨ ॥ స్వీకారేపినచైతేహం జ్ఞానమేతుత్వమి
 ష్యతే । నిత్యముక్తేశ్వరధియాం నిరవగ్రహవైభవాత్ ॥ ౨౮౩ ॥ శబ్ద
 జన్యాపరోక్షంతు కుదృష్టిపరికల్పితమ్ । స్వప్రకాశావగాహిత్యాద్యది
 తస్యాపరోక్షతా ॥ ౨౮౪ ॥ స్యాదేవానుమితిస్తాదృశ్యపరోక్షత్వశాలి
 నీ । నచేష్టమేతచ్ఛబ్దేకపక్షపాతావలంబినిః ॥ ౨౮౫ ॥ భావనా
 బలజన్తే వప్రత్యక్షంకించిదిష్యతే । అభ్యాసబలతస్తత్ర వైశద్యంతు
 ప్రమాణవత్ ॥ ౨౮౬ ॥ అభ్యాసాహితశక్తిస్తుత్పత్తిరైవశద్యమృచ్ఛ
 తి । అధికాకారవిజ్ఞానంవైశద్యమితిశిక్షితమ్ ॥ ౨౮౭ ॥ స్మృతౌ సర్వ
 త్రిమనసఃకరణత్వంచుసమ్మతమ్ । అతశ్చతత్రిమనసావిశదజ్ఞానసంభవః ॥
 మానసంశౌకికాశ్చక్షుంనేష్యతేనిపుణైఃకించిత్ । నచానువ్యవసాయో
 స్తిజ్ఞానస్యస్వప్రకాశనాత్ ॥ ౨౮౮ ॥ విషయజ్ఞానసామగ్యాజ్ఞానా
 త్కానావపిస్ఫుటమ్ । భాసేతేనర్వదేవ్యేతద్దర్శితంవేదవిన్నతమ్ ॥ ౨౮౯ ॥
 ఇచ్ఛాద్వేషస్సుఖందుఃఖంప్రయత్నాద్యుద్ధృతసర్వశః । జ్ఞానావస్థావిశేష
 త్యాత్మస్వప్రకాశాస్సుసమ్మతాః ॥ ౨౯౦ ॥ సావపేతు స్వప్రకాశాత్త
 భానమక్షతమేవనః । సుప్రోద్ధితపరామర్శకారణం తచ్చసమ్మతమ్ ॥
 నన్వసావప్సంసుఖమితిసుప్రోద్ధితవిమన్షనే । సఃసాగరోపేక్షితసాసి
 న్వరూపేనైవజాయతే ॥ ౨౯౩ ॥ నిర్వికారత్వసిద్ధాంతాద్ధర్మభూత
 మతౌపునః । అవికాసాన్నసంస్కారస్తతస్సంభవమృచ్ఛతి ॥ ౨౯౪ ॥
 స్వరూపసుఖమాత్మాంశే సావపేపిహివికస్వరా । ధర్మభూతామతిరితి
 మతాంతరమిదంపునః ॥ ౨౯౫ ॥ పుంస్తాద్విదవదభివ్యక్తిసూత్రీధాప్యా
 ద్యుపప్లవాత్ । సముపేక్షితమాచార్యైరితిచెచ్చృణుతత్త్వతః ॥
 అసావప్సంసుఖమిత్యత్రిధాసలేన్వాపకాలికం । స్వరూపసుఖమేతచ్చ
 స్వయమేవప్రకాశతే ॥ ౨౯౭ ॥ వ్యవహారేపితస్యేవతదంశే మేతు
 తామకా । అతశ్చతత్రిసంస్కారకల్పనంనోపపద్యతే ॥ ౨౯౮ ॥ సావ

పతత్కాలయోరిష్టమనుమానమనావిలం । శ్మశ్రతప్రకాశికాయాంతదను
మానంప్రదర్శితం ॥ ౩౯౯ ॥ అనుమానికసంస్కారస్తదంశేజనయత్య
పి । సుప్రొత్థితపరామర్శమితికించిన్నడువ్యతి ॥ ౩౦౦ ॥ ఇత్థం సతి
స్వయాపాంశేసంస్కారస్యగవేషణమ్ । న్యాయసిద్ధాంజనవ్యాఖ్యా
కృతామాయాసకారణమ్ ॥ ౩౦౧ ॥ స్వప్నేతు ప్రాణినాంపుణ్య పాప
లేశానుసారిణః । స ర్వేశ్వరస్యసంకల్పాత్తత్తత్కాలావసాయినామ్ ॥
పదార్థానాంస్పష్టిరూక్తాతత్తద్దేహేంద్రియస్యచ । తస్మాద్వాప్యేవం
ద్రియైరెవసర్వప్రత్యక్షసంభవః ॥ ౩౦౩ ॥ స్మృతిరప్యస్తుమనసా యథా
జాగరమేవతత్ । సావప్నంవృత్తంపరంతావత్తాసుప్తానాడిమతచ్ఛ్రు
తే ॥ ౩౦౪ ॥ సావప్నేపురీతతంప్రాప్తానైవజానాతికించన । జ్ఞానమా
త్రైమనోయోగఃకారణంనాస్యయత్తదా ॥ ౩౦౫ ॥ ప్రత్యక్షమేవంసక
లందిజ్ఞాత్రైణప్రదర్శితమ్ । అనుమానంయథాసారంకించిదేవప్రకాశ్య
తే ॥ ౩౦౬ ॥ జ్ఞాయమానంలింగమాహురనుమానంనిరూపణాః । తల్లక్ష
ణంత్యనుమి త్లెకరణత్వమవణయ ॥ ౩౦౭ ॥ అతీతమపిహిజ్ఞానం
బుద్ధేనేవవర్తతే । అనాగతమపిప్యేవంతతేకరణతోచితా ॥ ౩౦౮
తత్ప్రాప్యనుమితిత్వంతుస్వప్రకాశేనబుద్ధ్యతే । వహ్నిహ్యనుమినోమీ
తిస్వయమేనప్రకాశతే ॥ ౩౦౯ ॥ ప్రతినంధీయమానాత్తువ్యాప్యదావ్య
పకధీరియమ్ । ఉక్తైహ్యనుమినోమీతికే నేతిపరిపూర్ణతే ॥ ౩౧౦ ॥ త
తావపుష్యనుమి తేప్రవిష్టా హేతుజన్యతా । హేతుసాధ్యవిభేదేనభి
ద్యతేవ్యాప్తిరప్యతః ॥ ౩౧౧ ॥ నాత్మాశ్రయాదిదోషాత్ప్రశంకనీయఃషరీ
క్షకేః । కాలికీదైశికీచేతి ద్విధా వ్యాప్తిశ్చభిద్యతే ॥ ౩౧౨ ॥ త
యోస్తుగ్రాహకంప్రాక్తం తాదృక్సంబంధదర్శనమ్ । ఉపాధిశంకార
హితంగాహకంతస్యదర్శనమ్ ॥ ౩౧౩ ॥ అసకృద్వాసకృద్వేదంయథా
సంభవమిష్యతే । ఉపాధిశంకారాహిత్యంకారగాభావతఃక్వచిత్ ॥ ౩౧౪
క్వచిత్తుతర్కాదిత్యుక్తంన్యాయవిస్తరపారగైః । వ్యాప్యప్రభంగతస్త

త్రవ్యాపకస్యప్రసంజనమ్ || ౩౦౫ || తర్కస్తస్యవతరణంప్రతిరోగ-
 నయద్భవేత్ | సమాక్రంసర్యవిజ్ఞానయాథాధ్యంవైదికైరతిః || ౩౦౬
 కథమోపరూపస్యస్త్వర్కస్తేషాంస్వసాధకః | అస్తుధూమోమాస్తువ
 హ్నిరితిమందెనశంకితే || ౩౦౭ || ధూమాభావవ్యాప్తిరేవవహ్నిభా
 వేప్రబోధ్యతే | సచానిష్ఠప్రసంగాత్తాతర్కఃకర్తవ్యక్తివాదనమ్ || ౩౦౮
 ధూమాథంవహ్నిసాదాసక్రియాభంగప్రసంజనాత్ | యాథాధ్యం
 శాదృశజ్ఞానేశంకావారకతాచనః || ౩౦౯ || ఉక్తరీత్యైవశంకాయా
 స్సంభవోప్యవధాద్యతామ్ | విరుద్ధకౌటిస్తరణమసంసర్గాగ్రహస్త
 యోః || ౩౧౦ || ధర్మజ్ఞైకత్రయత్రైవంతత్రయసంశయఉచ్యతే | వ్యా
 ప్తిగ్రహస్తుసామాన్యప్రత్యాసక్త్యైవసంశయః || ౩౧౧ || సచానుగత
 సామాన్యఖండనాత్తత్రైవాదనం | జాతివ్యక్త్యావిదృష్టానాంశక్తిజ్ఞానవద
 క్షతేః || ౩౧౨ || వ్యాప్యస్యపక్షధర్మతావత్ప్రత్యేసాధ్యంచసిద్ధితి | అ
 భావోనుమితేరేవపక్షతత్వభిధీయతే || ౩౧౩ || అనుమితాన్వయమి
 తోనసత్త్వాముపజాయతే | సిద్ధేచ్ఛావిరోధాత్సిద్ధిర్చాయాంప్రతిబంధి
 కా || ౩౧౪ || ఆకారాంతరమాశ్రిత్యన్వయమిత్సోపజాయతే | ధూమ
 దృష్టాస్తృతిరావ్యప్రేర్భవత్కర్మద్వంద్వసంస్కారేః || ౩౧౫ || వ్యాప్తి
 ప్రకారకంజ్ఞానంపక్షధర్మత్వదర్శనమ్ | ఇదాగ్రహస్త తాశ్చ
 త్రయంసంవలితంతునః || ౩౧౬ || సామగ్రినుమితేరిద్ధంసకించదిహ
 సంకటమ్ | ననుధూమాధికరణసామాన్యేచహ్నినిష్ఠయాత్ || ౩౧౭ ||
 ఇదానీముపనీతంస్యాన్నానసంకించనేతిచేత్ | మైత్రంసహ్నోపర్వతత్వ
 సామానాధికరణ్యాధీః || ౩౧౮ || నూపనీతాత్మికాయక్తాప్రాక్తథానను
 భూతితః | అన్వయవ్యతిరేకాధ్యాంకేవలేనాన్వయేనవా || ౩౧౯ || దివ
 దైవవ్యాప్తిరిష్టాత్రవ్యతిరేకాన్నకేవలాత్ | సపక్షపక్షయోస్సత్త్వంవి
 పక్షానత్త్వమేవచ || ౩౨౦ || ప్రతిపక్షస్యచైభుర్యమదాధోవిషయస్య
 చ | ఇమానిపంచరూపాణిసద్ధేతాసుతిసర్వశః || ౩౨౧ || అన్వయవ్య

తి రేకీతుప్రళితః పంచరూపవాన్ । విపక్షవృత్తితాదోషరహితస్యతు ని
 త్యదా ॥ ౩౩౨ ॥ కేవలాస్వయినోప్యస్తిరూపపంచకమక్షతం । అసా
 ధారణతాదోమాత్కైవలవ్యతిరేకిణః ॥ ౩౩౩ ॥ హేత్వాభాసేనివిష్టస్య
 రూపంవికలముచ్యతే । పంచావయవవాక్యేనబౌద్ధ్యతైరూపపంచకం॥
 పృతిజ్ఞాదిస్వవయవో న్యాయవిత్పరిభాషితః । పృతిజ్ఞాహేతుదృష్టాం
 తాస్త్రయోచ్యోపనయస్తరః॥ ౩౩౪॥ ౨ స్వనిగమనంప్రోక్తం పంచైతై
 వయవాభిధాః । యథోపయోగమేతేషాం పృయోగఃపరినిష్ఠితః ॥ ౩౩౫
 పృయోగస్త్వస్వయోరెవసాగతైరేవసంమతః । పంచమ్యంతత్వనిర్బం
 ధో నాస్తిహేతాఃకథంచన ॥ ౩౩౬॥ ధూమేనెత్యాదినిపుణ పృయోగా
 దనుమోదయాత్ । అవ్యాప్యోపక్షధర్తశ్చ హేత్వాభాసోద్విధోదితః
 అనైకాంత్యాదికాదోమాః పంచాప్యంతగితాస్తీహ । ఇత్థంనిరూపి
 తంకించిదనుమానంయథాశ్రితం ॥ ౩౩౭॥ నిరూప్యైతత్కృత్వాపి పృ
 మాణగణశేఖరిః । జ్ఞాయమానంపదంశాబ్దప్రమాకరణమిష్యతే ॥ ౩౩౮
 పృతిమత్వప్రకారంతజ్ఞానంపదవిశేషకం । పృతిస్తుద్వివిధాప్రోక్తా
 స్తారికాప్యానుభావికా ॥ ౩౩౯ ॥ కార్యాన్వితాభిధానంతు భాష్యకా
 రైనిరారాకృతమ్ । ఇతరాథాన్వితస్వాధానః పదేనైవాభిధీయతే ॥
 ఇతిత్రిభాష్యకారాణామతంవేదాధానంగ్రహే । నిరీతమితితు
 త్రిమన్నిగమాంతమహాగరుః ॥ ౩౪౦ ॥ న్యాయవిస్తరశాస్త్రీస్వం సి
 ధ్ధాంతంసమవణాయత్ । పృతిగ్రహస్తుదాలానాం ప్రథమంవృద్ధశి
 క్షయా ॥ ౩౪౧॥ పశ్చాత్తుస్యవహారద్వైరితిభాష్యకృతాంమతమ్ । పృ
 తిశ్చక్తిర్లక్షణతి ద్విధావిద్యద్భిరీర్యతే ॥ ౩౪౨॥ శక్తిముఖ్యాతృతత్వా
 దే లక్షణతివిచక్షణాః । శక్తిశ్చద్వివిధాయోగ రూఢిభేదాన్నిగద్యతే
 యోగోవ్యాకరణశృత నిరుక్త్యాద్వైస్తుగమ్యతే । రూఢిస్తువృద్ధశిక్షా
 ద్వైరితిప్రాగవదర్శితమ్ ॥ ౩౪౩ ॥ గోత్వాద్యాకృతిమత్యాంతు స్వ
 క్తాశక్తిస్సునిశ్చితా । అపురస్కృతధర్తాణాం వాచకాస్సకలాఅపి ॥ ౩౪౪ ॥

నా మంత్రర్యామిణిముఖ్యతా । అబ్రహ్మవిదుషాంత త్తదవస్తు విశ్రమధీ
భ్రామః । వ్యుత్పత్తిః పూర్వ తేషామపి వెదాంతశాస్త్రతః ॥ ౩౫౦ ॥ శరీ
రవాచినాన్త్యాయ్యః పరమాత్మనివశ్రమః । స్వస్వాశ్రయాపృథక్సిద్ధి
సంబంధాత్పరమాత్మని ॥ ౩౫౧ ॥ తానితానినిమిత్తాని శబ్దానాంసంతి స
ర్వధా । అహంవైశ్వానరోఽఘాతా సోమోఽఘాతేతిరీతికాల్ ॥ ౩౫౨ ॥
శాస్త్రాత్సమస్తధర్మాణాం తత్పర్యంతాభిధానతః । అదాతాతాతాతా
త్థంతు స్థానికాంశక్తిమాదతః ॥ ౩౫౩ ॥ గ్రాహయిత్వాతజననీ సతతే
భావతేప్రియమ్ । ఇత్యాదికానివాక్యాని భూయస్సిద్ధపరాణ్యపి ॥ ౩౫౪ ॥
వ్రయుజ్యగ్రాహయన్వైవ శక్తిమప్యానుభావీకమ్ । పితౄదయఃకలీతం
తు పృథితంసార్వభౌకికం ॥ ౩౫౫ ॥ అతః కార్యపరంసర్వం వాక్యమిన్య
జ్జకల్పితమ్ । పృవృత్త్యగౌదరత్వేపి నిధిరస్తీతివాక్యసత్ । స్యాత్సుమ
త్థేషువిశ్రాంతిస్సిద్ధాథానామనాకులః । తాత్పర్యాకాంతయోజ్ఞా
నం శాబ్దబోధేతుకారణమ్ ॥ ౩౫౬ ॥ తత్రతాత్పర్యవిజ్ఞానం నానాధే
ష్టేవసంమతం । అతః కార్యధాన్యశాబ్దప్రతిబంధోపినెవ్యతే । దే
హాత్తమోహవత్వేపి శాస్త్రతత్త్వనిశ్చయాల్ । ముఖ్యాన్వయస్య
బాధేస్యాదముఖ్యాన్వృత్తిరంజనా ॥ ౩౫౭ ॥ గంగాయాంఘోషఇత్యా
దౌ శక్యసంబంధయాపిణీ । సాదృశ్యమపిసంబంధో ముఖ్యేనభవతి
భ్రువం ॥ ౩౫౮ ॥ సింహాయంచైత్రఇత్యాదౌ నవృత్త్యంతరమిష్యతేని
రూఢలక్షణావృత్తి శ్వక్తైరన్యాసవిద్యతే ॥ ౩౫౯ ॥ లక్షణైవభవత్వేవమ
పిలక్షితలక్షణా । సమాసేశక్తిరస్యేవ యథావ్యాకరణంతునః ॥ ౩౬౦ ॥
విధ్యధాన్యకృతసాదృశ్యత్వం తచ్చవ్యాకరణోదితం ॥ శక్తిగ్రహేవ్యాకర
ణం ప్రమాణంప్రథమంమతమ్ ॥ ౩౬౧ ॥ వైదికాద్యాకృతేషాచ్చ య
జ్యతేశక్తినిశ్చయః । శ్రుతిన్యాయావిరోధేతు కోశాత్సాచ్చక్తినిశ్చ
యః ॥ ౩౬౨ ॥ నిరుక్తికల్పనాచ్ఛ్రేయాన్తే క్త్యాశక్తినిశ్చయః ।
శాబ్దబోధస్తుసర్వత్రప్రథమాంతవిశేషకః । వర్ణితస్తత్ప్రకారశ్చదే

వేదవిద్యేదములన్న తత్కారౌకికమిష్యతే । వేదస్యాపౌరుషేయత్వా
 సప్రామాణ్యంనతుకృత్విత్ ॥౩౬౯॥ విరోధేత్వసంపేక్షంస్యా దాషణం
 తుకృత్విదేవసః । త్రిపాంచరాత్రింసర్వత్ర పృమాణంవేదవత్సవ్యయం॥
 పరమా పశుపామాత్యా దుత్తితంజగతాంహితం తత్త్వభాగైశ్చైకకం
 త్యం భగవచ్ఛాస్త్రవేదయోః ॥౩౭౦॥ అనుష్ఠానవికల్పస్యాన్యధ్యహణా
 గ్రహణోక్తిపతే । సర్వత్రవేదసంవాదాత్పంచరాత్రప్రమాణతా ॥
 నిశ్చయతేభగవతో సవేదాజ్ఞానమిష్యతే । పంచరాత్రవిరోధేతు
 స్త్యుతయోమునిభిఃకృతాః ॥ ౩౭౧ ॥ విరోధాధిక్యతిన్యాయా దనపే
 ష్యస్సతాంకృత్విత్ ॥ పృథగేవనిరాకృత్య సూత్రకృత్సాంఖ్యపూర్వ
 కా ॥ ౩౭౨ ॥ అప్రామాణ్యంపంచరాత్రే వదతస్తాంస్తుసర్వశః । ని
 రాచక్రచసర్వాంలే తత్కపాదేస్వయంపునః ॥ ౩౭౩॥ శ్రీగీతాపంచ
 రాత్రాది సకలభగవద్వచః । పృమాణంవేదసంవాదా న్నాప్రా
 మాణ్యంకథంచన ॥ ౩౭౪ ॥ వాక్యంతురౌకికంకించితప్రమాణమితం
 మతం । అజ్ఞానివిప్రలంభాద్యేర్దుర్మష్యంత్వేనహేకమిణః ॥౩౭౫॥ నీ
 లగారితివాక్యాదా సమాసేకైవాదినామ్ । శాబ్దధీర్ణావిశేషైస్య
 వసీలాభేదప్రకారికా॥౩౭౬॥ తుల్యవద్వేదజననా త్సమాసవ్యాసయోర
 పి । నాన్వేలేత్యాదివాక్యపి తదభేదప్రకారికా ॥ ౩౭౭ ॥ ధాత్వర్థ
 స్యచయాగాదః కరణత్వేన నానవ్యయః । అపితుసప్రయత్నైక సా
 ధ్యయాగాదిర్మాపుమా ॥ ౩౭౮ ॥ భాసతేవిధివాక్యేనైత్యన్త్రంచ
 న్యాయవిస్తరే । అగ్నిహోత్రాదివాక్యానా మానుగుణ్యంచదర్శితం॥
 ద్వితీయాయాంతృతీయాయామపివాక్యవిదేవతే । అస్వాసస్యంతసా
 ధ్యం కృత్విదిత్యపిదశితం ॥౩౭౯॥ శబ్దప్రమాణమప్యేవందిజ్ఞాతే
 ణప్రదశితమ్ । స్మృతిస్తుమానసీనైవ ప్రమాణౌతరసాధికా ॥౩౮౦॥
 నిరూప్యతేనిత్యభూతి ర్యథోద్దేశమనంతరమ్ । అమితసత్వాప్రయతా
 తస్యాత్మకమీరితమ్ ॥౩౮౧॥ చిన్తయత్వాదిశాస్త్రేస్యాస్యప్రకాశేవ
 ॥ ౩౮౨ ॥ చిన్తయత్వాదిశాస్త్రేస్యాస్యప్రకాశేవ ॥ ౩౮౩॥ చిన్తయత్వాదిశాస్త్రేస్యాస్యప్రకాశేవ

వదోభగసంకల్పాదుత్పద్యంతేచకేచన । కాలంసపచతేతత్ర సకాల
 స్తత్రవైప్రభుః ॥ ౩౮౫ ॥ ఇత్యయంతువిశేషో స్త్రీతస్యాంలీలావిధూతితః
 పితృదిస్సృష్టిముక్తానాం విభోదేశరథాదివత్ ॥ ౩౮౬ ॥ అకుంఠిత
 జ్ఞానభోగాఃప్రాదుర్భావేష్యపీశవత్ । శుద్ధసత్త్వంద్రవ్యమేషాందేహా
 పాదానమిష్యతే ॥ ౩౮౭ ॥ ప్రాదుర్భావేషుతువిభోః పరరూపంయదై
 శ్వరీకమ్ । పరరూపస్యకాంతస్య యదెవోరసిరాజతే ॥ ౩౮౮ ॥ ప్రా
 దుర్భావేషుదేవాస్త తదుపాదానమిష్యతే । ధత్తైశోభామితిశ్లోకత
 త్పుర్వశ్లోకయోరపి ॥ ౩౮౯ ॥ అవతారరహస్యంతు జగన్తాత్పరిదం
 స్ఫుటం । జ్ఞానానందఘనేదివ్య మిధునస్యకుభాశ్రయే ॥ ౩౯౦ ॥ స్వ
 రూపాచ్ఛాదికాంత కి మయోగివిషయేవిదుః । ఆవిష్కారవశాదా
 హం ప్రీయుగత్పవ్యవస్థితిమ్ ॥ ౩౯౧ ॥ ఉపాసకానాంప్రత్యక్ష మవి
 ష్కరణమీరితమ్ ॥ విధావాదపిసమ్యేవ మవిష్కారోవిభాష్యతాం
 జ్ఞానశక్త్యాదిమవిభోః పూర్ణాషాద్గుణ్యశాలినః । ద్రవ్యపట్కంయ
 థోద్దిష్ట మిత్థమత్రనిరూపితమ్ ॥ ౩౯౩ ॥ నిరూప్యతేదశవిధమద్రవ్యం
 తదనుతరమ్ । సత్త్వంరజస్తమశ్శబ్ద స్పృశరూపరసాస్తతః ॥ ౩౯౪ ॥
 గంధస్సంయోగశ కీచ దశాద్రవ్యాణ్యనణయన్ । గుణశబ్దస్త్వప్రధా
 నేయద్యప్యక్తఃపరిక్షకేః ॥ ౩౯౫ ॥ తథావ్యద్రవ్యత్రైలమం నిపునై
 రుపదశితా । సత్త్వాదిత్రికసంయోగ శక్తయస్సర్వవృత్తయః ॥ ౩౯౬ ॥
 సామాన్యగుణభూతాశ్చ విశేషాశతరేవురః । తత్రసత్త్వంరజస్తమశ్శబ్దైర
 సాధారణకారణమ్ ॥ ౩౯౭ ॥ అద్రవ్యమితితత్త్వక్షేపకృతోలక్షణసంగ్ర
 హః । సదాచార్యానుగ్రహోదావతివ్యాప్తిర్నివారితా । అద్రవ్యత్వా
 దాత్తమనోయోగస్సాధారణోమతః । ఏవగజస్తువిషయ రాగానా
 ధారణంవిదుః ॥ ౩౯౮ ॥ అద్రవ్యం కారణమితి రజనోలక్షణంబుధాః । అ
 స్మాధారణహేతుత్వం మోహేతుతమసామరమ్ ॥ ౪౦౦ ॥ అద్రవ్య త్వేన
 సహిత మనతివ్యాప్తమేనతత్ । చతుర్వింశతితత్త్వేషు ప్రకృతిప్రాకృ
 తేషుచ ॥ ౪౦౧ ॥ గుణత్రయంత్యనుగత ముద్భవాభిధవాస్తదమ్ । యతే

గుణాస్త్రయోనిత్యా యథాశ్రయముదీరితాః ॥౪౦౨॥ ప్రళయే సమతాం
 గచ్ఛన్త్యతిఃకార్యంసంకించన । యద్యపున్తక్తంప్రకృతిజై రితిసత్త్వాదికం
 త్రయమ్ ॥౪౦౩॥ తథాపితదధీనమౌ గౌణితజ్జడవాగ్భవేత్ । గుణత్రిత
 యమవ్యక్తం స్వరూపస్యనిరూపకమ్ ॥౪౦౪॥ తదుచ్ఛితైతత్స వరూ
 పముచ్ఛిద్యేతాపితత్త్వైః । శ్చుతి స్త్వతిమనర్వత్య గుణత్వేనప్రసిద్ధితః ॥
 దృవ్యత్వేనాప్రసిద్ధైశ్చ సత్త్వాద్యదృవ్యమేవనః । నన్వదృవ్యత్వపక్షేతు
 సామ్యవైషమ్యనిర్ణయమ్ ॥౪౦౫॥ సత్త్వాదిమకథంయోజ్య మితిచేదు
 చ్యతేదతత్ । తత్తత్కార్యానురూపాయా సంపత్తిస్సహకారిణామ్ ॥
 ప్రశ్నోకమేతదై వషమ్య మాహారాద్యైరమీమనః । యత్ప్రళయ వై
 శ్చాయాం గుణసామ్యంనమీరితమ్ ॥౪౦౬॥ మాధూదేహాంకార్యమితి
 సంకల్ప స్తత్పరేశితుః । సగౌతులైహంవైషమ్యంకార్యమైహంభవత్స్వి
 తి ॥౪౦౭॥ కార్యసామాన్యసంకల్ప స్తద్విశేషాత్కోపిత । ప్రకృత్య
 వయవాఃకేచిత్సత్త్వస్వేనాశ్రయమతాః ॥౪౦౮॥ రజసస్తమసశ్చేచ్ఛం
 పృథగేవసమాశ్రయాః । అపృథక్పిద్ధమేతత్తు సత్త్వాద్యవయవస్త్రియమ్ ।
 సాత్త్వికాదివిభాగస్తు భూయస్తామపవద్యతే । సత్త్వవ్యక్తంనిరవయవ
 మితిసాంఖ్యానుగమతమ్ । ధూతధౌతికతత్త్వానాం సాంశత్వాత్తన్న
 యజ్యతే । న్యాయసిద్ధాంజనేయద్యపున్తక్తంపక్షాయమాదితః ॥౪౦౯॥
 తథాపిప్రకృతేసాంశ దృవ్యత్వం స్వమతంపునః । పూర్వారుచేస్స
 మారబ్ధ మితిసమ్యక్నిరూపకైః ॥ ౪౧౦ ॥ రంగరామానుజాచారైశ్చ
 వ్యాఖ్యాతంగ్రాహ్యమత్రనః । యథోష్ఠమంభశ్శేతన భూయస్తేవా
 భిమాయతే ॥ ౪౧౧॥ ఏవంసత్త్వాదికంప్రామా ర్థనాన్యస్యాభిధాన
 కమ్ । అహరైసాన్వికైర్నిత్య మాప్యాయితమనస్తునః ॥ ౪౧౨ ॥ స
 త్త్వాపచితమాధలైతత్త్వజ్ఞానప్రవర్తనమ్ । భూయిష్ఠసత్త్వాద్యంశత్రు
 ద్వాహ్మణాదేర్వపుస్తతః ॥ ౪౧౩ ॥ తాదృక్సంస్థానహనిస్తు శరీరెనతి
 నెష్యతే । నన్వేవమపిసంసారై స్సత్త్వవృద్ధ్యాగుణాంతరమ్ ॥౪౧౪॥

హ ద్వైస్సంస్కారైశ్చోదితైరపి || ౪౧౯ || మనోవాక్కాయకేష్వేన
 సాత్వికావయవేషుః | శక్తిరాధీయతేకాచిత్తయాస్యగుణయోఃఖలు
 ప్రతిబంధః కార్యవగ౯భవతీతివినిశ్చయః | యత్త్విడంకల్ప్యతేకైశ్చిత్తం
 స్కారాద్వైర్విసాశనం || ౪౨౦ || రజస్ సమస్తశ్చైషం సత్త్వస్య
 త్వాదనంతథా | ద్రవ్యస్వరూపనిత్యత్వ వ్యాఘాతాత్తన్నయుజ్యతే ||
 గోత్వంసశ్యతిశారస్తీ త్యేతత్థల్పజ్ఞజల్పితమ్ | ప్రకృతేస్త్రీగుణావవ
 స్వరూపస్యనిరూపకాః || ౪౨౩ || నిరూపకంస్వరూపస్య జాతిరిత్యభి
 ధీయతే | నిరూపితస్వరూపస్య విశేషణమిహోపధిః || ౪౨౪ || అతా
 గుణత్రయంచిత్యమన్య క్తస్వనిరూపకమ్ | ధ్వనివణావిభేదేన శబ్దస్తు
 ద్వివిధోమతః || ౪౨౫ || అనిత్యైతావుభావిష్టా నాశోత్పత్తిప్రసిద్ధితః
 స్వరూపమేవవర్ణానాం శక్తిరిత్యభిధీయతే || ౪౨౬ || గుణగుణం
 తరాభావాదుపపత్తైశ్చతావతా | ఈశ్వరేచ్ఛాత్తికాశక్తిశ్చద్వానామితి
 నోచితమ్ || ౪౨౭ || వేదానాంపౌరుషేయశ్చప్రసంగాదిత్వైదికాః | సం
 కేతితాసువుత్తాద్వైర్విడితాద్వాఖ్యాసు నైవతః || ౪౨౮ || శక్తిః పరంతు
 తద్భాగ్రిత్యా శబ్దబోధః ప్రజాయతే | భాషాస్వపిహిపూర్వేషాంత
 తద్దేశనివాసినామ్ || ౪౨౯ || సంకేతవితత్కాపి శక్తిభాగ్రిత్యాభేద
 జనిః || యానిసంస్కృతనామాని రంగనాథాదికానినః || ౪౩౦ || నామ
 సంస్కారశాస్త్రేణ సమాగచ్ఛంతి తేమతు | దాస్యాన్మఖ్యాధానం
 బంధాదభిధాయకతాధ్యవమ్ || ౪౩౧ || సహనారాయణాదీనాం నా
 మ్నామస్యత్రసంభవః | సంకేతశక్తివాదేతు కథంచిచ్ఛక్తిసంభవః ||
 నచవైదికపక్షేయ మిత్యక్తందెశికోత్తమైః | యఏవలౌకికాశ్చబ్దాస్త
 వఖలువైదికాః || ౪౩౩ || వేదాప్రయుక్తశబ్దస్తుసంస్కృతాన్తేవవిద్య
 తే | స్వరభేదోవ్యత్యయోవాన్యూనతాధికతాపివా || ౪౩౪ || సశబ్ద
 భేదకస్తత్ప్రతిభిజ్ఞాద్యభంజనాత్ | నచవేదవిరూపత్వాల్లోకికానా
 మసాధుతా || ౪౩౫ || యథాలాకంవేదవేద తేషాంకావపిప్రయోగతః |
 శిఖాష్టభేదాత్సర్వోకపి వర్ణతేజలతేజసాః || ౪౩౬ || అప్త్యేవపు

ధీవీవాయో రపిన్వర్ణస్తుకేవలః | తౌహిత్యశైవ్యకాష్ట్యానిత్రీణిరూ
 పాణితుశ్చుతే || ౪౩౭ || తెజాజలధరిత్రీణాం విభక్తానియథాక్రమమ్ |
 తెజస్తప్తమేవగదితం భాస్వరత్వంనచేతరత్ || ౪౩౮ || అతస్తుతేజసానే
 ప్రాశుక్లభాన్వరరూపతా | పృథివ్యాంపీతరూపాదే భానమాపాధి
 కంమతమ్ || ౪౩౯ || ఉపాధిస్తువిజాతీయ రూపావయవమేళనా | శు
 క్లత్వాదిస్తుశుక్లాదౌ నకశ్చిద్ధర్తృశ్చవ్యతే || ౪౪౦ || శుక్లాదేఖలుకా
 ష్ట్యాదిభేదశ్చత్యేవధాషితమ్ | కృష్ణత్వాదౌసమ్మతేతుభావ్యమేత
 ద్విహస్యతే || ౪౪౧ || తుల్యస్యాద్ధుణేజాతి భావ్యకారైర్నిరా
 కృతా | రసోజలపృథివ్యోస్తు యథానుభవమిష్యతే || ౪౪౨ || జలేమ
 ధుగవీవావ్యోరసస్తౌపాధికోమతః | పృథివ్యాంపడిష్వకోప్యస్తి రసా
 నైసగ్గేకాఢ్యునమ్ || ౪౪౩ || గంధోపిద్వివిధఃపృథ్వాన్వీం సురభ్యసుర
 భిక్రమాత్ | రూపాదయస్త్రయోప్యేతే పృథివ్యాంపాకజాఅపి || ౪౪౪ ||
 తత్తద్దీనిషయత్వంచ శబ్దాదేర్లక్షణంమతమ్ | కాలసంబంధభానెనస
 విశేషప్రకాశతా || ౪౪౫ || గంధాదిబుద్ధైర్వాన్వీనైర్వర్షణేతాసర్వ
 దర్శిభిః | గంధత్వాదిర్నగంధాదౌ ధర్మకశ్చిన్నసంమతః || ౪౪౬ || గు
 ణానానిగుణత్వంహి ప్రథితంవిదుషామపి | సంయక్తప్రత్యయేహే
 తు స్సంయోగశ్చతిలక్షితమ్ | వర్తేతేనదసర్వేషాం ద్రవ్యేషవ్యతియథా
 యథమ్ | సచోభయోఃకర్తృణావాజాయతేన్యతరస్యవా || ౪౪౭ || వి
 భుద్వయేతుసంయోగో నిత్యవీవాభిధీయతే (భ్యుపేయతే) | దివ్యదం
 పతిదివ్యాత్తస్వరూపద్వితయంమిథః || ౪౪౮ || నిత్యయుక్తమిదంత
 త్వంచేదాంతహృదయంగమమ్ | దివ్యాత్తకాలయోరెవంసంయోగోని
 త్యవీవసః || ౪౪౯ || ధర్మబుద్ధ్యాత్తనోరేవమపుధక్సిద్ధయోరపి | కా
 ర్యోవయక్తమదృశ్యమపుధక్సిద్ధమెవతు || ౪౫౦ || శక్తిశబ్దేననిపుణౌ
 స్సర్వదృశ్యగతంవిమః | శక్తయస్సర్వభావానా మచింత్యజ్ఞానగౌడ
 రాః || ౪౫౧ || యతోనోబ్రహ్మణస్తాస్తు సర్గాద్యభావశక్తయః |
 ఇత్యేవానన్యథాసిద్ధవదనైరుపదర్శితా || ౪౫౨ || శక్తిగుణస్తుదృశ్యము

నైవాపహ్నువమహతి । మణ్యాదేస్సన్నిధానెతస్యాపరసరణానచ॥
 నాకౌత్వాదానశక్తీనామిష్యైతేయెనగౌరవం । కింతుమణ్యాదిహం
 నాతు శక్తికాద్యకరీసతీ ॥ ౪౫౫ ॥ ప్రతిబంధపదార్థాస్తు ప్రాగ్
 భావానుపాలనమ్ । తస్మాచ్ఛక్తిస్తుసర్వత్ర యావత్తద్వ్యవభావినీ ॥
 ఎవంశాస్త్రాప్రపత్తిభ్యాం సర్వద్రవ్యేషుసర్వదా । నాపలాప్తస్తిసహ
 జ శక్తీనామితిదశితమ్ ॥ ౪౫౬ ॥ ఆధ్యైత శక్తితత్త్వంతుయథాసంభవ
 మిష్యతే । సుక్ష్మసంమాగాదిసంస్కారైరాధ్యైత శక్తితత్త్వం ॥ ౪౫౭ ॥
 ఇదంయాగోపయోగిన్యాదితీశానుగ్రహోత్థికా । ఆవశ్యకత్వాదైస్తేవ
 శాస్త్రసాధక్యసంభవాత్ ॥ ౪౫౮ ॥ ఔత్కార్యదేహిషణాదైస్తస్సం
 స్కారైలోకైకైఃపునః । ఆధీయైత శక్తిరన్యనేష్వరానుగ్రహస్తవసా
 ఈశ్వరానుగ్రహోపైధేక ర్థణ్యనోపజాయతే । తస్మాత్సహజ శక్తీనా
 మపినాపహ్నువఃకవచిత్ ॥ ౪౫౯ ॥ గుణాంతరాణామేచ్ఛేవ యథా
 సంభవమిష్యతే । అంతర్భావస్తతోనేషు గౌరవంపేదవాదినామ్ ॥
 తత్తద్వ్యక్తిస్వరూపంవాశక్తిరైవకల్పమిష్యతే । శక్తిఃప్రత్యక్షతా
 యాంతునకించద్వాధకంశ్చైతమ్ ॥ ౪౬౦ ॥ అపేక్షాబద్ధిమాచాయద్వి
 త్యాదివ్యవహారతః । వ్యాసజ్యవృత్తిసంభాగినాం కల్పనంనోపపత్తి
 మత్ ॥ ౪౬౧ ॥ పరిమాణంతవ్వసయవతారవిమ్యాన్నభిద్యతే । తూల
 పిండేపరిమితి స్తత్తత్సంయోగరూపినీ ॥ ౪౬౨ ॥ పృథక్త్వంభేదరూపం
 తన్నగుణాంతరమిష్యతే । సంయోగాభావవిచారో విభాగోనిపుత్ర
 రిహ ॥ ౪౬౩ ॥ పరత్వమపరత్వంచ సంబంధేదేశకాలయోః । తారత
 మ్యన్వరూపత్వాన్నగుణాంతరతాంస్పృశేత్ ॥ ౪౬౪ ॥ ఉక్తశ్చక్తిశేషా
 త్ర గురుత్వమితివైదికేః । కఠినావయవాధిక్య మపివాసగుణాంతరం॥
 ద్రవత్వస్నేహయోశ్శక్తి రూపత్వంతుసునిశ్చితమ్ । ఇచ్ఛాదేవస్సు
 ఖండుఃఖం ప్రయత్నైరితిపంచకమ్ ॥ ౪౬౫ ॥ జ్ఞానావాంతరభేదత్వా
 న్నగుణాంతరతాంగతమ్ । పదార్థాసంగ్రహావ్యక్తా లెఖాంజ్ఞానస్వ
 రూపతా ॥ ౪౬౬ ॥ ప్రీతికోపావీర్ష్యరస్య ధర్మాధర్మాసతాంమతౌస్స

దసత్ఫలయోగేతు యశస్తాశాస్త్రబోధితా ॥ ౪౨౦ ॥ కర్తృత్ఫలయో
 ద్వాన్రే కల్పనీయేశుతిస్తతః । ప్రాగేవదేవతాప్రీతిం ద్వాగధూ
 తాంసమర్పయేత్ ॥౪౨౧॥ సర్వాంతర్యామిభగవత్సమారాధనరూప
 తా । కర్తృణామపిసర్వేషాం వేదాంధైరవగమ్యతే॥౪౨౨॥ లభయేత్తతః
 కామా న్మయైవవిహితాహితా । ఇత్యాదిశాస్త్రాద్విద్యాదీప్రీతిస్త
 త్రోపయజ్యతే ॥ ౪౨౩ ॥ కీర్తనాదిప్రణాళ్యత్వమపితత్తైవసంభవే
 త్ । నాశ్యనాశకథానాత్మయథాశాస్త్రంహిసంమతః ॥౪౨౪॥ అనువృ
 త్తసత్త్వత్తిధ్యామాజ్ఞాయాప్రీతికొపయోః । ఉత్పత్తిరైశ్వరంభావం
 భూషయేన్నైవమాషయేత్ ॥౪౨౫॥ అపూర్వశబ్దోఽప్యత్రైవమీమాంసక
 సమీరితః । తత్తత్కర్తృప్రీతిధేవాదపూర్వకమనంభవః ॥౪౨౬॥ అనం
 తిరంత్యనుభవాత్పూర్వచస్తరణాదపి । జ్ఞానావస్థాస్సంభవంత్యథా
 వనాభ్యాఉదీరితాః ॥ ౪౨౭ ॥ స్థితస్థావకవేగౌతు శక్తిభూతౌసునిశ్చి
 తౌ । అతస్సంస్కారనామాపి గుణోనైవప్రకల్ప్యతే ॥౪౨౮॥ కర్త
 సంయోగరూపంస్యాత్సాస్తానంజాతిరుచ్యతే । వ్యావర్తకోధర్మపవవి
 శేషఃపరికీర్తితః ॥౪౨౯॥ సమవాయోపిసంబంధసామాన్యంనాన్యదిష్య
 తే । ధర్మాంతరైశ్చతమాశ్రాద్విధానానెతరోమతః ॥౪౩౦॥ ప్రాగభా
 వాఘటాత్పత్తైః పూర్వావస్థాశ్చమృగతాః । ఉత్తరాభిరవస్థాభిర్వం
 సశబ్దోపిసార్థకః ॥ ౪౩౧॥ యత్సిత్వేనతిసత్సత్వం లౌకికేన్ద్రానుభూ
 యతే । అత్యంతాధావరూపత్వం తయోరేవావధార్యతే॥౪౩౨॥ యత్తా
 దాత్మ్యభిమోయత్ర యద్భావాద్వినివార్యతే । తద్భేదస్తత్యసర్వత్ర
 సధర్మోనాపరోమతః ॥౪౩౩॥ షడ్భ్యవ్యాణి దశాద్యవ్యాణ్యేతావత్తత్వ
 మిష్యతే । నన్యూనమధికంజేతి నిగమాంతగుర్వర్తమ ॥౪౩౪॥ సు
 యోగశ్శక్తిరిత్యేతత్సాధర్మముభయంమతమ్ । దృవ్యాణామపిసర్వే
 షామితివేదాంతినోవిదుః ॥౪౩౫॥ అన్యక్తకాలయోస్తేత జ్ఞడదృ
 శ్యత్వముచ్యతే । జీవశర్మధీనిత్యవిధూతీనాంతంసంమతమ్ ॥౪౩౬॥

कनकप्रभः केशवश्चतुश्चक्रधरः । श्यामो नारायणश्चतुःशङ्खधरः । मणिप्रभो
 माधवश्चतुर्गदाधरः । चन्द्राभो गोविन्दश्चतुःशार्ङ्गधरः । पद्मकिञ्जल्कसंनिभो
 विष्णुश्चतुर्हस्तधरः । अब्जाभो मधुसूदनश्चतुर्मुक्तधरः । अग्निवर्णस्त्रिविक्रमश्च-
 तुःखड्गधरः । बालसूर्याभो वामनश्चतुर्वज्रधरः । पुण्डरीकाभः श्रीधरश्चतुर्ष-
 ट्त्रिशधरः । तडितप्रभो हृषीकेशश्चतुर्मुद्गरधरः । सूर्याभः पद्मनाभः पद्मायुधधरः ।
 इन्द्रगोपनिभो दामोदरश्चतुर्लङ्काधरः ।

विभवो नाम तत्तत्सजातीयरूपेणाऽऽविर्भावः । स दशधा—ते च मत्स्याद-
 योऽवतारविशेषाः । तत्र वेदापहारिदैत्यनिरसनद्वारा ब्रह्मणे प्रमाणप्रदत्वार्यो
 मत्स्यावतारः । देवानामजरामृतिहेत्वमृतोत्पादने मन्दराधारत्वेनावतीर्णः
 कूर्मावतारः । संसारसागरोन्मग्नजनोद्धर्तुकामः स्वमहिषीभूम्युद्धरणार्थमवतीर्णो
 बराहः । आश्रिते संरक्षणार्थं महासुरग्रहस्तम्भेऽवतीर्णो नृसिंहावतारः । त्रिवि-
 क्रमो भूत्वा स्वपादारविन्दोद्भवेन जलेन जगत्पापापहरणन तद्रक्षणार्थमवतीर्णो
 वामनः । दुष्टक्षत्रियनिरसनार्थं परशुरामः । शरणागतरक्षणार्थो धर्मस्थापनार्थः
 श्रीरामः । प्रलम्बादिनिरसनार्थं बलभद्रः । मोक्षोपायदर्शनार्थं श्रीकृष्णः ।
 अधर्मिष्ठाभिरस्य पूर्णधर्मोत्पादनार्थं कलिनिर्मोचनार्थं कल्क्यवतारः । एवमे-
 कैकावतारेष्वनन्तप्रकाराः सन्ति । षट्त्रिंशद्भेदभिन्नाः पद्मनाभादयोऽपि । पुन-

त्रिविक्रमवामनश्रीधररूपं त्रयं प्रद्युम्नात् । हृषीकेशपद्मनाभदामोदररूपं त्रयमनिरु-
 द्धादिति भावः । मणिप्रभः । इन्द्रनीलनिभः ।

‘इन्द्रनीलनिभश्यामं चतुर्हस्तैर्गदाधरम्’

इत्युक्तत्वात् । चतुःशार्ङ्गधर इति । चतुःपद्मधर इत्यपपाठः ।

‘चतुर्भुजधनुष्मन्तं चन्द्रमःसदृशद्युतिम्’

इत्युक्तत्वात् ।

विभव इति । विभवश्च मुख्यगौणभेदाद्विविधः । तत्र मुख्यः साक्षादवतारः ।
 गौणस्त्वावशावतारः । आवेशश्च स्वरूपावेशः शक्त्यावेश इति द्विविधः ।
 तत्र स्वरूपावेशः स्वेन रूपेण सहाऽऽवेशः । स च परशुरामादीनां चेतनानां शरी-
 रेण स्वासाधारणविग्रहेण सहाऽऽवेशः । शक्त्यावेशः कार्यकाले विधिशिवादिचेत-
 नेषु शक्तिमात्रेण स्फुरणम् । अत्र गौणत्वमिच्छयाऽऽगतं न स्वरूपेण । यथा
 रामकृष्णादिमनुष्यत्वं मत्स्यादितिर्यक्तत्वं चेच्छयाऽऽगतं तद्वत् । षट्त्रिंशद्भेदेति ।

१ घ. ग. ‘प्रभाभो’ । २ ख. ‘तुः पद्मध’ । ३ घ. ‘भूमल’ । ४ क. ‘ष्वदध’ । ५ घ.
 ‘चतुःपा’ । ६ घ. ‘षाः । ब्र’ । ७ ग. ‘निरासपूर्वकं ब्र’ । ८ ग. ‘प्रदानार्थमवतीर्णो म’ । ९ घ.
 ‘रः । अमृ’ । १० घ. ‘रामरणे’ । ११ घ. रः । भूमेरुद्ध’ । १२ ग. ‘तर’ । १३ घ. ‘त्पापह’ ।
 १४ घ. ‘णार्थोऽव’ । १५ ख. घ. ‘क्षणध’ । १६ घ. ‘नाथ श्री’ । १७ ख. ‘रामचन्द्र’ । १८ ग. घ.
 ‘णः कलि’ ।

दैधिभक्तहयग्रीवनरनारायणादयोऽपि । एवं मुख्यगौणपूर्णाशवेशाद्यवतारा
बहुमकाराः । तेषूपस्यानुपास्यविभागो द्रष्टव्यः । अवताराणामिच्छैव हेतुर्नकर्म

नन्वहिबुध्न्यसंहितायामेकोनचत्वारिंशदुक्ताः । तथाहि —

‘ विमवाः पद्मनाभाद्यास्त्रिंशच्च नव चैव हि ।

पद्मनाभो ध्रुवोऽनन्तः शक्त्यात्मा मधसूदनः ॥

विद्याधिदेवकपित्रो विश्वरूपो विहंगमः ।

क्रोधात्मा बहवावक्त्रो धर्मो वागीश्वरस्तथा ॥

एकाम्बोनिधिशायी च भगवान्कमठेश्वरः ।

धराहो नरसिंहश्च पीयूषहरणस्तथा ॥

श्रीपतिर्भगवान्देवः कान्तात्मा मृतधारकः ।

राहुजित्कालनेमिघ्नः पारिजातहरस्तथा ॥

लोकनाभस्तु शान्तात्मा दत्तात्रेयो महाप्रभुः ।

न्यग्रोभशायी भगवानेकशृङ्गतनुस्तथा ॥

देवो वामनदेहस्तु सर्वव्यापी त्रिविक्रमः ।

नरो नारायणश्चैव हरिः कृष्णस्तथैव च ॥

ज्वलत्परशुघृष्ट्रामो रामश्चान्यश्चतुर्गतिः ।

वेदविद्भगवान्कल्की पातालशयितः प्रभुः ॥

त्रिंशच्च नव चैवैते पद्मनाभादयो मताः ’ इति ।

तत्कथमत्र षट्त्रिंशदित्युक्तमिति चेन्न । कपिलदत्तात्रेयपरशुरामाणामावेशावतार-
त्वात्तान्विहायात्र षट्त्रिंशदित्युक्तेः । दधिभक्तेति । तत्रामृतप्रदानार्थमङ्गीकृतो
दधिभक्तावतारः । वेदप्रदानार्थो हयग्रीवावतारः । शिष्याचार्यरूपे स्थित्वा श्रीमन्प्रका-
शकृन्नरनारायणावतारः । तेष्विति । तदुक्तं तत्त्वत्रये ‘ तत्राप्राकृतविग्रहा अजहत्स्व-
भावविभवा दीपादुत्पन्नदीपवत्स्थिता मुख्यप्रादुर्भावाः सर्वे सुमुख्यणामुपास्याः । विधि-
शिवपावकव्यासजामदग्न्यार्जुनवित्तेशादिरूपा गौणप्रादुर्भावाः सर्वेऽहंकारयुक्तजीवा-
विष्टातृत्वान्मुमुख्यणामनुपास्याः ’ इति । अत्राऽऽदिशब्देन ककुत्स्थमुचुकुन्दसंग्रहः ।
विधिशिवाद्यश्च बुमुख्यणामेवोपास्या इति बोध्यम् । इच्छैवेति । ‘ संभवाभ्यात्ममायया’
(गी० ४। ६) इत्यत्राऽऽत्ममाययेत्यस्याऽऽत्मेच्छयेत्यर्थः । न कर्मेति ।

प्रयोजनं तु दुष्कृतविनाशपूर्वकं साधुपरित्राणमेव ।

अन्तर्यामित्वं नाम स्वर्गनरकाद्यनुभवदशायामपि जीवात्मनः सुहृत्त्वेन योगिभिर्द्रष्टव्यतया हृदयप्रदेशावस्थितं रूपम् । जीवेन साकं विद्यमानोऽपि तद्गतदोषैरसंस्पृष्टो वर्तते ।

अर्चावतारो नाम देशकालविप्रकर्षरहित आश्रिताभिमतद्रव्यादिकं शरीरतया स्वीकृत्य तस्मिन्नप्राकृतशरीरविशिष्टः सन्नर्चकपराधीनस्नानभोजनासनशयनस्थितिः सर्वसहिष्णुः परिपूर्णं गृहग्रामनगरभूदेशशैलादिषु वर्तमानो मूर्तिविशेषः । स च स्वयंव्यक्तदैवसैद्धमानुषभेदाच्चतुर्विधः । एवमुक्तासु

न च ' पतिव्रता धर्मपरा हता येन मम प्रिया ।

स तु प्रियाविरहितश्चिरकालं भविष्यति ' ।

इत्येतादृशभृगुशापादिभिर्जात इति कथमुक्तमिति वाच्यम् । तत्र शापो व्याजमात्रमवतारस्त्विच्छाप्रयुक्त एवेत्याशयात् । प्रयोजनं त्विति । अत एवाक्तम्—

' परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।

धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे ' (गी० ४ । ८) इति ।

अन्तर्यामित्वमिति । ' य आत्मानमन्तरो यमयति ' (बृ० ३ । ७ । ३) इति श्रुतिरत्र प्रमाणम् । अस्य चान्तर्यामिणः स्थितिर्द्विधा—तत्रैका स्वर्गनरकप्रवेशादिसर्वावस्थास्वपि सकलचेतनानां सहायभूतस्य तांस्त्यक्तुमसमर्थस्य स्थितिः । अपरा च शुभाश्रयेण विग्रहेण सहितस्य तेषां ध्येयत्वार्थं ताव्राक्षितुं च बन्धुभूतस्य हृदयकमले स्थितिः ।

अर्चावतारः । प्रतिमावतारः । देशेति । रामकृष्णाद्यवतारेष्वयोध्यामथुरादिदेशनियम इवार्चावतारेषु देशनियमो नास्तीत्यर्थः । एवं कालनियमोऽपि । आश्रिताभिमतद्रव्यादिकम् । सुवर्णरजतशिलादिकम् । अर्चावतारस्यापि षड्गुणाश्रयत्वम् । तदुक्तम्—

' सर्वातिशयषाड्गुण्यं संस्थितं मन्त्रबिम्बयोः ।

मन्त्रे वाच्यात्मना नित्यं बिम्बे तु कृपया स्थितम् ' इति ।

बिम्बं प्रतिमा । स चेति । देवालयादिष्वयं विद्यमानो मूर्तिविशेषः कचित्स्वयंव्यक्तो भवति । कचिद्देवैः स्थापितः । कचित्सिद्धैः । कचिन्मनुष्यैः । तत्राऽऽद्यत्रय-

पञ्चावस्थास्वपि श्रीविशिष्ट एव भगवान्बर्तत इति भ्रुत्या प्रमाणोसिद्धोऽर्थः ।
तेनैकाग्रनोक्तनिःश्रीकवादो निरस्तः । एवमीश्वरो निरूपितः ॥

इति श्रीबाधूलकुलतिलकश्रीमन्महाचार्यस्य प्रथमदासेन श्रीनिवासदा-
सेन विरचितायां यतीन्द्रमतदीपिकायामीश्वरनिरूपणं
नाम नवमोऽवतारः ॥ ९ ॥

मैतिष्यादवगन्तव्यम् । चतुर्थस्तु प्रसिद्ध एव । आर्षस्तूक्तान्तर्भूत एव । श्रीविशिष्ट
एवेति । अत एवोक्तम्—

‘ नित्यैवैषा जगन्माता विष्णोः श्रीरनपायिनी ।
यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवेयं द्विजोत्तम ॥
देवत्वे देवदेहेयं मनुष्यत्वे च मानुषी ।
विष्णोरेवानुरूपां वै करोत्येषाऽऽत्मनस्तनुम् ’ इति ।

अत्रोपासकस्य प्रथमतोऽर्चावतारस्योपासनेऽधिकारः । ततो विभवस्य । ततो
व्यूहस्य । ततः परस्य । ततोऽन्तर्यामिणः । तदुक्तम्—

‘ उपासकानुरोधेन भजते मूर्तिपञ्चकम् ।
तदर्चाविभवव्यूहसूक्ष्मान्तर्यामिसंज्ञकम् ॥
यदाश्रित्यैव चिद्वर्गस्तत्तज्ज्ञेयं प्रपद्यते ।
पूर्वपूर्वोदितोपास्तिविशेषक्षीणकल्मषः ॥
उत्तरोत्तरमूर्तीनामुपास्त्यधिकृतो भवेत् ’ इति ।
‘ वासुदेवः स्वभक्तेषु वात्सल्यात्तत्तदीहितम् ।
अधिकार्यानुगुण्येन प्रयच्छति फलं बहु ॥
तदर्थं लीलया स्वीयाः पञ्च मूर्तीः करोति वै ।
प्रतिमादिकमर्चा स्यादवतारास्तु वैभवाः ॥
संकर्षणो वासुदेवः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः ।
व्यूहश्चतुर्विधो ज्ञेयः सूक्ष्मं संपूर्णषड्गुणम् ॥
तदेव वासुदेवारूपं परं ब्रह्म निगद्यते ।
अन्तर्यामी जीवसंस्थो जीवप्रेरक ईरितः ॥
य आत्मनीतिवेदान्तवाक्यजालैर्निरूपितः ।
अर्चोपासनया क्षिप्ते कल्मषेऽधिकृतो भवेत् ॥

अथ दशमोऽवतारः ।

एवं द्रव्यनिरूपणानन्तरं क्रमप्राप्तमद्रव्यं निरूप्यते—संयोगरहितमद्रव्यम् । तदद्रव्यं च सत्त्वरजस्तमांसि शब्दस्पर्शरूपरसगन्धाः संयोगः शक्तिरिति दशप्रकारमेव । तत्र प्रकाशसुखलाघवादिनिदानमतीन्द्रियं शक्त्याद्यतिरिक्तमद्रव्यं सत्त्वम् । तद्विविधम्—शुद्धसत्त्वं मिश्रसत्त्वं चेति । रजस्तमःशून्यद्रव्यैवार्ति सत्त्वं शुद्धसत्त्वम् । तन्नित्यविभूतावुपचारोत्तत्प्रवर्तकेश्वरे च । रजस्तमः-

विभवोपासने, पश्चाद्व्यूहोपास्तौ ततः परम् ।

सूक्ष्मे, तदनु शक्तः स्यादन्तर्यामिणमीक्षितुम् ' इति च ॥

इति श्रीयतीन्द्रमतदीपिकाप्रकाशे नवमोऽवतारः ॥

अथ दशमोऽवतारः ।

संयोगरहितमिति । द्रव्ययोरेव संयोग इति नियमात् । सत्त्वेति । ननु सत्त्वरजस्तमसां द्रव्याभेदेन द्रव्यत्वमेवेति चेन्न । ' रचनानुपपत्तेश्च ' (ब्र० सू० २ । २ । १) इतिसूत्रस्थभाष्यविरोधात् । तत्र हि चकारादन्वयस्यानैकान्त्यं समुच्चिनोतीत्युपक्रम्य सत्त्वादयो द्रव्यधर्मा न तु द्रव्यस्वरूपम् । सत्त्वादयो हि पृथिव्यादिद्रव्यगतलघुत्वप्रकाशादिहेतुभूतास्तत्स्वभावविशेषा एव न तु मृद्धिरण्यादिवद्द्रव्यतया कार्यान्विता उपलभ्यन्ते । गुणा इत्येव च सत्त्वादीनां प्रसिद्धिरित्युक्तम् । सत्त्वादीनां द्रव्यत्वस्याप्रामाणिकतया गुणशब्दस्यास्वारस्यमयुक्तमिति श्रुतप्रकाशिकायामुक्तम् । वेदान्तदीपेऽपि चकारात्सत्त्वादीनां द्रव्यगुणत्वेन शौक्यादेरिवोपादानकारणत्वासंभवं समुच्चिनोति । सत्त्वादयो हि कार्यगतलाघवप्रकाशादिहेतुभूताः कारणभूतपृथिव्यादिगतास्तत्स्वभावविशेषा इत्युक्तम् । सत्त्वरजस्तमसां शब्दादिपञ्चानां च भूताद्यनुपादानानां गुणत्वम् । तदुपादानानां तन्मात्रत्वाद्द्रव्यत्वमिति तु कृष्णावधूतपण्डितैरुक्तम् । प्रकाशसुखेति । अनेन रजस्तमसोर्व्यावृत्तिः । अतीन्द्रियमित्यनेन शब्दादीनां व्यावृत्तिः । शक्त्याद्यतिरिक्तमित्यनेन शक्त्यादिव्यावृत्तिः । प्रकाशश्च वस्तुयाथात्म्यावबोधः । आदिपदेन ज्ञानमुखसङ्गसंग्रहः । तदुक्तं गीताभाष्ये—(१४।६) ज्ञानमुखजननं सत्त्वं

सर्ववृत्तिसत्त्वं मिश्रसत्त्वम् । तत्त्रिगुणे तत्संबन्धिनि जीवे चोपचारादिति ज्ञेयम् ।

लोभप्रवृत्त्यादिनिदानमतीन्द्रियं शक्त्याद्यतिरिक्तमद्रव्यं रजः ।

प्रमादमोहादिनिमित्तमतीन्द्रियं शक्त्याद्यतिरिक्तमद्रव्यं तमः । त्रींश्वप्येतानि यावत्प्रकृतिव्याप्तानि प्रकृतिवश्यपुरुषसंबद्धान्यनित्यानि । नित्यसंतानानि प्रलयदशायां समानि सृष्ट्यादौ विषमाणि सृष्टिस्थितिसंहारोपयुक्तानि ईश्वरसंकल्पादिसहकारिभेदात्परस्पररामिभवोद्भवकरोणीत्येतानि साधारणानि । सत्त्वगुणस्तु सम्यग्ज्ञानरूपसुखादिहेतुर्मोक्षप्रदश्च । रजोगुणस्तु रागाद्यार्त्तकः कर्मसंज्ञदुःखादिहेतुः स्वर्गाद्यामुष्मिकप्रदः । तमोगुणस्त्वज्ञानरूप आलस्यादिहेतुर्नरकप्रदश्च । अतः सत्त्वाद्यो गुणा न द्रव्यरूपाः ।

अस्मदादिश्रोत्रग्राह्यः पञ्चभूतवर्ती शब्दः । स द्विविधः—वर्णात्मकोऽव-

पुनरपि तयोः सङ्गजननं चेति । मिश्रसत्त्वमिति । इदमेवाशुद्धसत्त्वमिति व्यवहियते ।

लोभप्रवृत्त्यादीति । लोभः स्वकीयद्रव्यस्यात्यागशीलता । प्रवृत्तिस्तु प्रयोजनमनुद्दिश्यामि चलस्वभावता । आदिपदेनाऽऽरम्भाशमसृष्टहासंग्रहः । आरम्भश्च फलसाधनभूतकर्मारम्भः । इन्द्रियानुपरतिरशमः । विषयेच्छा सृष्टहा ।

प्रमादमोहादीति । अकार्यप्रवृत्तिफलमनवधानं प्रमादः । विपरीतज्ञानं मोहः । आदिपदेनाप्रकाशाप्रवृत्तिसंग्रहः । ज्ञानानुदयोऽप्रकाशः । अप्रवृत्तिश्च स्तब्धता ।

पञ्चभूतवर्तीति । भेधो गर्जति शङ्को नदति भेरी ध्वनतीत्यादिव्यवहारदर्शनात् । 'नमस्ते वायो त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि' (तै० १ । १ । १) इतिश्रुतौ च वायोरेव वेदात्मना परिणतिरुपलभ्यते । तत्तु वायोः शब्दाधारत्वमन्तरेण न संजायतीति । 'तस्य ह वा एतस्य महतो भूतस्य निःश्वसितमेतद्यद्वेदः' (बृ० २ । ४ । १०) इत्यादिश्रुतिरप्यत्र प्रमाणम् । विष्णुपुराणे च (२ । १४ । ३२)—

वेणुरन्ध्रविभेदेन भेदः षड्जादिसंज्ञितः ।

अभेदव्यापिनो वायोस्तथाऽसौ परमात्मनः ॥

इत्युक्तम् । एवं नाभेदेशादेव निर्गतस्य वायोस्तात्वादिस्थानसंबन्धेन तत्तच्छब्दपरिणतिहेतुत्वं प्रसिद्धमेव । अत्रेदं बोध्यम्—लीलाविभूताविव नित्यविभूतावपि

१ ग. 'हृत्तिस' । २ क. 'न्धिजी' । ३ क. 'मानानि' । ४ ग. 'सृष्टिदशायां वि' । ५ क. 'राण्येता' । ६ ख. 'सत्यज्ञान' । घ. 'सम्यक्त्वज्ञान' । ७ घ. 'सुखहे' । ८ ग. 'त्मककर्म' । ९ क. 'सङ्गिदुःखहे' । ख. 'सङ्गीदुः' । १० ग. 'स्वर्गनरकाद्या' ।

र्णात्मकश्चेति । अकचटतपयादिविशिष्टपञ्चाशदक्षरात्मको वर्णात्मकः । देव-
मनुष्यादीनां ताल्वादिव्यङ्ग्यः । भेर्यादिजन्योऽवर्णात्मकः । एवंभूतः शब्दः
श्रोत्रेन्द्रियेण गृह्यते । श्रोत्रेन्द्रियगमनाद्यञ्जकवाय्वागमनाद्वा शब्दग्रहः । ननु
भ्रुत्या शब्दस्य द्रव्यत्वं प्रतीयते । अद्रव्यत्वं कथमिति चेन्न । अकारादेः
प्रणवोत्पादकत्वं वाच्यद्वारा संभवतीति परिहारादद्रव्यत्वमुपपद्यते । इति शब्दः ।

शब्दादयो वर्तन्त एव । ते च सर्वोत्कृष्टाः सर्वातिशायिनश्च । यथा कस्तूरीचम्पक-
प्रभृतिषु गन्धसाम्ये सत्यपि सौरभविशेषस्तत्रतत्रोपलभ्यते, तथा लीलाविभूतौ
नित्यविभूतौ च शब्दादिसद्भावेऽपि प्रमाणसिद्धं वैषम्यमनतिलङ्घनीयमेव । न हि
वीणावेणुप्रभृतीनामैकरूप्येण स्वरनियम इति ।

पञ्चाशदिति । स्वराः षोडश । कादयः स्पर्शाः पञ्चविंशतिः, यरलवशषसह इत्ये-
तेऽष्टौ । क्षवर्णश्चैकः । तस्य संयुक्तत्वेऽपि मातृकापाठे पृथग्गणनात् । लकारस्तु न
पृथग्गणितः । मातृकापाठे लळयोरभेदात् । ननु दूरस्थशब्दस्य कथं श्रोत्रेन्द्रियसंनि-
कर्ष इति चेत्तत्राऽऽह—श्रोत्रेन्द्रियेति । तदुक्तं वरदनारायणमहारकैः—

‘दूरे शब्दः समीपे च प्राच्यां चेत्यादिदर्शनात् ।

गत्वा श्रोत्रेन्द्रियं तत्र ततः शब्दग्रहक्षमम्’ इति ।

व्यञ्जकोति । शब्दाधारभेर्याद्यवयवागमेन शब्दाधारवाय्वागमनेन वा दूरस्थशब्द-
ग्रह इत्यपि केचित् । ननु भ्रुत्येति । भूरित्येव ऋग्वेदादजायत भुव इति यजुर्वेदास्व-
रिति सामवेदात्तानि शुक्राण्यभ्यतपत्तेभ्योऽभितप्तेभ्यस्त्रयो वर्णा अजायन्त, अकार उकारो
मकार इति तानेकधा समभरत्तदेतदोमिति (ऐ० ब्रा० अ० २९ ख० ७) इति हि श्रुतिः ।
स्मृतिरपि—

‘अकारं चाप्युकारं च मकारं च प्रजापतिः ।

वेदत्रयान्निरदुहर्द्धुबः स्वरितीति च’ इति ।

अत्राकारादिवर्णानां प्रणवोपादानकारणत्वप्रतिपादनेन द्रव्यत्वमन्तरेणोपादान-
कारणत्वासंभवेन द्रव्यत्वं सिध्यति । यस्य वेदाः शरीरमिति श्रुतौ च
शब्दात्मकवेदस्य शरीरत्वप्रतिपादनेन शरीरत्वस्य च द्रव्यत्वव्याप्यत्वेन
शब्दस्य द्रव्यत्वं सिध्यतीत्याशयः । प्रयोगश्च—शब्दो द्रव्यम्, साक्षादि-
न्द्रियसंबन्धेन गृह्यमाणत्वाद्वदति । वाच्यद्वारेति । तथा च वाच्यस्योपादानकार-
णत्वेन द्रव्यत्वेऽपि वाचकस्य शब्दस्य द्रव्यत्वे मानामावः । ‘यस्य वेदाः शरीरम्’
(वृ० १ । ७ । ३) इति तु देवताविशेषविषयत्वेनोपपद्यते । साक्षादिन्द्रियसंबन्धेन
गृह्यमाणत्वमिति हेतुस्तु स्वरूपासिद्धः । शब्दस्याऽऽश्रयद्वारैवेन्द्रियसंनिकर्षात् । न च

अस्मदादिस्पर्शनेन्द्रियग्राह्यविजातीयव्यावृत्तमद्रव्यं स्पर्शः । स च त्रिविधः—
शीतोष्णानुभयात्मकभेदात् । अप्सु शीतस्पर्शः । तेजस्युष्णस्पर्शः । क्षितिप-
वनयोरनुष्णाशीतस्पर्शः । स च पुनर्द्विविधः—पाकजोऽपाकजश्चेति । पृथिव्यां
पूर्वः । इतरेषु त्रिष्वितरः । तत्रामृतगरलतूलोपलगोब्राह्मणचाण्डालादिस्पर्श-
विशेषो अपाकजभेदोः । इति स्पर्शः ।

अस्मदादिचक्षुरिन्द्रियैकग्राह्यविजातीयव्यावृत्तमद्रव्यं रूपम् । तच्चतुर्विधम्—
श्वेतरक्तपीतकृष्णभेदात् । तत्र सलिलकलधौतशङ्खशुक्तिशशाङ्कादीनां रूपवि-
शेषाः श्वेतभेदाः । हुतवहजपादाडिम्बन्धुजीवविद्रुमपद्मरागादीनां तु रूपवि-
शेषा रक्तभेदाः । काञ्चनहरितालहरिद्रादीनां रूपविशेषाः पीतभेदाः ।
मरकतमधुकरजलधरतिमिरतमालदूर्वादीनां कृष्णभेदाः । पीतमपि रक्तावान्तर-
भेदं केचिदिच्छन्ति । श्रुत्यनुसारात् । प्रकारान्तरेण रूपं द्विविधम्—
श्रोत्रेन्द्रियस्याऽऽकाशस्वरूपत्वात्तेन साक्षादेव शब्दस्य संनिकर्ष इति वाच्यम् ।
श्रोत्रेन्द्रियस्याऽऽकाशत्वायोगात् ।

अस्मदादीति । अस्मदादिस्पर्शनेन्द्रियग्राह्यो यः स्पर्शस्तद्विजातीयाः शब्दादय-
स्तद्व्यावृत्तं तद्विज्रमित्यर्थः । विजातीयव्यावृत्तपदानुपादानेऽनुद्भूतस्पर्शोऽव्याप्तिः स्यात् ।
तस्यास्मदादिस्पर्शनेन्द्रियग्राह्यत्वाभावात् । घटादिव्यावृत्तयेऽद्रव्यमिति । एवमग्रेऽ-
प्यूहम् । तेजस्युष्ण इति ।

‘सुतं पतन्तं प्रसमीक्ष्य पावके न बोधयामास पतिं पतिव्रता ।

पतिव्रताशापभयेन पीडितो हुताशनश्चन्दनबिन्दुशीतलः ।’

इत्यस्य त्वयमाशयः—हुताशनस्य न शीतलत्वं जायते । अपि तु पतिव्रतासंक-
ल्पविशेषेण तस्य दाहकत्वमेवोपरुध्यत इति । अनुष्णाशीत इति । अनुष्णाशीतोऽपि
स्पर्श एव । न तु शीतोष्णविरहमात्रम् । आकाशादावपि तथोपलम्भप्रसङ्गात् ।
वायुपृथिव्योः स्पर्शवत्त्वस्य श्रुत्यादिसिद्धत्वाच्च । न च स्पर्शसामान्यं तदिति वाच्यम् ।
निर्विशेषं न सामान्यमिति न्यायात् । चाण्डालादीति । आदिना कपिकच्छूसंग्रहः ।
गोब्राह्मणचाण्डालादिषु स्पर्शभेदस्तु तत्तत्स्पर्शाधीनशुद्धचशुद्धिभेदेन बोध्यः । मृदुत्वक-
ठित्वादयोऽपि स्पर्शविशेषा एव । स्पर्शेनैव तदुपलब्धेः । चक्षुषा तु न तदुपलब्धिः ।
किंतु तत्र मृदुत्वादिव्याप्तरूपविशेषग्रहणेन तदनुमानमेव । केचित्तु मृदुत्वादयः संयोग-
विशेषा एवेत्याहुः ।

चक्षुरिन्द्रियैकग्राह्येति । चक्षुरिन्द्रियमात्रग्राह्यमित्यर्थः । श्रुत्यनुसारादिति ।
‘यदग्रे रोहितं रूपं तेजसस्तद्रूपं यच्छुक्लं तदपां यत्कृष्णं तदन्नस्य’ (छां० १।१।१)

१ ग. ‘ग्राह्यविजातीयव्यावृत्तोऽद्रव्यं’ । घ. ग्राह्यमद्रव्यं । २ घ. ‘वाः इति’ । ३ ग. ‘दाः ।
अस्म’ । ४ ग. घ. ‘तुर्धा’ । ५ क. ख. घ. ‘णद्विविधा’ ।

भास्वराभास्वरभेदात् । तेजोगतं भास्वरम् । क्षितिसलिलगतं चाभास्वरम् ।
एवं चत्वार्येव रूपाणि । तेन चित्रं नाम पञ्चमं रूपमिति मतनिरासः ।
अत एव चित्रगन्धस्पर्शरसानामपि निरासः । इति रूपम् ।

अस्मदादिजिह्वैकग्राह्यविजातीयेतरो रसः । स षोढा—मधुराम्ललवणकटुक-
षायतिक्तभेदात् । तन्नेत्रुक्षीरगुडादिरसा मधुरभेदाः । चूतचिञ्चामलकादि-
रसा आम्लाः । सैन्धवोषरविकारा लवणभेदाः । किंपाकनिम्बादिरसाः
कटुभेदाः । हरीतकीविभीतकचूताङ्कुरादिरसाः कषायभेदाः । गुण्ठीमरीचिस-
र्षपादिरसास्तिक्तभेदाः । इति रसः ।

अस्मदादिघ्राणग्राह्यविजातीयेतरोऽद्रव्यविशेषो गन्धः । स च द्विविधः—
सुरभिरसुरभिश्चेति । पाटीरमृगमदप्युष्टणचम्पकादिगन्धाः सुरभिभेदाः ।
अयं च गन्धः पृथिव्येकवर्ती पाकभेदाद्भिन्नः । पवनसलिलादिषु गन्धोप-
लम्भः पार्थिवसङ्गादयो दहतीतिवदौपचारिकः । पञ्चीकरणप्रक्रियया सर्व-
भूतेषु सर्वभूतगुणानां विद्यमानत्वेऽपि प्राधान्याभिप्रायेणोक्तमिति न विरोधः ।
पाकाद्गुणान्तरोत्पत्तिः स्वाश्रयनाशाभावादेवोपपत्तेः पीलुपर्णकवादिमतनि-
रासः । इति गन्धः ।

इति श्रुतौ त्रयाणामेव रूपाणां प्रतिपादनादिति भावः । तेजोगतमिति ।
तेजसि रूपं रक्तभास्वरम् । सलिले तु शुक्लभास्वरम् । पृथिव्यां बहुवि-
धमभास्वरम् । यद्यपि मन्त्रशास्त्रे पीता भूमिः श्वेतमम्भो वह्निपवनौ रक्तधूम्रौ
द्यौर्नीलेति पञ्चानामपि भूतानां रूपवत्त्वं दृश्यते तथाऽपि तत्केवलं ध्यानार्थ-
मेव । यथा तत्र मन्त्रवर्णानामपि रूपं ध्यानार्थं वर्णितं तद्वत् । अन्यथा 'यदग्ने'
इत्युक्तश्रुतिविरोधः । अनुभवविरोधश्च । चतुर्विधस्यापि रूपस्य पृथिव्यामुपलम्भात् ।
श्रुतौ पृथिव्याः कृष्णरूपोक्तिस्तु न रूपान्तरविरहपरा । कलुषजलादौ वर्णभेदस्तु
पृथिवीसंसर्गविशेषादेव । चित्रमिति । यत्तु नैयायिकाश्चित्रमिति किमपि रूपान्तरमस्ति ।
अन्यथा श्वेतपीताद्यनेकतन्त्वारब्धपटस्य नीरूपत्वेनाप्रत्यक्षप्रसङ्गादित्याहुः । तत्र ।
अवयवातिरिक्तस्यावयविनोऽभावात् । अवयवेषु च श्वेतादेरेकैकस्यैवोपलम्भात् ।

सुरभिभेदा इति । एतदुत्तरं पूतिविस्त्रादिगन्धा असुरभिभेदा इति पाठः ।
पीलुपाकेति । पीलवः परमाणवस्तेष्वेव पाको न त्ववयविनीति वैशेषिकाः । अवय-

१ क. ख. 'सः । अस्म' । २ घ. 'चित्ररसगन्धादिस्पर्शानामपि' । ३ ग. 'दिरसनेन्द्रियमा' ।
४ क. 'कारभेदा लव' । ग. 'कारादिरसा लव' । ५ झ. 'ण्ठीमिरिची स' । ६ ग. 'दाः । अस्म' । ७ ख.
'घ्राणेन्द्रियमा' । ८ घ. ग. 'स द्वि' । ९ घ. 'भेदाभिन्नः' । १० ग. घ. 'वसंसर्गाद' । ११ ग. घ.
'वैगु' । १२ ख. 'वोत्पत्तेः' । १३ ग. 'पाकादिम' । घ. 'पाकम' ।

संयुक्तप्रत्ययनिमित्तं संयोगः । स च सामान्यगुणः षड्व्यवृत्तिः । अस्य च स्वाभावसादेश्यमुपलभ्यमानमंशभेदप्रयुक्ततया न विरोधावहम् । स कार्याकार्य-भेदाद्विविधः । पूर्वः परिमितानामुभयप्रेरणात् । यथा मेषयोर्मल्लयोर्वा । कश्चि-दन्यतरप्रेरणात् । यथा स्थाणुश्येनयोः संयोगः । केचित्संयोगजसंयोगमपि-वर्णयन्ति । हस्तपुस्तकसंयोगात्कायपुस्तकसंयोग इति । तन्न । हस्तसंयोगादेव कायसंयोगस्य जातत्वात् । एतेन विभागजविभागो निरस्तः ।

विन्यपि पाक इति पिठरपाकवादिनो नैयायिकाः । तदुभयमपि नास्माकं संमतम् । परमाणूनां प्रागेव निरस्तत्वादवयवातिरिक्तावयविनोऽसत्त्वाच्च । किं तु विभक्तेष्वेवाव-यवेषु पाक उत संयुक्तेष्वपीत्येव चिन्ता । तत्र चास्माभिर्यथासंभवमुभयमपि स्वीक्रियत इति बोध्यम् ।

संयुक्तेति । यत्तु द्रव्यस्वरूपमेव संयोगो न पदार्थान्तरमित्याहुः । तन्न । तथा-सति वियुक्तयोरपि स्वरूपानपायात्संयुक्तप्रत्ययः स्यात् । बौद्धाश्च नैरन्तर्यमात्रमेव संयोग इत्याहुः । तत्र नैरन्तर्यं नामान्तरालाभावः । स चाऽऽसन्नदेशसंयोग एव । अभा-वस्य भावान्तररूपत्वात् । तथा च संयोगोऽवश्यं स्वीकार्य एव । किं च संयोगस्य सार्वत्रिकोपजीवनेन सर्वैरनपवाद्यत्वमेव । यतः प्रकृतिपुरुषसंयोगाद्विश्वसृष्टिः । तादृ-शैरेव संयोगविशेषैर्ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं जगद्वैषम्यम् । इन्द्रियार्थसंयोगाद्विविधा मतिः । जलादिसंयोगाद्वीजेऽङ्कुरोत्पत्तिः । पवित्रवस्तुसंयोगात्सुखम् । अपवित्रवस्तुसंयोगा-दुःखमिति संयोगकार्याणि सर्वत्रानुभूयन्ते । स्वाभावेति । स्वस्य संयोगस्य योऽभा-वस्तेन सह संयोगस्य सादेश्यम् । समानो देशो यस्य स सदेशस्तस्य भावः सादे-श्यम् । सामानाधिकरण्यमिति यावत् । यस्मिन्वृक्षे कपिसंयोगस्तस्मिन्नेव वृक्षे तद-भावो यद्यप्युपलभ्यते तथाऽपि न विरोधः । संयोगस्याग्रावच्छेदेन तदभावस्य च मूलावच्छेदेन सत्त्वात् । एकदेशावच्छेदेन द्वयोर्युगपत्प्रतीतौ हि विरोधः । नात्र तथेति भावः । कार्याकार्येति । कार्योऽनित्यः । अकार्यो नित्यः । हस्तसंयोगा-देवेति । हस्तसंयोग एव कायसंयोगः । हस्तादिव्यतिरिक्तस्यावयविनोऽभावात् । किं च व्यतिरिक्तावयवस्वीकारेऽपि हस्तसंयोगाद्विन्नः कायसंयोगो न सिध्यति । येन हेतुना यदैवावयवः संयुज्यते तेनैव हेतुना तदैवावयवव्यपि संयुज्यताम् । न हि हस्त-पुस्तकसंयोगानन्तर्यं देवदत्तपुस्तकसंयोगस्योपलभ्यते ।

१ क. 'भेदेनैवप्र' । २ ग. 'स च का' । क. ख. 'स कार्यभे' । ३ ग. 'स्तपुस्तकसंयोगादे-वोपपत्तेः । एते । ४ घ. 'योमो हस्तस्य कायत्वात् । एते' । ५ ग. 'गोऽपि नि' ।

विभागोऽपि संयोगाभाव एव न पृथग्गुणः ।

अकार्यसंयोगस्तु विभुद्रव्ययोः । अजद्रव्यसंयोगः भुत्याऽङ्गीक्रियते । अनु-
मानादप्यजसंयोगसिद्धिः । यथा विभुद्रव्यं विभुद्रव्यसंयोगवद्द्रव्यत्वाद्वट-
वत् । विभुद्रव्यमीश्वरसंयुक्तं द्रव्यत्वाद्वटवत् । ईश्वरः कालादिसंयुक्तः,

विभागोऽपीति । परस्परसंयुक्ते द्रव्यद्वये विद्यमाने सति समुपगतो यः संयो-
गनाशः स एव विभागव्यवहारविषयः । न तु नैयायिकाभ्युपगतो विभागो नाम
कश्चिद्गुणोऽस्ति । न च संयोगविनाशकत्वेन विभागः स्वीकार्य इति वाच्यम् ।
विभागकारणत्वेन कल्पितात्कर्मण एव संयोगनाशोपपत्तेः । न च संयोगनाशो
ज्जातस्य संयोगनाशस्याविनाशित्वेन पुनः संयोगेऽपि विभक्तप्रत्ययः स्यादिति वाच्यम् ।
त्वन्मते विभागाभावेन विभक्तप्रत्ययाभावेऽपि संयोगनाशस्य सत्त्वेनासंयुक्तप्रत्यय-
प्रसङ्गात् । अथ पुनर्जातः संयोगोऽसंयुक्तप्रत्ययप्रतिबन्धक इति चेत्स एव विभक्त-
प्रत्ययस्यापि प्रतिबन्धकोऽस्तु । न च संयोगजनकस्य कर्मणः संयोगनाशजनकत्व-
मनुपपन्नमिति वाच्यम् । रूपादिजनकतयाऽभ्युपगतस्याग्निसंयोगस्य रूपादिनाशक-
त्वाभ्युपगमात् । ननु सिद्धान्तेऽभावस्य भावान्तररूपत्वेन संयोगनाशः किं-
स्वरूप इति चेदुच्यते—उत्तरदेशसंयोग एव पूर्वदेशसंयोगनाशः । उत्त-
रदेशसंयोगस्य पूर्वदेशसंयोगेन सह विरोधादुत्तरदेशसंयोग एव पूर्वदेशसंयोग-
विरुद्धत्वेनाऽऽलोचितः पूर्वदेशसंयोगनाश इति परिस्फुरति । न चोत्तरदेशसंयो-
गस्य भावरूपेण प्रतीतिः कथमिति वाच्यम् । द्विविधा ह्युत्तरदेशसंयोगप्रतीतिः ।
ज्ञातपूर्वदेशसंयोगस्य तद्विरुद्धत्वेनैका । स्वरूपेण चापरा । तत्र ये स्वरूपेण
प्रतिपद्यन्ते ते भावरूपेणाभिमन्वते । ये पुनः पूर्वदेशसंयोगविरुद्धत्वेन प्रतिपद्यन्ते ते
त्वभावरूपेणेति बोध्यम् ।

विभुद्रव्ययोरिति । तयोरसंयुक्तत्वे तु सान्तरत्वप्रसङ्गः । न च निरवयवस्य
विभुद्रव्यस्य कथं संयोगः । संयोगस्यैकदेशवार्तित्वसामर्थ्यादिति वाच्यम् । औपाधि-
कांशभेदकृत्या तन्निर्वाहात् । ननु संयोगस्यान्यतरकर्मोभयकर्म वा हेतुः । तदभावेन
विभुद्रव्ययोरनं संयोग इति चेन्न । विभुद्रव्यसंयोगस्य नित्यत्वेन कारणसापेक्षत्वा-
भावात् । श्रुत्येति । ‘ सर्वव्यापी च भगवान् ’ (श्वे० ३।११) ‘ अन्तर्बहिश्च
तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः ’ (ना० १।१।६) इत्यादिश्रुतयो द्रष्टव्याः ।
कालादिसंयुक्त इति । न च कालसंयोगे कालकार्यत्वप्रसङ्ग इति वाच्यम् ।
तस्यापि तदधीनविकारत्वात् । तदुक्तम्—

‘कालः संप्रच्यते तत्र न कालस्तत्र वै प्रमुः’ इति ।

द्रव्यत्वाद्वदित्यादिभिर्विभुसंयोगसिद्धिः । अथ शक्तिः—सर्वकारणानां कारणत्वनिर्वाहकः कश्चिदद्रव्यविशेषः शक्तिः । तर्कागमाभ्यां तत्सिद्धेः । प्रतिबन्धकमणिमन्त्रादिसंनिधौ स्वरूपसहकारिवैकल्याभावेऽपि यदुपरोधाद्-हनो न दहति सा ह्यतीन्द्रिया शक्तिः । अयस्कान्तादिषु तत्प्रसिद्धिः । सा शक्तिः षड्द्रव्यवृत्तिः । भगवन्निष्ठत्वं पुराणरत्नादिषु प्रसिद्धम् । एवं सर्वत्रापीति शक्तिर्नाम धर्मविशेषः सिद्धः ।

ननु चतुर्विंशतिप्रकारा गुणा इत्युक्तत्वात्कथं दशैवेति निर्दिश्यत इति चेदुच्यते—जीवात्मविशेषगुणानां बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नानां षण्णां

किं च यथा मूर्तगतविकारविशेषसिद्ध्यर्थं विभुसंयोग उक्तस्तथैव काला-दिगतविकारसिद्ध्यर्थमपीश्वरसंयोगोऽवश्यमाभ्युपेयः । अन्यथेश्वरशरीरत्वमपि काला-देर्न स्यात् ।

तर्कागमाभ्यामिति । तत्र तर्कमाह—प्रतिबन्धकेति । आगमस्तु—

‘ शक्तयः सर्वभावानामचिन्त्या अपृथक्स्थिताः ’

(अहि. सं.) इत्यादिर्दृष्टव्यः । अयस्कान्तादिष्विति । आदिना दुन्दुभिस्व-नादयः । ननु शक्तिः शक्तिविशिष्टा न वा । नाऽऽद्यः । तस्या अपि शक्तेः शक्तिवि-शिष्टत्वेनानवस्थापातात् । नान्त्यः । तथा सति तस्याः कारणत्वं न स्यात् । अशक्तत्वात् । अन्यथा सिकताभ्योऽपि तैलमुत्पद्येतेति चेन्मैवम् । शक्त्य-न्तराभावेऽपि कारणानां कार्यानुगुण्यरूपतया तस्याः सिद्धत्वात् । अन्यथो-ष्णत्वमुष्णं न वा । आद्येऽनवस्था । अन्ये कार्यं न जनयेच्छीतवदित्यादिप्रस-ङ्गात् । षड्द्रव्यवृत्तिरिति । तदुक्तमात्मसिद्धौ (पृ० ११) सर्वद्रव्येषु तत्कार्यसम-धिगम्यस्तत्प्रतियोगिशक्त्याख्यो गुणः साधारण इति । न चाद्रव्येषु रूपरसादिषु शक्त्यभावेन कथं तेषां कारणत्वमिति वाच्यम् । रूपरसाद्यधिकरणीभूतद्रव्यनिष्ठयैव शक्त्या रूपादिसमानाधिकरणया तेषां शक्तत्वात् । केचित्तु रूपादिष्वपि शक्तिमि-च्छन्ति । पुराणरत्नादिष्विति । तदुक्तं विष्णुपुराणे (१।३।२)—

‘ शक्तयः सर्वभावानामचिन्त्यज्ञानगोचराः ।

यतोऽतो ब्रह्मणस्तास्तु सर्गाद्या भावशक्तयः ॥

भवन्ति तपतां श्रेष्ठ पावकस्य यथोष्णता ’ इति ।

चतुर्विंशतिप्रकारा इति । यद्यपि ‘ रूप १ रस २ गन्ध ३ स्पर्शाः ४ संख्या ५ परिमाणानि ६ पृथक्त्वं ७ संयोग ८ विभागौ ९ परत्वा १० परत्वे ११ बुद्धयः १२

ज्ञानविततिरूपत्वेन ज्ञानान्तर्भावस्योक्तत्वात्, धर्माधर्मयोरपीश्वरप्रीत्यप्रीतिरूपत्वेनेश्वरज्ञानेऽन्तर्भावात्, भावनाख्यसंस्कारस्य ज्ञानविशेषरूपत्वात्, वेगोत्पासुख १३ दुःखे १४ इच्छा १५ द्वेषौ १६ प्रयत्ना १७ च गुणाः ' (क० सू. १।१।६) इति सूत्रे सप्तदश गुणा उक्तास्तथाऽपि तत्सूत्रस्थचकारेणानुक्तसमुच्चयार्थेन गुरुत्व १८ द्रवत्व १९ स्नेह २० संस्कार २१ धर्मा २२ धर्म २३ शब्दा २४ नां संग्रह इत्युपस्कारविवृत्योरुक्तत्वाच्चतुर्विंशतिप्रकारा इत्युक्तम् । ज्ञानान्तर्भावस्येति । अत एवाऽऽहुः—

‘ इच्छाद्वेषप्रयत्नादिशब्दैर्धारिभिधीयते ।

अर्थभेदानुविद्धास्ते धीविशेषाः प्रकीर्तिताः ’ इति ।

इच्छादिहेतुभूतानुकूलादिविषया बुद्धिरेवेच्छादिव्यवहारमातनोति । तदतिरिक्तरूपेण न कोऽपि लाभः । गौरवदोष एव लभ्यते । न च ज्ञानेच्छादीनां पर्यायत्वं स्यादिति वाच्यम् । यथा ज्ञानत्वाविशेषेऽपि प्रत्यभिज्ञास्मृत्यनुमित्यनुभवादिभेदेषु न पर्यायत्वं तद्वदत्रापि वक्तुं शक्यत्वात् । अन्यथेर्ष्याभ्यसूयाभयधृतिकरुणाशान्तिदुष्ट्यादिव्यवहाराणामपि विषयलाभार्थमर्थान्तरं कल्प्यं स्यात् । यद्यपि पादयोर्मे दुःखमित्यादिव्यवहारात्सुखदुःखयोः शरीरधर्मत्वं प्रतीयते तथाऽपि तदौपचारिकम् । मृतशरीरेऽनुपलम्भात् । तथा च तयोरात्मधर्मत्वेन धीविशेषत्वमुपपन्नम् । धर्माधर्मयोरिति । चिरध्वस्तस्य कर्मणः कालान्तरभाविफलानुगुणं किमपि द्वारमदृष्टाख्यमुपादेयम् । तच्चान्तःकरणपरिणतिरिति सांख्याः । चेतसो वासनेति सौगताः । पुंषर्म इति न्यायवादिनः । विभुरूपं किमपि तत्त्वान्तरमिति जैनैकदेशिनः । पुद्गलरूपमिति तत्सयूध्याः । एतच्चिन्त्यम् । प्रमाणाभावात् । गौरवाच्च । किं तु तत्तत्कर्माचरणपरिणतेश्वरबुद्धिविशेष एवादृष्टम् । अत एव ‘ स एवैनं भूतिं गमयति ’ (तै. सं. २।१।१) ‘ स एनं प्रीतः प्रीणाति ’ (तै. सं. ९।७।४) ‘ एष ह्येव साधु कर्म कारयति तम् ’ (कौ. ३।८) ‘ शिषाम्यजस्रमशुभान् ’ (गी. १६ । १९) इत्यादिप्वीश्वरप्रीतिकोपाभ्यां फलप्राप्तिरभिधीयते । एतेन शरीरादिकं भोक्तृविशेषगुणप्रेरितभूतपूर्वकं तद्भोगसाधनत्वात्स्वगादिवादिति सिद्धे ज्ञानाद्यनुपपत्तेः परिशेषाज्जीवमवन्तादृष्टसिद्धिरिति वैशेषिकाद्युक्तमपास्तम् । अस्मदुक्तादृष्टादेव नियमोपपत्तेर्विषये बाधकाभावात् । ज्ञानविशेषेति । संस्कारो हि धर्मभूतज्ञानस्यावस्थाविशेषः । स्मृत्यादिवत् । ज्ञानस्य द्रव्यत्वेन तस्यावस्थावत्त्वमुपपद्यते । तत्राऽऽत्मा निर्विकारः । धर्मभूतज्ञानं तु सविकारम् । तच्चाऽऽत्मनो नित्यासाधारणधर्मः । तेन धर्मभूतज्ञानगताः सर्वे विकारा ज्ञानद्वारा ज्ञानाश्रयात्मपर्यन्तं व्यवहियन्त इत्याहुः । वेगोत्पादकेति । शीघ्रं गच्छतीत्यादिषु कर्मातिशयविशेषादितरो वेगो नाम कश्चिद्गुणो नोपलभ्यते । अतिरिक्तवेगवाद्यपि कर्मभेदाद्वेगभेदं कथयति । तथा च यादृशकर्मभेदाद्वेगभेदः परिक-

दकहेतोरेव वेगाख्यसंस्कारोपपत्तेः, संयोगमादाय स्थितिस्थापकस्यापि संभ-
वात्, शब्दादिगन्धान्तानां प्रत्यक्षासिद्धत्वेनाङ्गीकारात्, विभागपृथक्त्व-
योरपि संयोगाभावमादायोपपत्तेः, परत्वापरत्वयोर्देशकालसंयोगविशेषमा-
दायोपपत्तेः, संख्यापरिमाणद्रवत्वस्नेहानां तत्तद्रव्यस्वरूपमादायोपपत्तेः,

रूप्यते स एव कर्मभेदो वेग इत्युच्यतामिति भावः । संयोगमिति ।
ननु शाखाकोदण्डचर्मप्रभृतिष्वार्कषणादौ सति कुतश्चित्कारणविशेषाद्भूयः स्वस्था-
नावस्थानं भवति स कारणविशेषः स्थितिस्थापक इत्यङ्गीकर्तव्य इति चेन्न ।
नियतसंस्थानविशेषस्यैव तत्र कारणत्वात् । न च स्थितिस्थापकविशेषाभावे
परावर्तने द्वौतयविलम्बादिकं कथमिति वाच्यम् । तत्तत्स्थितिस्थापकविशेषनिया-
मकेन तत्तत्संस्थानविशेषणैव तत्संभवात् । सर्वदा क्रियोत्पत्तिप्रसङ्गः कर्षणमोक्षणादि-
सहकारिसाहित्येन परिहारश्चोभयोस्तुल्य एव । विभागेति । उपपादितमेतत्संयो-
गरूपेण । पृथक्त्वेति । सर्वार्थसिद्धिकारास्तु 'व्यवहार एव स्वत्ववर्धतत्त्वविभागे
निदानम् । यद्विन्नमिति व्यवहियते तदेव पृथगिति । यत्पृथगिति व्यवहियते तदेवे-
तरादिति । अत एषां शब्दानां पर्यायत्वाद्भेदातिरेकेण पृथक्त्वं नाम न कश्चिद्धर्मः
कल्पनीयः । भेदश्च नीलपीतादिरसाधारणो धर्म एव । तथा च सर्ववस्तूनां परस्परव्या-
वर्तकासाधारणधर्म एव पृथक्त्वं स एव च भेदः ' इत्याहुः । परत्वापरत्वयोरिति ।
न च परत्वापरत्वयोर्द्विकालसंयोगविशेषस्वरूपत्वे तयोः प्रत्यक्षविषयत्वं न स्यात् ।
दिकालयोरप्रत्यक्षत्वादिति वाच्यम् । आकाशस्वरूपाया दिशः कालस्य च प्रत्यक्ष-
त्वस्य प्रागुपपादितत्वात् । संख्येति । तार्किकास्तु एकव्यादिप्रतीतिव्यवहारविषयो यो
गुणः सा संख्या । सा पुनः परमाप्वादौ नित्या । व्यणुकव्यणुकादौ तु तत्तत्कारणगतैरेक-
त्वैर्जन्यते । द्वित्वत्रित्वादिकं त्वनेकावगतिसहकृतैर्नैकनिष्ठैकत्वजन्यम् । सा चावगति-
रपेक्षाबुद्धिरित्युच्यते । सा चापेक्षाबुद्धिस्तत्तत्पुरुषमात्रनिष्ठेति तज्जन्यद्वित्वत्रित्वादिकं
तत्तत्पुरुषैरेवानुभूयते । क्षणिकं च तत् । तत्कालमात्रभावितादित्याहुः । तत्रेदमुच्यते-
यादृशापेक्षाबुद्धिविषयाद्वित्वाद्युत्पत्तिस्तादृशापेक्षाबुद्धिविषयवस्तुविशेषोपलम्भ एव
द्वित्वादिव्यवहारमातनोतु । किमतिरिक्तद्वित्वादिकल्पनेन । न ह्यपेक्षाबुद्धिर्निर्विषया ।
अज्ञानत्वप्रसङ्गात् । नापि प्रकृतानुपयोगिवस्तुविषया । प्रकृतासंगतिप्रसङ्गात् । तथा च
सविषयत्वे प्रकृतसंगतत्वे च सिद्धे योऽयं विषयविशेषः स एव द्वित्वादिव्यवहारमात-
नोतु । अवश्यं चैतदेवं विज्ञेयम् । इतरथाऽतिरिक्तसंख्याकल्पनेऽपि संख्याया गुणत्वेन

गुरुत्वस्य शक्त्यन्तर्भावस्य वक्तुमुचितत्वाच्च दशैवेति सुष्ठुक्तम् ।

सत्त्वरजस्तमांसि प्रकृतिगुणास्तत्संबन्धिजीवगुणाश्च । सत्त्वरूपं ज्ञानं सार्विकः काल इत्यादिप्रतीतिरुपाधिवशादौपचारिकी । शब्दादयः पञ्च प्रकृतिकार्यपञ्चमहाभूतगुणत्वेन प्रसिद्धाः । शुद्धसत्त्वं तु त्रिपाद्भिभूत्यां तत्प्रवर्तकेश्वरे च । संयोगशक्तिरूपौ गुणौ षड्द्रव्यसाधारणाविति विवेकः । इत्यद्रव्यं निरूपितम् ।

इति श्रीवाधूलकुलतिलकश्रीमन्महाचार्यस्य प्रथमदासेन श्रीनिवासदा-
सेन विरचितायां यतीन्द्रमतदीपिकायां जीवनिरूपणो
नाम दशमोऽवतारः ॥ १० ॥

गुणस्य च द्रव्यमात्रवृत्तित्वेन गुणगतायाश्चतुर्विंशतिसंख्यायाः कर्मगतायाः पञ्चत्वसंख्यायाश्चानुपपत्तेः । तत्राऽऽश्रयद्वारा संख्याकल्पनेऽपि गुणाश्रयाणां चतुर्विंशतित्वमेव कर्माश्रयाणां पञ्चत्वमेवेत्यत्र नियामकाभावः । पृथिव्यप्तेजोवायुमनसां पञ्चानामेव कर्माश्रयत्वेऽपि न तत्पञ्चत्वमुत्क्षेपणादिभेदेन पञ्च कर्माणीति वदद्भिः कटाक्षीकृतम् । एकत्वं च कार्यभूतं नास्त्येव । अवयवातिरिक्तस्यावयविनः कार्यस्याभावात् । संघातैक्यं तु राशिवदौपचारिकमेव । नित्यमप्येकत्वं भेदाभावरूपं नातिरिक्तमिति केचित् । अत एवैकत्वविवरणे प्रवृत्ता भेदाभावरूपतयैकत्वं विवृण्वन्ति । एकत्वभ्रमो भेदादर्शनादभूदिति च भ्रान्तिविषये व्यवहरन्ति । स्वसत्त्वमेवैकत्वं तच्चेतरसद्भावेऽपि वर्तत इत्यन्ये । परिमाणमपि नातिरिक्तम् । किं तु देशव्याप्तिविशेष एव तत्तत्प्रतिसंबन्धि-निरूपितस्वरूपेण तत्तत्परिमाणमिति वदन्ति । द्रवत्वमपि तत्तद्द्रव्यसंस्थानविशेषस्वरूपमेव नातिरिक्तम् । तावत्तैव स्यन्दनोपपत्तेः । स्नेहोऽपि नातिरिक्तः । किं तु सलिलस्वरूपमेव चूर्णादिपिण्डीभावमातनोति । यदि पिण्डीभावसाधनत्वात्सलिले स्नेहाख्यो गुणः स्वी क्रियते तर्हि विश्लेषसाधनत्वादातपादौ रौक्ष्याख्यं गुणान्तरं किं न कल्प्यते । औष्ण्यादिभिरेव विश्लेषश्चेत्पिण्डीभावोऽपि शैत्यादिभिरेव स्यात् । किं च सलिलस्यापि क्वचित्पिण्डीभावासाधनत्वं दृश्यते । शुष्कमृत्पिण्डीदीनां सलिलसेकेन विलयदर्शनात् । तस्मात्सलिलस्वरूपमेव सहकारिविशेषमासाद्य पिण्डीभावसाधनं विश्लेषसाधनं च भवतीति यथोपलम्भमङ्गीकार्यम् । चेतननिष्ठः स्नेहस्तु बुद्धिविशेषस्वरूप एवेति दिक् । गुरुत्वस्येति । गुरुत्वं हि पतनहेतुतया नैयायिकैः कल्प्यते । तदसत् । सर्वत्र

एवं द्रविडभाष्य, न्यायतत्त्व, सिद्धित्रय, श्रीभाष्य, दीपसार, वेदार्थसंग्रह, भाष्यविवरण, संगीतमाला, षडर्थसंक्षेप, श्रुतप्रकाशिका, तत्त्ववृत्ताकर, प्रज्ञापरित्राण, प्रमेयसंग्रह, न्यायकुलिश, न्यायसुदर्शन, मानुयाथात्म्यनिर्णय, न्यायसार, तत्त्वदीपन, तत्त्वनिर्णय, सर्वार्थसिद्धि, न्यायपरिशुद्धि, न्यायसिद्धाञ्जन, परमतभङ्ग, तत्त्वत्रयचुलुक, तत्त्वत्रयनिरूपण, तत्त्वत्रयप्रचण्डमारुत, वेदान्तविजय, पाराशर्यविजयादिपूर्वाचार्यप्रबन्धानुसारेण ज्ञातव्यार्थान्संगृह्य बालबोधार्थं यतीन्द्रमतदीपिकाख्यशारीरकपरिभाषायामस्यां ते प्रतिपादिताः । अध्यात्मशास्त्राणां तत्त्वहितपुरुषार्थप्रतिपादकत्वात्तत्सारेऽस्मिन्नपि प्रकृतिजीवेश्वरपरिच्छेदैस्तत्त्वस्य निरूपितत्वाद्बुद्धिपरिच्छेद उपायस्य निरूपणान्नित्यविभूतिपरिच्छेद ईश्वरपरिच्छेदे च पुरुषार्थस्य निरूपणाच्च तत्त्वोपायपुरुषार्था निरूपिता इति निरद्वयम् । एकं तत्त्वमिति प्रतिपादयन्ति सूरयः । 'आत्माऽनात्मा' इति विभज्य द्वेधा निरूपयन्ति ऋषयः । श्रुत्यनुसाराद्भोक्तृभोग्यनियन्तृरूपतत्त्वत्रयमिति प्रतिपादयन्त्याचार्याः । हेयम्, तस्य निवर्तकम्, उपादेयम्, तस्योपाय इति चतुर्धा विभज्यानुसंदधते केचिदाचार्याः । भौष्यम्, प्राप्ता, उपायः, फलं, विरोधीति पञ्चधा निरूपयन्त्यपरदेशिकाः । अर्थपञ्चकमेव संबन्धेन साकं षोढा परिगणय्य वर्णयन्त्यन्ये गुरवः । एतेषां तत्तद्विभाजकधर्ममादाद्यानुसंधानमुपपद्यते । वस्तुतस्तु वेदान्तानां चिदचिद्विशिष्टाद्वैतमेकमेव ब्रह्मेति तात्पर्यम् । अत एव चिदचिद्विशिष्टं ब्रह्मैकमेवेति मत्वा भगवा-

हेतुत्वनिर्वाहकतयाऽभ्युपगतायाः शक्तेरेवात्रापि स्वीकर्तुमुचितत्वात् ॥

इति श्रीयतीन्द्रमतदीपिकाप्रकाशे दशमोऽवतारः ॥

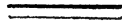
इति श्रीमद्विद्वन्मुकुटरत्नभास्करशास्त्रयन्तेवासिसकलविद्यापारंगतरामशास्त्रिच्छात्रेण
तच्चरणप्रसादलब्धज्ञानलवप्रोत्साहितेनाभ्यं करोपाह्वामुदेवशास्त्रिणा
विरचितो यतीन्द्रमतदीपिकाप्रकाशः समाप्तिमगम् ॥

१ ख. 'प्रज्ञाप' । २ ग. 'न, दर्शनया' घ. 'न, नामया' । ३ क. 'रिसिद्धि' । ४ घ. 'यच' । ५ क. ख. 'न्संग्राह्य' । ६ ग. 'ति द्विधा' । ग. 'ति द्वेधा विभज्य नि' । ७ घ. 'न्ति । श्रु' । ८ ग. 'न्तृरूपं त' । घ. 'न्तृत्वरू' । ९ घ. 'यन्त्वाचा' । १० घ. 'पायं च' । ११ ख. 'प्राप्यप्राप्ताप्राप्त्युपायः' । घ. 'प्राप्यं प्राप्ताप्राप्त्युपायः' । १२ क. घ. 'यन्ति । अर्थ' । १३ क. घ. 'यन्ति । एते' ।

न्वांदरायणः 'अथातो ब्रह्मजिज्ञासा' इत्युपक्रम्य तमेव प्रकारं निरूपितवान् ।
अतश्चिदचिद्विशिष्टो ब्रह्मशब्दवाच्यो विष्णुवाक्यः परवासुदेवो नारायण
एवैकं तत्त्वमिति विशिष्टाद्वैतवादिनां दर्शनमिति सिद्धम् ॥

इति विविधविचित्रं मानमेयप्रकाशं
घनगुरुवरदासेनोक्तमादाय शास्त्रात् ।
यतिपतिमैतदीपं वेदवेदान्तसारं
सं भवति, मतिमान्यः सत्कटाक्षैकलक्ष्यः ॥

इति श्रीमद्वाधूलकुलतिलकश्रीमन्महाचार्यस्य प्रथमदासेन श्रीमद्वेङ्कट-
गिरिनाथपदकमलसेवापरायणस्वामिपुष्करेण श्रीगोविन्दाचार्य-
सूनुना श्रीनिवासदासेन विरचितौ यतीन्द्रमतदीपि-
काख्या शारीरकपरिभाषा समाप्ता ॥

**यतीन्द्रमतदीपिकोद्धृतानां प्रकाशोद्धृतानां च भुतिसूत्रश्लोका-
दीनां वर्णानुक्रमेण सूचीपत्रम्—**

	पृ० पं०		पृ० पं०
अ.		आपोमयः	१९१ ६
अकारं चा	२२१२१	आप्यायन्ते....	३८१२२
अग्नेः शिवस्य	२९१२६	आराग्रमात्रो	१९१२३
अर्चावतार	८३१२९	आश्रयाद	९८१२२
अत्रायं पु	७३१११		इ.
अथ योह	३९११५	इच्छाद्वेष	९८१ ८
अद्रव्यं दश	२१२१	इति विविध	१०२१६
अध्यवसाया	३७१२९	इतिहास ...	२९१ ८
अनादिर्भग	४९११८	इदं सर्वं	{ ३३११९ ७४११४
अनियम्यस्य	२३१२९	इन्द्रनील ...	८६११९
अन्तर्बहि	९६१२७	इन्द्रियच्छिद्र	९३११८
अपहतपाप्मा	७४१२०	इमामगृ	२८१२७
अलम्बे वेद	३०१२४		उ.
अविकाराय	८०१२०	उत्क्रान्तिग....	१९११५
अशरीर	५३११९	उत्तरोत्त	८९११९
अहमर्थ	७१११४	उत्पत्तिमत्त्वा	१८१ ७
अहिंसास	६२११९	उपायमक्तिः	१९११०
अष्टमे वर्णि	२११९	उपायो भक्ति	१९१ ८
आ.		उपासकानुग्र	८४१२८
आगमेना	१७११८	उपासकानुरो	८९११५
आत्मरूपाति	८१२८		ऋ.
आत्मनः स्वतः	४१११	ऋचः सामा	१६१२७
आत्मानम	५४११८		ए.
आत्मावा इद	७९१२३	एक एव	७४१२६
आत्मावारे	६४११७	एकाम्बेनिधि	८७१ ८
आदित्यवर्ण	{ ४६११४ ५२१२२	एको ब्रीहिः	७२१ ९
आनुकूल्यस्य	६४१११	एतस्माज्जा....	४१११७
		एष ह्येव	९८१२२

	पृ० पं०		पृ० पं०
ऐ.		तत्र प्रत्य ६३।१३	
ऐश्वर्येण ८५।२१		तत्र प्रमाण २४।१३	
क.		तत्र वृद्धा { ६।२८	
कतम आत्मा ... ७३।११		तत्रापि य १।२३	
कर्ता विज्ञाना ७२।२३		तथापि योऽशो ... ३०।१३	
कर्ता शास्त्रा ७२।२६		तथा हेय १६।२१	
काणादं पा १६।३		तदर्थं लील ८९।२२	
कार्ये माना २६।१८		तदेव वासु ८९।२६	
कालः संप ९६।३०		तदेव सदृशं १२।११	
क्षिपाम्यज ९८।२३		तदेवार्थ ६३।११	
ग.		ताद्विष्णोः पर १२।२४	
गुणाद्वा लोक ६९।३३		तमः ससर्ज ४३।१८	
गुरुमेवा ६४।२४		तमेवं विद्मि ६१।१२	
घ.		तयोर्ध्वमा ६१।२८	
घटध्वंसे ७४।२७		तस्माल्लोका ६९।१९	
च.		तस्मिन्सति ६२।२३	
चतुर्भुज ८६।२१		तस्य ह वा ९१।२२	
चलस्वरू १४।२४		तस्यात्मपर ७०।११	
चेतश्चक्र ११।३		तासां त्रिवृ ४४।९	
ज.		तृतीये प्रमि २।११	
जननमरण ७२।१०		तेजसा नि ८९।२१	
जम्बुद्वीपं ४८।२७		तेजोमयी वाक् ६९।७	
जीवान्विसस ७१।२		तेन प्रद्यो ६९।१७	
ज्ञाज्ञौ द्वावजा ७०।२८		त्वं हि रुद्र ३१।७	
ज्ञानमस्तीति १६।१७		त्रिंशच्च न ८७।१८	
ज्ञानिनो मि ७४।२१		द.	
ज्वलत्पर ८७।१६		दशावतारा २।११	
त.		दीपिकाऽपि १।१२	
त एते सर्व ३९।१४		दूरे शब्दः ९२।११	
तच्छास्त्रैर्वि ६१।२२		देवत्वे देव ८९।११	
तत्त्वमसि { ११।१		देवो वा म ८७।१४	
		{ ३३।१६	

	पृ० पं०		पृ० पं०
देशबन्ध	६२।२८	पतिव्रता ध....	८८। ९
देहेन्द्रियमनः	७०। ६	पदानां त	२६।२०
न.		परविक्ता	९९।२६
न खल्वह	६७।२९	परित्राणाय....	८८।१३
न जायते	७०।२८	पाञ्चरात्रं	३०।२१
न तत्र रथा	१२।२०	पुंस्त्वादिव	९८।१६
न तीक्ष्णधि....	१।१४	पृथगात्मा	७४।२८
न तु तद्गु	९२।१९	प्रकृतेः क्रिय	७२।२७
नमस्ते वायो	९१।२०	प्रजापतिः प्रजा	७०।३०
नववर्ष	४८।२९	प्रज्ञया घ्राणं	६९।३१
न विज्ञातु	{ ९६।१९	प्रज्ञा च त....	९७। ९
नानात्मानो....	{ ७३।२२	प्रणम्य पर....	१।१०
नानावीर्याः....	७२। ८	प्रतिबन्धां	९८।१०
नासदासी	४७।१२	प्रतिमन्वन्तरं	१६।२९
निगूहन्तं	४९।१६	प्रदीपवदा	७०।२१
नित्यः सर्वगतः	८९।१०	प्रमाणं प्रथमे	२।१३
नित्या सा य	७०। ६	प्राणमनू	३९।१८
नित्यैवैषा	७३।२४	ब.	
नित्यो नित्या	८९। ९	बलेन हर	८९।१९
नित्यो व्यापी	७१।२९	बालाग्रशत....	६९।२१
निरञ्जनः	७२।२१	बिभर्ति य	९९।२०
निर्मलम्	७८।१९	बुद्धे क्षेम	६१।२२
नेह नाना	७४।१३	बुद्धे चेत्क्षे	६१।२२
नैकस्मिन्न	७२।१४	ब्रह्म वा इद	७९।२२
प.	७४। ७	ब्रह्म वेद	७८।२३
पञ्चदश रात्रा	ब्रह्माण्डं	२९।२१	
पञ्चमे लक्षि	ब्रह्मेत्युपासी	७२।२४	
पञ्चरात्रस्य	ब्राह्मणक्ष	३०।२६	
पञ्चरूपा तु	भ.		
पण्डिताः स....	भक्त्या त्वन	६१। ९	
	भद्राश्वं पू	४८।२३	

सूचीपत्रम् ।

पृ० प०			पृ० प०		
प्रथ	४८।१८	यद्यन्योस्ति	{ १४।२९
इमि	५४।२२			{ ७५।१६
स्या	४८।१७	यस्याऽऽत्मा	७२।३२
येव	९२।१८	यस्य वेदाः	९२।२४
वा भोग्यं	७१।३१	यानोन्द्रिया	५५।१८
म.			यावन्न वि	११।२७
इतिरिय	१।१८	या वै न जातु	८४।११
प्रकाराः	८३।२३	ये च वेद	२७।२४
साधर्म्य	{ ७२।१८	ये वै के चा	६९।१८
		{ ७८।२०	यो अस्याध्यक्षः	५२।२२
स्यं कौर्म	२९।२३	योगाचारा	९। ३
त्रामित्र	७४।३२	योगाम्यास	७३।१०
क्षं सालो	७९।१०	र.		
य.			रचनानुप	९०।१३
आत्मनीति	९०। ६	रम्यकं चोत्तरं	४८।२०
आत्मान	८८।१५	राजसेषु च	२९।२७
जेत स्वर्ग	७२।२४	ल.		
यतः कुतः	४९।२५	लोकनाम	८७।१२
वतीश्वरं	१। ७	लोकेषु वि	७८।२५
यतो वा	{ ३१।१८	व.		
		{ ७०।३१	वाक्येऽवधारणे	६६।१२
यत्र पूर्व	८४।१७	वाचा विरूप	१६।१७
यत्रर्षयः	८४।१८	वायुर्वै क्षेपि	२८।१२
यत्रास्य पु	३९।१९	वासुदेवः	८९।२०
यत्साक्षादप	१५।१४	विज्ञानघन	७१।१६
यत्त्वनुभूतेः	५६।१२	विद्या कालो	४९।१९
यथा चोल	५२।१३	विद्याचोरो	१७।१४
यथा न क्रिय	५६।२१	विद्याधिदे	८७। ६
यथोदपान	५६।२३	विमवाःप	८७। ४
यदग्ने रो	९३।३०	विमवोपासने	९०। ८
यदग्निर्वा	८९।१७	विरोधे गुण	२८।१७

	पृ० पं०		पृ० पं०
विष्णुशक्तिः	७०।२५	सदेवसो	४९।१५
वेणुगन्ध	९१।२५		५२। ७
वैकुण्ठे तु	८४।२०		७१। ३
वैकुण्ठे तु	८४।१३	सन्मूलाः सोम्य	७०।१३
वैष्णवं ना	२९।१८	सर्गश्च प्र	२९।१५
व्याप्यव्यापक	१८।१७	सर्वव्यापी	९१।२६
श.		सर्वातिशय	८८।२४
शक्तयः सर्व....	९७।१३	सहस्रस्थूणे	५२।२३
शक्त्या जग	८५।२३	सात्त्विकानि	२९।२०
शौचसंतोष	६२।२०	सात्त्विकेष्वथ	३०। ४
श्येनेनाभि	२७।१७	साधनं भगवत्प्राप्तौ	६९। ६
श्रीपतिर्भि	८७।१०	सुतं पतन्तं	९३।१८
श्रीभाष्यादि	१।२०	सूर्यकोटि	८४।२३
श्रीवत्ससं	५४।२०	सोऽप्रयुक्तोऽपि	६६।१९
श्रीवेङ्कटेशं	१। ५	सोमाभावे	१२।१७
स.		सोऽरोदीत्	२८।१३
स एनं प्रीतः	९८।२१	स्तम्भः स्तम्भः	५७।२७
स एवैनं	९८।२१	स्थिरसुख	६२।२१
संकर्षणो	८९।२४	स्मृतिः प्रत्यक्ष	७।२९
संभवामि	८७।२६	स्वधीविशेषं	५६।१५
संस्थानाति	३५।११	स्वरूपमणु	६९।२४
स चानन्त्याय	७०। ५	स्वसत्तामास	५२। ५
	७०।२३	स्वस्वविषय....	६२।२५
सच्छिद्रत्वा....	६८। ९	ह.	
सत्त्वे न भ्रान्ति	११। ९	हृदयस्थानां....	३७।२७
सदा पश्यन्ति	७२।१७	होश्च ते	८४।१५
सदृशादृष्ट	७। ७		

**अस्मिन्नन्येऽभिहितार्थानां विशेषशब्दानां वर्णानुक्रमेण
सूचीपत्रम्—**

	पृ० पं०		पृ० पं०
अ.		अपृथक्सिद्धत्व	४४।१३
इति	१०। ७	अप्रकाश	९१।१८
इत्थं	११। ८	अप्रवृत्ति	९१।१८
त्व	७३।१५	अबाधितविषयत्व	१९।१४
न्यासि	३९।१३	अभिध्या	६३।२४
शयित	४। ४	अभिनिवेश	६०।१२
र्वन्	४। ६	अभ्यास	६३। २
ष्ट	२७।२७	अयन	५०।१८
व्य	७५। ४	अर्चावतार	३।१०
धैर्य	९०। १		८८। ५
नन्त	६९।२३	अर्थवाद	२७।११
विधि	८३। ९	अर्थापत्ति	२३। ५
नर्वाचीन	६३।२५	अर्थार्थिन्	७६।१८
नवसाद	६। ६	अन्यासि	४। २
निर्वचनीयरूपाति	६३। ४	अशम	९१।१६
नुद्धर्ष	११। ४	असंभव	४। ४
नुमान	६३। ४	असत्ख्याति	९।२७
नुमिति	१८। ३	असत्प्रतिपक्षत्व	१९।१५
नैकान्तिक	१८। २	असाधारण	२२। ३
अन्तर्यामित्र	२२। १	असिद्ध	२१। ८
अन्यथारूपाति	८८। २	असूया	६०।२२
अन्यथाज्ञान	१०।२१	अहिंसा	६३।२३
अन्वय	३।२०	आ.	
अन्वयव्यतिरेकिन्	१८।१५	आकरज	४२। ६
अन्वयन्यासि	१९।१७	आकाङ्क्षा	३२।१९
अपू	१८। ८	आकाश	४०। ९
अप्राप्तिविधि	४२।१३	आत्मरूपाति	९। ५
	२८।२२	आत्मत्व	६७। ४

	पृ० प०		पृ० प०
आधेयत्व	{ ६७।१४ ४४।१२	आच्	२७।२६
आनन्द	६०।१३	आतु	१०।१८
आयुर्वेद	३१। ४	ए.	
आरम्भ	९१।१५	एकान्तिन्	७७।१२
आर्जव....	{ ६०।१३ ६३।२१	ऐ.	
आर्त	{ ७६।१८ ७७।१६	ऐश्वर्य	{ ६०। ८ ८१। ५
आलम्बन	६३।२०	औ.	
आसन	६२।२१	औदर्य	४२। ६
	इ.	औदार्य	६१। ५
इन्द्रिय	३७। ८	औपचारिक	३२। ८
	ई.	क.	
ईश्वर	७९। ७	कथा	२४। ९
	उ.	करण	४। ६
उत्तरकाण्ड....	२७। ८	करणत्व	६८।२८
उदाहरण	२०। ७	कर्तृत्व	{ ६७। ४ ६८।२७
उद्देश	३२३	कर्मन्	३४।१२
उन्नति	६०।१५	कर्मयोग	६२। १
उपनय	२०।१०	कर्मेन्द्रिय	३८। ७
उपबृंहण	२९।१०	कला	१०।१७
उपमान	२०। ९	कल्प	२८। ७
उपस्थ	३९। ४	कल्याण	६३। ४
उपादान	{ ६४। ८ ८१। १	काल	४९।११
उपादानकारण	८०।१४	कालात्ययापदिष्ट	२२। ७
उपाधि	१८।११	काष्ठा	१०।१७
उपायभक्ति	६५। ८	कूहना	६०।२२
ऊह	८। ४	केवलान्वयिन्	१९।१९
		कैवल्य	७६।१९
		क्रिया	६३। ३
		क्रोध	१९।२८

	पृ० पं०		पृ० पं०
क्षमा	६०१२०	ज्ञानयोग	६२१ ५
ग.		ज्ञानेन्द्रिय	६७१ ९
गन्ध	९४१ ९	ज्योतिष	२८१ ८
गन्धतन्मात्र	४२११८	त.	
गान्धर्व	३११ ५	तन्मात्र	४०१ ४
गाम्भीर्य	६११ ५	तमस्	९११ ४
गुरुम	७५१२८	तर्क	२३१ ६
घ.		तितिक्षा	६०११८
घ्राण	३८१ १	तुष्टि	६०११४
च.		तृष्णा	६०१२३
चक्षुस्	३७११३	तेजस्	४२१ १
चतुःषष्टिकला	३११२१		६०१ ८
चर्चा	६०१२४		८५१ ६
चातुर्य	६११ १	त्रिविधपरिच्छेद	८३११०
चापल्य	५९१२४	त्वगिन्द्रिय	३८१ २
चिकीर्षा	६०१२०	द.	
चेतनत्व	६७१२३	दम्भ	५९१२४
छ.		दया	६०११७
छल	२४१ ३		६११ ३
ज.			६३१२२
जड	३६१ ९	दपे	५९१२८
जरप	२४१ १	दान	६३१२२
जाति....	२४१ ३	दिवस	५०११८
	३५१ १	दिव्य	६१ ५
जिगीषा	६०११९		४२१ ५
जिघांसा	६०१२३	दुराशा	६०१२४
जीव	६७१ ५	दुर्मति	६०११४
जीवाद्वैत	७२१ ७	दृप्त	७७११५
जुगुप्सा	६०१२१	दैन्य	६३१२५
ज्ञान....	६०१ ७	द्रव्य	३४१ ८
	८४१२९		३६१ ६
			५८१ ६

	पृ० पं०		पृ० पं०
द्रोह....	१९।२९	पराग्वृत्ति	१७।२२
द्वेष	१९।२१	परिसंख्याविधि	२८।२६
	ध.	परीक्षा	३।२४
धर्म	२७।२१	पाणि	३९। १
धर्मभूतज्ञान	१६। २	पाद	३९। २
धारणा	१२।२८	पायु	३९। ३
धैर्य	{ १९।२३	पारतन्त्र्य	१८।२८
	{ ११। २	पुराकल्प	२८।२१
ध्यान	१३।१३	पूर्वकाण्ड	२७। ७
	न.	पृथिवी	४२।१८
निगमन	२०।१३	प्रकरणसम	२२। ४
निग्रहस्थान	२९। १	प्रकाराद्वैत	७२। ७
नित्य	७८।१७	प्रकार्यद्वैत	७२।१५
नित्यविभूति	११। ७	प्रकृति	३६।१०
	{ ८१। २	प्रतिज्ञा	२०। ६
निमित्त	{ ८१। ५	प्रत्यक्त्व	१७। ३
निमित्तकारण	८०।१५	प्रत्यक्ष	४।१०
नियम	१२।२०	प्रत्यग्वृत्ति	१७।२३
नियमविधि	२८।२९	प्रत्याहार	१२।२५
निरुक्त	२८। ८	प्रध्वंसाभाव	३६। ४
निर्विकल्पक....	९। ३	प्रपत्ति	६४। ९
निर्वेद	६०।१२	प्रपन्न	७७। ५
निश्चय	२४। १	प्रभा	४२। ८
नैरन्तर्य	९९।१३	प्रमा	३।१४
	प.	प्रमाण	३।१३
पक्ष....	१९।१०	प्रमाद	९१।१७
पञ्चीकरण	४३। ६	प्रमेय	३४। ७
पर	८३।२०	प्रवृत्ति	९१।१४
परकृति	२८।२०	प्रागभाव	३६। ४
परमैकान्तिन्	७७।१३	प्राण....	४१। ७
पराक्रम	६१। ३	प्राणायाम	१२।१३

		पृ० पं०			पृ० पं०
फलभाक्ति	फ.	६३।१०	भैत्री	६०।१७
	ब.		मोक्ष	७८।२१
बद्ध	७९। ७	मोह....	{ ९९।२०
बल....	{ ६०। ७		य.	{ ९१।१७
	{ ८९। ४	यजुस्	२७।२६
बाधितविषयत्व	१९।१३	यम	६२।१९
ब्रह्माद्वैत	७२।१९	योग	३२।२६
	भ.		योगरूढि	३२।२८
भक्त	७६।२४	योग्यता	३२।२१
भक्तियोग	६२। ८		र.	
भरतागम	३१। ९	रजस्	९१। ३
भावना	६०।२२	रति	६०।१६
भूत	४०। ९	रस....	९४। ४
भौम	४२। ९	रसतन्मात्र	४२।१३
भ्रम	९९।१९	रसनेन्द्रिय	३८। १
	म.		राग	९९।२१
मद	९९।२१	रूढि	३२।२७
मनन	६४।२९	रूप	९३। ६
मनस्	३७।१०	रूपतन्मात्र	४२। १
मन्त्र	२७।११		ल.	
मात्सर्य	९९।२२	लक्षण	३।२३
माधुर्य	६१। ४	लज्जा	६०।१८
मार्दव	६०।१०	लता	७९।२८
मास	९०।१७			{ ९९।२४
मिश्रसत्त्व	९०। ९	लोभ....	{ ९१।१४
मुक्त	७७।१८		ब.	
मुख्यवृत्ति	३२। ७	वाच्	३८। ८
मुदिता	६०।१९	वात्सल्य	६०।१०
मुमुक्षा	६०।१७	वाद....	२४। १
मुहूर्त	९०।१८	वायु	४१। ३

पृ० पं०				पृ० पं०			
शसना १०।२४	श.			
विचारणा १०।१९				
वितण्डा २४। २	शक्ति	{ १०। ७
विधि २८। १				{ ८४।३०
विधेयत्व	{	४४।१२	शब्द	{ ९७। १
		{	१७।१४	शब्दतन्मात्र	{ ९१।११
विपक्ष १९।१२	शब्दप्रमाण	{ ४०। ७
विपरीतज्ञान ३।२१	शरीर	{ २९। ८
विपर्यय १९।१९				{ ४४। ७
विभव ८१। ७	शान्ति	{ ४९। १
विभाग ९१। १	शाब्दज्ञान	{ १०।१५
विभुत्व ८१। ८	शिक्षा	{ २९। ७
विमोक १३। २	शिरप	{ २८। ८
विरक्ति १०।१६	शुद्धसत्त्व	{ ३१। ३
विरुद्ध २१।१५				{ ११।१९
विवेक	{	१९।२०	शेषत्व	{ १२। १
		{	१३। १				{ ९०। ४
वीरुध् ७९।२९	शौर्य	{ ४४।१२
वीर्य	{	१०। ८	श्रद्धा	{ १७।११
		{	८९। ५	श्रोत्र	{ ११। २
वेद.... २७।१८	सं.			{ १०।१४
वैश्वानर ४२।२०	संख्या	{ ३७।११
व्यतिरेक १८।१५	संनिधि	{ ९१। १
व्यतिरेकव्याप्ति १९। ९	संयोग	{ १०।१९
व्यवसाय १९।२०	संवत्सर	{ ३।१९
व्याकरण २८। ९				{ ८। ४
व्यापक १८। ४	संशय	{ १९।१८
व्याप्ति १८। १	संस्थान	{ ३९।१३
व्याप्य १८। ४	सत्ख्याति	{ १२। १
व्यूह ८४। ७	सत्त्व	{ ९०। ३

	पृ० पं०		पृ० पं०
सत्प्रतिपक्ष	२२। ६	सुमति ...	६०। १३
सत्य	६३। २१	सौशील्य	६०। ९
सपक्ष	१९। ११	सौहार्द	६०। ११
सप्तमङ्ग ...	६५। १७	स्तम्भ	५९। २९
सप्तीकरण	४४। ३	स्थैर्य	६१। २
समाधि	६३। १५	स्पर्श	९३। १
सविकल्पक....	५। ३	स्पर्शतन्मात्र	४१। २
सहकारिकारण	८०। १६	सृष्टा	९१। १६
सहकारिन्	८१। २	स्मृति....	{ ७। ५ ५९। १८
साक्षात्त्व	५। ८	स्वयंप्रकाशत्व	७३। १५
साधनभाक्ति....	६३। ९	स्वयंसिद्ध	६। ५
साधारण	२२। २	स्वातन्त्र्य	६८। २७
साध्यभाक्ति	६५। ६	ह.	
सामन्	२७। २७	हेतु	२०। ७
साम्य	६१। १	हेत्वाभास	२१। ७
सायुज्य	७८। २२		
सुप्रीति	६०। १४		

इतरान्तर्भूतपदार्थानां वर्णानुक्रमेण सूचीपत्रम्—

	पृ० पं०		पृ० पं०
अत्यन्ताभावः	८१ ३	पृथक्त्वम्	९९१ २
अदृष्टम्	७९१ ४	प्रतिभा	८१ ६
अनुपलब्धिः	८१ २	प्रत्यभिज्ञा	८१ १
अपरत्वम्	९९१ ३	प्रयत्नः	९९१ २
अर्थापत्तिः	२३१ ६	प्रागभावः	८१ ३
इच्छा	९९१ २	मावना	९८१ २
उपमानम्	२३१ ३	भेदः	८१ ३
ऊहः	८१ ४	भ्रमः	८१ ७
कर्म	३४१ १२	रतिमात्सर्यादयः	९९१ ८
गुरुत्वम्	१००१ १	वादः	२३१ ६
छलम्	२३१ ६	वितण्डा	२३१ ६
जल्पः	२३१ ६	विभागः	९६१ १
जातिः	२३१ ६	विशेषः	३९१ ३
तमः	४३१ २	वेगः	९९१ १
तर्कः	२६१ ६	संख्या	९९१ ४
दिक्	४०१ १२	संशयः	८१ ४
दुःखम्	९९१ २	समवायः	३९१ २
द्रवत्वम्	९९१ ४	सामान्यम्	३९१ १
द्वेषः	९९१ २	सुखम्	९९१ २
ध्वंसः	८१ ३	स्थितिस्थापकः	९९१ १
निग्रहस्थानम्	२३१ ६	स्नेहः	९९१ ४
परत्वम्	९९१ ३	स्मृतिः	७१ ३
परिमाणम्	९९१ ४		